

*Teraz
a
tu*

*Akanik
the
adaaj*

E Eva Plešková Gašparová

www.elist.sk

Eva Plešková Gašparová

Teraz a tu

Akanik the adaj

Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

Autorka: Eva Plešková Gašparová
Redaktorka: Magda Kmeťková
Korektúry: Mgr. Lenka Mondočková (slovenčina)
Marián Balog (rómčina)
Ilustrácie: Tibor Didiáš
Zhudobnenie poézie: Cyril Pleško
Grafik: Zuzi Maat
Vydali: Elist s.r.o., Liptovský Mikuláš
Zdieľanie o.z., Bratislava

Tlač: AlfaPrint, Martin
Náklad: 1 000 kusov
Rok vydania: 2022, prvé vydanie
ISBN: 978-80-8197- 454-0

Všetky práva vyhradené.

OBSAH

Básne / Gi'utne 7

1. Vianoce s otcom / Karačoňa mre dadeha 8
2. Bez mamy / Bi e daj 10
3. Bratia / Phrala 12
4. Na teba pozerá / Pre tute dikhav 13
5. Vnúčik / Tikno čavoro 14
6. Srdce / Jilo 16
7. Keby / Te šaj 17
8. Úcta k vám / Tumari pativ 18

Zhudobnené básne / Gi'utne pro bašavibe 21

1. Moja mladost' / Mro ternipe 22
2. Slzy / Bare Jasva 24
3. Vieš / Tu džanes 26
4. Počúvam / Šunav 28
5. Rómska pieseň / Romani dílori 30
6. Bratku, pod' / Phrala jav 32
7. Môj sen / Miro suno 34

Povedky - Stará mama / Vakeribe la babaha 37

1. Stará mama / Amari baba 38
2. Ilonka / Ilonka 42
3. Liečiteľka / Draba 46
4. Ver / Paťa 50
5. Ty nie si ako ona / Tu nasľal sa rov 55
6. Leto v lese / Linaj ando veš 60

Poviedky - Súčasnosť / Vakeribe akanik 65

1. Moja reč / Mri čhib 66
2. Srdcom / Jileha 70
3. Keď sa narodíš, máš žiť v rodine / Kana aves pe ada svito 74
4. Aj takto my nakupujeme / Te avka amen tinkeras 84
5. Kúpele / Naňďardo kher 88
6. Chcem iného muža / Kamav aver rome 94
7. Mamin koláč / Dakeri bokoľa 97

Poviedky pre deti / Vakeribe le čhavage 101

1. Psík / Ďžukloro 102
2. Zora / Zora 105
3. Janko / Janko 109
4. Anička / Anička 113
5. Vrkoče / Hantaja 115
6. Moja priateľka Julka / Julka pri amlkiňa 119

Vojnové poviedky / Vakeribe palo maribe 125

1. Osvienčim / Oswienčin 126
2. Sme Rómovia 21. storočia / Ślam o roma so dživas 130
3. Klára / Klára 137
4. Agnesa / Agnesa 143
5. „Bojte sa!“ hovorieval... / Daran tumen... 149
6. Pracovný tábor / Buťakero tabori 153

Scénare na motívy poviedok 159

1. Chcem iného muža 160
2. Kúpele- ON a ONA 173
3. Sme Rómovia 21.storočia Rómsky holokaust 181

Básne

Gi'utne

Zlaté dvere otvárajú každý dom
Somnakuno vudar phravel sako jekh kher

Vianoce s otcom

Prichádza zima, sneží.

V izbe oheň horí.

Každý čaká, že

Vianoce už prichádzajú.

K stolu si posadáme,

jedla pre každého dosť.

Všetci, čo sme tu, myslíme

na teba.

Ako si tu s nami, ako na zdravie pripíjaš,

ako nám šťastie želaš.

Že si tu, s nami sa zabávaš, na husličkách hráš.

Tvoje miesto je však prázdne, bez teba

zábavy niet, nie sú tvoje pesničky, čo ich

hrali tvoje husličky.

Všetci však vieme a spomíname,

čo si nám vravieval.

Radi sa majte, na seba sa nehnevajte,

svoj život žite najlepšie, ako viete.

Žite tak, akoby ste mysleli, že každý váš

deň sú Vianoce. Žite s radosťou.

Takto na teba spomíname v tento

vianočný čas, otec náš.

Karačoňa mre dadeske

Kana jevend avel, o jiv perel,
ando khera jakh tařarel.

Sako užarel, te pařal, kaj avel
amari bari Karačoňa.

Pali kafidi beřaha, o haben
aman ovla, bokoľa, phabora,
sa ekethane hasa.

Savore, so adaj sřam, gondolinas
pre tute. Sar amenca beřes, sar
pijes pro amaro sastipe, te pri amari bach.
Sar tu adaj sřal, sar asas, sar savore khelas.

Bi tute adaj řučo than, bi tutu adaj
nakhelas. Nane tri diřori, nane tri lavutica.

Čak sako jekh džanas, te leperas, sar
amenge vakeres: Kamen tumen, naruřen,
napelinen tumen, dživen tumaro dživipe sar
lekfeder kamen. Gondolinen, dživen sako dive,
sar tumen te ovel Karačoňa. Dživen lořaha.

Avka pre tute gondolinav te adi Karačoňa
mro lačo dadoro.

Bez mamy

Koľko je lásky na svete,
koľko je šťastia na zemi,
úsmevu, smiechu tiež,
však ty to sama vieš.

Vieš, že keď ráno tíško vstávaš,
s láskou ma zobúdzáš, pobožkáš
moje neposlušné vlasy
a mne sa zdá, že deň je krajší.

Dnes viem, slniečko nás hreje
ako tvoj smiech, keď prídem k tebe.
Pobožkáš ma na líčko a povieš mi:

„Moja dcérka sladká.“

Viem, nikdy sa to už nestane.

Odišla si mi.

Ty, ktorej na svete inej niet,
ty, moja pekná, najlepšia,
ty moja mamička.

Prichádza čas, keď myslím
na teba viac ako inokedy.

Kúpim ti kvety, ktoré položím
na tvoj hrob.

Zapálím sviečku a spýtam sa:

„Ako sa máš, moja mamička?

Vidíš ma, dávaš na mňa pozor
na tomto svete?“

Nik neodpovedá a ja viem.

Počuješ ma, moja mamička, počuješ, čo ti hovorím.

Bi e daj

Keti hi kamibe pro svito,
avka hi bach pre phuv.

Asavibe but.

Tu džanes lekbareder korkori.

Džanes, kaj ra'aha polovkore uštes,
kamibnaha man uš'ares.

Čumides mre erđava bala
u mange džal, sar o dive
ovla šukareder.

Adadive džanav - o khamoro
man ta'arel sar tro asavibe
kana dža khere, ke tute.

Čumideha man pre čam,
pheneha mange, mri guli čhaj.

Džanav, šoha ma oda novla,
tu mange odge'jal, tu, savi buter
pro svito náne, tu s'alahi čak jekh.

Tu, mri lači, šukar, lekfeder,
tu, mri dajori.

Avel idejo, kana gondolinav pe tute.

Tina tuke viraga so da pro tro močno,
thara mamoli, phuča -

Sar hi tuke mri dajori, dikhes man, vartalines man,
so man užarel pro svito?

Niko mange naodphenel u me džanav.

Šunes man mri dajori,
šunes man so me tuke phenav.

Bratia

Dvere otvor, vojdi dnu,
ruku mi podaj, na líce pobožkaj.
Brat môj. Vojdi dnu, rád ťa vidím.
Za stôl usadni, kališteťk nalej,
na zdravie si pripime.
Počúvaj, pospomíname, ako a čo sme robili,
kde spolu sme chodili,
kto koho ľúbi, ako deti, s kým žijú.
Len ako ťa počúvam, brat môj,
moje srdce šťastím bije.
Tvoje slová sú ako sladký med pre moje uši,
ktoré ťa počujú.
Som rád braček, že si tu,
budem rád, keď prídeš zas.

Phrala

O vudar phrav, ande av.
O vas mande de, pre čham čumide.
Mro phral. Ande av, lošaha tut me dikhav.
Pali kafidi beš, thardi pro sastipe amenge pijav.
Šun, leperas sar, so kerav,
kaj tu, te me phirav,
ko kas kamel, sar o čhave sar dživen,
kaha savore phiren.
Sar čak tro hange šunav, mro phral,
and e mande mro jilo lošaha marel.
Tre alava sar guli avdin polovkore čuľon
and e mre kana so šunen.
Som lošado mro phral kaj aľal,
ova lošado, kaj aveha te taha.

Na teba pozerám

Pozerám na teba a srdce moje radosťou bije,
pozerám na teba a spomínam.
Spomínam, ako si prišiel prvýkrát ku mne,
ako sa tvoje očka pozerali, aký veľký bol
strach v tvojej malej duši.
Teraz pozerám, očka sa ti smejú, pozerám,
ako ma chytíš za ruku a povieš mi pod'.
Priniesol si do môjho života veľkú radosť,
priniesol si teplé slniečko,
čo zohrieva moje staré srdce.
Ďakujem Bohu, že si,
ďakujem ti, Emik, že si ku mne prišiel.

Pre tute dikhav

Pre tute dikhav, o jilo lošaha marel,
pre tute dikhav, te gondolinav.
Gondolinav, sar aľal elšebno ke mande,
sar tre aľhora dikhnahi pre mande, savi sľa ande tro hurdo
voďori bari dar.
Akanik dikhav, sar asan tre aľhora,
sar man astares vastestar, sar mange phenes, av.
And'al ando mro dživipe bari loš, and'al tato khamoro,
so taľarel mro phuro jiloro.
Palikerav le Devleske, kaj sľal,
palikerav tuke Emik, kaj ke mande aľal.

Vnúčik

Už sa blíži vlak, počuť ho.
Ššš-ššš-ššš, koho vezie?
Vezie mi toho, koho chcem, koho
čakám, na koho si spomeniem.
Čakám na teba, na teba,
vnúčik môj, na tvoje dobré srdiečko.
Ako na mňa pozrieš, božtek mi dáš
a povieš, ako ma máš rád, ako ma už
samu nenecháš.
Do tvojich čiernych očí sa pozerám,
pohladím tvoj čierny vlas a ty zas a zas
vraviš, ako ma máš rád.
Pozri, hovoríš, ako som narástol a aký
som už veľký, pozri, akú silu mám a
zrazu ma vystískaš. Vidiš, ako ťa mám rád!
Vtedy slza sklízne z mojich očí,
nie, nič ma nebolí, to šťastie je,
šťastie, že ťa mám, že si tu.
Lúbim ťa, vnúčik môj, ľúbim ťa.

Tikno čavoro

O vonato avel, ma le šunav,
ššš ššš ššš, kas mange anel,
anel mange kas me kavav, pre kaste
me užarav, Užarav pre tute, pre tute,
pre mro tikno čavoro, pre tro lačo
jiloro. Sar pre mande dikheha, sar man
gule čumideha, te pheneha adaj s'om,
adaj s'om, ma tut buter namuka,
bo tut bare kamav.
Dikha ande tre kale aťhora, učhara
tre kale balora.
Kana phenes, dik, savo baro som,
savi zor hi man,
dik baba mri - bare tut kamav.
Akor asva mre aťhendar peren,
na, nane man duk, hi man bach,
bach, kaj a' al, kaj s' al adaj. tut
mro tikno čavoro, tut me bare kamav.

Srdce

V tvojej hrudi srdce tíško bije,
so spomienkou sa ti ťažko žije.
Pozri, stromy listy zhadzujú,
na život nový čakajú.
Tak ako ty.
Rokov prešlo veľa,
srdce slabšie bije
Hlavu ti zdobí sivý vlas,
zabudni, veď mňa máš.

Jilo

Jilo ande tute marel
sar pre late gondolines.
Dik, patra tele peren
o veša nange aven.
Sar te tu.
Berša pregele
tro jilo polovkore marel,
pre late užarel.
Parno bal pre tro šero
pobister mro romoro,
Dik pre ma, adaj sl'om.

Do muža vstupuje láska očami, do ženy ušami

***Ando murša avel o kamibe at'henca,
ande džuvl'a kanenca***

Keby

Keby som sa narodila v minulom storočí,
bola by som ako oni.
Po chodníčkoch bosá by som chodila,
pod hviezdami pri ohníku usínala.
Za muža by si vybrala toho, koho by som ľúbila.
Privinul by ma na svoju hrud', zašepkal:
Eva, len mňa ľúb.
Šťastná by som bola v jeho náručí.
Detí by som mala možno päť,
no keby veľmi chcel, aj viacej...
Krásne by sa smial a spieval hlasno,
až by aj slnko zašlo.
Keby som sa narodila v minulom storočí,
písal by sa rok 1920.

Te šaj

Te šaj u'om pro svito angale šel berša,
avahi sar te joj.
Dromorenca me phirahi, tele čercheňa
u paše jag sovahi.
Murše save me kamahi, leskeri me šaj avahi.
Numinlahi man pre koliňa, phenlahi mange šukare,
Eva, kamav tut.
Bachtali paš leste sovahi.
Kerlahi mange panč čhavoren,
kana by kamelas, te buter...
Asalahi, te di'azinlahi šukare
te avka zorale, kaj pe te o kamoro garuvlahi.
Te šaj u'om angal šel berša,
irinlahi pe 1920 berša.

Úcta k Vám

Ešte ako dieťa ozvala sa, spustila plač,
no nik netušil, že takto skúša svoj hlas.

Len mať hrdá, smiala sa ubolená,
že dcéru nebo jej doprialo.

Elenka, meno bude mať, tak riekol otec,
ktorý nad kolískou stál.

Nik z nich vtedy netušil, čo do vienka
dievčatku Boh nadelil.

A tak dievča rástlo,
dušu malo v oblakoch,
hľadeli na ňu tak,
ako hľadia na čudákov.

Lásku k písaniu získala,
keď prvé písmenka spoznala.

Ani sa nestihla s detstvom rozlúčiť,
už ju cesta za poznaním do sveta odvieďla.

Cit, ktorý k svojej reči mala,
na papier napísala.

Reč, ktorá pod perinou spala,
sa pomaly prebúdzala.

Kráľovná srdc. Svojim oporou,
druhým radosť slovom rozdávala.

Ona, čo svojou dobrotou vždy a všade zlý svet skúšala na
dobro a lásku zmeniť.

Všetkým srdce otvorila, rozprávkami starých
mám srdcia potešila.

Áno, ona to bola, ktorá našu krásnu reč prebudila, aby sme ju
čítať mohli našim vnúčatám.

Tumari pativ

E asvin mukl'a le a'fendar, te pre
rovipnaha avka u'a pro svito.

Lek bareder asalahi lakero dukhadi daj,
te u'a la šukar čaj.

Elenka pe vičinla, avka pheňďa
o gizdavo dad.

Niko akor nadžanlahi, so la
čajora ande vasta o Del del.

Avka e čajori bari'la, lakero šer
ando fel'hovo s'la. Savore pre late
dikhnahi sar pre aver.

Lakero kamibe sar andi paramisi, kana
te irinel džan'la.

A'la pro da, kaj o svite baro, u palo
siklibe lakero drom s'la phrado.

Cidlahi la o drom ando svito, te pri čhib
pro papiri diňa. Čhib, so teli duhna sovel,
ov la upre uštavel.

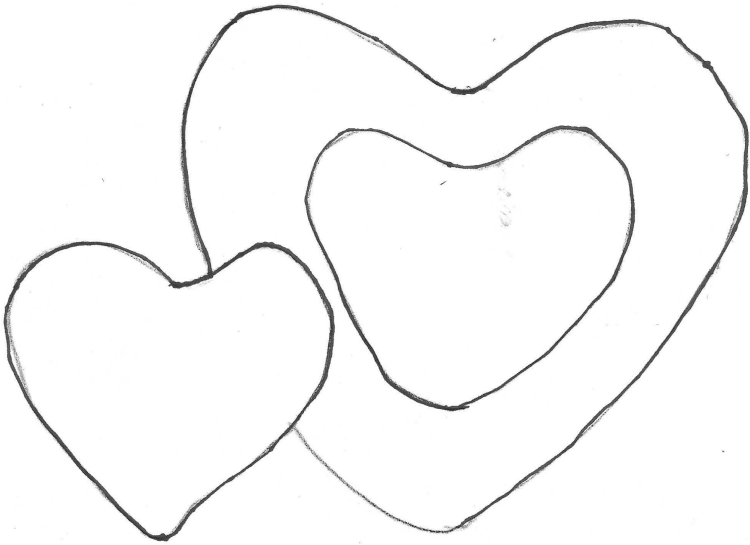
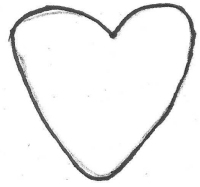
Kira'ka le jilestar so lošavel amere voďa.

Peskerenge s'la dake, avrenge loš te smirom di'la.

Odmuklahi savorenge. Kamlahi o svite feder te kerel,
le manušenge o kamibe te del.

Vašo da savorenge phrad'a pro jilo paramisenca,
so amenge irinďa.

Avka a'la laha kamende amari šukar čhib, so ov
la uštaďa, u amen la genas le čhavorenge.

**Zhudobnené
básne**
*Gi'utne pro
bašavibe*

Moja mladost'

Keď ráno idú hviezdy spať,
môj život sa vracia späť.
Ku mne poď, za mnou hviezda choď.
Srdce moje lásku ti daruje
a ty ma nečakáš.
Mladost' moja uteká,
na mňa chlapec nečaká.
A ty, mesiac, kde žiješ?
Ak chvíľočku postojíš,
moju lásku hviezdám a tebe dám.
Veď už z lásky dve hviezdičky mám.

Mro ternipe

O čercheni sar hi dive
ov džan te sovel.
Mro dživipe lenca phirel.
Ke mande aven,
ke mande phiren
te som šukar čhaj.
Tumenge mro kamibe dav.
Mro ternipe džal,
pre mande tu naužar.
U tu, luna,sar tu džives
čulo ke ma av.
Naštik ke tute džav,
tu džanes kaj dživav.
Mro kamibe tuke dav,
duj čhavore man.

Mro ternipen...

slová: Evina Plešková

swing

cyril pleško

Ami E Ami E7 Ami E

O čer-che-ni sar hi di-ves
U tu lu-na sar tu dži-ves,

7 Ami E Ami Dzm E7 A E7

ov džan te so - vel, mi-ro dži-vi - pen len-ca ov phi - rel.
ču - lo ke-ma jav, naš-tik ke tu džav, džanes kaj dži - vav.

13 A E D A A D

Ke mande a - ven, ke mande phi - ren, te som šu-kar čhaj,

19 A E7 A A E D A E7 A

mro ka - mi-ben dav. Mro ter - ni - pen džal, pre ma na - u - žar.
Mro ka - mi-ben dav, duj čha - vo - re man.

25 A E7 A7 D E7 A E7

sólosax...

32 A E7

Slzy

Rozplakané oči mám, ešte kúsok slzia.
Veľký smútok mám.
Sú chvíle stratené, aj keď myseľ blúdi
- ostal som celkom sám.
V spomienkach je žena moja
- všetko bolí, srdce plače,
panebože, prečo je to tak.
Doma nie som, po svete sa túlam.
Chodím, blúdím, miesto hľadám.
Domov sa vraciam, dvere otvorím,
ženu a deti si už neopustím.

Bare jasva

Bare jasva peren andar mire jakha,
bare nasvalo som, so džana te kerel
andre bari žaľa te man niko nane.
Šegitinen mra romňake, le čhavenge
u me khere na som.
Khere na som, palo svito phirav,
phirav, love rodav kaj te dživav.
Khere ava o vudar phurava
la romňa, le čhaven šoha namukava.

Bare javsa...

halgato-volne

úprava cyril pleško

A musical score for the song 'Bare javsa...'. The score is written in 4/4 time and consists of five systems of music. Each system includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a series of notes with lyrics underneath. Chord symbols are placed above the notes. The lyrics are in Slovenian. The first system starts with the chord 'Ami' and the lyrics 'Sjaj, ba-re jav-sa pe-ren, an-dre mi-re jak-ha ba-res nas-va -'. The second system starts with 'E7 Ami Dzm' and 'loh som. So dža-nav te ke-rel,, an-di ba-ri ža-řa'. The third system starts with 'Ami Czm' and 'te man ni-ko na-ne. Sja-j še-gi-thi-nav la-rom-řa-ke,'. The fourth system starts with 'Ami F Dzm E7' and 'sja-j, la-rom-řa-ke le ča-ven-ge, me khe-re na som, joj, Dev-la.'. The fifth system starts with 'Dzm E7 Ami' and has a double bar line followed by a repeat sign. There are three empty staves at the bottom of the page, numbered 21, 25, and 29.

Ami E Ami E E7 Ami Czm
Sjaj, ba-re jav-sa pe-ren, an-dre mi-re jak-ha ba-res nas-va -

5 E7 Ami Dzm Ami E Czm E Dzm
loh som. So dža-nav te ke-rel,, an-di ba-ri ža-řa

9 Ami Czm E7 Ami A7 Dmi E Czm Fzm
te man ni-ko na-ne. Sja-j še-gi-thi-nav la-rom-řa-ke,

13 Ami F Dzm E7 Ami Fzm E7 1. Czm E A7
sja-j, la-rom-řa-ke le ča-ven-ge, me khe-re na som, joj, Dev-la.

17 2. Dzm E7 Ami

21

25

29

Vieš

Vieš, tú pieseň,
čo som spieval smutnú,
ťažko sa mi spomína.
Zahraj, braček, túto pieseň,
dobro sa počúva.
Hľadaj túto nôtu,
nech sa nezabúda.
Keď zaspievam,
srdce sa rozplače,
slzy mi potečú.
A moja dievčina nechodí.

Tu džanes

Tu džanes oda dili
so la diľavav.
Mange pharo pale late hi.
Zabašav mro phraloro,
sar la šunav čuloro.
Kana la me rodav
šaj la diľavav.
Kana la diľava
o jilo rovela
o asva čuľona.
Mri čhajori ke mande navela.

balada tem-86

Tu džanes...

Evina Plešková

hudba: Cyril Pleško

♩ = 86

A E A E7 A A E

Tu džanes o - dá gí - li -
Za - ba - šav mrophral la - čho

6 Hmi Gzm D E7 A 1. E - A || 1. E - || 2. E7 - - -

, so joj gi - ja - vlas, mange pha - res hi, me - la ro - da - vas.
, bá - res la - ka - mav, o - dá me džá - nav, me - la gi - ja -

13 A A D A Hmi Fismi A E

vav. Joj, e kali a - ve - la, mro i - lo ro - ve - la, o jav - so - ra ču - la - na,

20 1. Hmi E7 || 1. A || 2. A E - A A D7 Hmi

oj kema na - ve - la. oj, ke - mande na - ve - la. sólo...

26 E A D A E A E7 A

Detailed description: The image shows a musical score for a song in G major (one sharp) and 4/4 time. The tempo is marked as quarter note = 86. The score is divided into systems. The first system (measures 1-5) has a treble clef and a key signature of one sharp. The melody starts with a quarter rest, followed by quarter notes G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. Chords are A, E, A, E7, A, A, E. The second system (measures 6-12) continues the melody with eighth and quarter notes. Chords are Hmi, Gzm, D, E7, A, 1. E - A, 1. E -, 2. E7. The third system (measures 13-19) features a more complex melody with eighth and quarter notes. Chords are A, A, D, A, Hmi, Fismi, A, E. The fourth system (measures 20-25) has a melody with eighth and quarter notes. Chords are 1. Hmi, E7, 1. A, 2. A, E - A, A, D7, Hmi. The fifth system (measures 26-31) shows a melody with quarter and eighth notes. Chords are E, A, D, A, E, A, E7, A.

Počúvam

Počúvam tú pieseň,
ktorú spieval môj otec.
Hlboký hlas sa niesol v husliach,
na ktorých tak krásne hral.
Srdce vložil do tých huslí,
aj keď život ťažký mal.
Krásne roky odvial čas.
Slzy tečú z mojich očí,
keď tie piesne počúvam.
Starý som, ostal som sám
a nikto ma už nepozná.

Šunav

Šunav oda dili so gijavla
mro dad.
Dugo hango ledža, e lavuta
tuke dav.
Ando jilo len thovav.
O dživipe nane lačo, šukar
berša odgele.
Oda dili rado šunav
vašo da la gijavav.
O asvora mange ču'om
Te ačhi'om phuro rom
Me nadžanav, ko me s'om

Dmi Gzm A Gzm D Gzm Dmi A7 E7 A

9 Dmi Gmi A Dmi C Fzm A7 Dmi D7 Gmi C A7

Šu-nav o-dá dí - li so gi-ja vlas mi - ro dad. Du - go han - gos li - dža,
Phu-ro fu-tro phí - rav, o-da dí-li za - ba - šav. O ro-ma - ne dí - ľa,

15 1. Dmi C Fzm A A7 1. Dmi A7 2. Dmi A7- D G D A

e la-vu-ta tu-ke dav. an-do i - lo len to - vav. Odži vi penná - ne lá-čho

21 A7 Emi A D Hmi E7 A Emi Gzm Fis E7 A

šu-kar ber-ša od-ge - le. O-dá dí-li rá - do šu-nav, va-šo dá la gi - ja - vav,

27 E7 Hmi7 E7 A Gzm A7 D Dmi Czm A

o jav-so raman - ge ču-ľon, te a-čhi-ľom phu-ro rom!
me na-dža-nav ko me som!

33 Dmi Gzm Dmi

Rómska pieseň

Túto rómsku pieseň si zaspievam,
pretože Rómovia už nevedia spievať.
Počujte, Rómovia, choďte von do osád,
tam si zaspievajte, srdcu uľavte.
Mať ma tak učila, synku môj,
toto sú pesničky od tvojej mamičky.
Ty si ich zaspievaj, ľudia ťa budú počúvať.
Šťastní tam budete, Ty, On, Ona, celý svet.

Romani d'il'ori

Romane gil'ava akadi di'ori,
nadžanen o roma romani čhibora.
Šunen man romale,
džan pale po heli
odoj o alvora hi!
Man mri daj sik'ard'a,
mro čhavo oda hi amare
romane alavora.
Tu vaker amara čhibaha,
bachtale avaha
Tu, Ov, Joj pro da svito

Romani di'ori...

Evina Plešková

voľne

Cyrl Pleško-úprava piesne-motív španielský

Dmi D D7 Gmi C7

Ro-ma-ne di-fa-va a-ka-di di-Io-ri na-dža-nen o-ro-ma ro-ma-ni či-bo-ri.

9 A7 Gzm Dmi A7 E A7 Dmi A

Šu-nen man ro-ma-le, džan pa-le pro he-li., o-doj o la-vo-ra hi!

17 D Hmi Emi A7 Emi E7 A

Man mri daj sik-lar-d'a mro čha-vo o-da hi a-ma-re ro-ma-ne la-vo-ra,

24 D7 G D7 G Emi Hmi Czm D Hmi Emi A7

tu-va-ker a-ma-ra či-ba-ha, bach-ta-le a-va-ha, tu, jov, joj, pra-da svi-

31

to.

Bratku, pod'

Ťažko sa mi žije,
prácu nemám.
Do sveta sa vydám,
tam pracovať budem.
Za tebou, brat môj, idem.
Ako ty žiť budem.
Moje srdce s tvojím bije,
s tebou žijem.
Pod', bratku, počúvaj,
zahraj nám.
Smútok utop v mori,
vypi si, smej sa.
A dobre vyspi sa.

Jav phrala

Phare me dživav
buti nakerav.
Ando svitom me dža
odoj buti kera.
Pal tute, phral mro, dža
sar tu, avka med živa.
Mro jilo tuke da
tuha med živa.
Av phrala, bašav mange,
šun man.
O pharipe čhida ando baro pani
khelaha, pijaha u palek
gule sovaha.

Môj sen

Za mnou chodíš každý deň,
s láskou na mňa pozeráš.

No zabudni, nie som ten,
po ktorom túžiš, nie vždy
je pravda, čo ľudia vravia.

Budeš ma však rada mať,
roky sa tak rýchlo tratia.

Ver, pre teba som skvelý muž,
aj keď peňazí mám málo,
ale ty máš pekné čierne očka,
pekná si moja čajočka.

Pozrieš na mňa.

Tvoj obrázok vkladám do svojho srdiečka.

Dve trnôčky čierne mám,
nikomu ich nedám,
pobozkať ich chcem,
odísť s tebou je môj sen.

Môj sen si iba ty a ja,
v ňom budeme len my dvaja.
Bozkávať a ľúbiť ťa chcem,
veď ty si môj sen.

Miro suno

Phires pal ma sako dives
šukares pre ma dikhes.
Na, me na som ajso sar tu šund'al,
nane čačo so phenen.
Kameha tu čhaje man,
oda berša sigo džan.
Love man nane, ajse romen
o čhaja nakamen.
Tu čak pa'a, vaš tuke me rom som.
Si tut šukar kale jakhora, šukar sal.
Dikhes pre mande u tro šukar mujoro
thovav ande miro jiloro,
nikaske me le nadava,
korkoro les čumida.
Džava tuha andro svito,
bo oda hi miro suno.
Miro suno kaj sal tu the me,
čumidav tut kana kamav,
tuha odoj tuha dživav.

disco-fox

Miro suno

Slová-hudba: Cyrko Pleško

F C B F C F Dmi

Phi - res pal ma sa - ko di-ves,
Máš pre krás ne čier - ne oč-ka

7 Gmi D7 G C F Dmi Gmi Czm F

šu-kar tu di - khes me na som aj so, so tu šun ďal šaj man, ču-mi -
mo-ja hviez-dič - ka po - zrieš sa na mňa, tvoj o - brázok dám do sr-dieč -

12 C B F Gmi D7 G C F

des. Ka-me-ňa čha - je man, o ber ša si go džan, man lo ve na ne,
ka. Dve tr-nôč-ky ja mám, ni ko mune dá vam, po boz kať ich chcem,

18 C7 Gmi B C7 F F C

aj se ro mes šu kar čha-ja na ka - men ša da da da aj so som,
o-ďisť ste-bou, hľa-dať lás-ku je môj sen. ša da da da je môj sen,

23 I. B F 2. B C7 F B C

me vaš tu-ke rom na som. me vaš tu-ke rom na som. sólosax
te-ba boz-ká-vať ja chcem. te-ba boz-ká-vať ja chcem.

28 B F C7 F

Poviedky

Stará mama

Vakeribe

la babaha

Po smútku prichádza šťastie

Stará mama

S radosťou som ju počúvala. Všetky vnúčatá sme sa zhrkli okolo nej a čakali, o čom nám bude dnes rozprávať. Nešlo mi do hlavy, kde sa v jej sukni berie toľko bohatstva. Nebolo to len tak. Vyberala z nej sušené jabĺčka, hrušky, no najlepšie boli slivky. Neskôr som prišla na to, že vnútri jej sukne bolo všité veľké vrečko, kde mala stará mama schované všetko to sladké bohatstvo. Bola drobná, oči mala čierne ako uhlíky, a keď nás hrešila a akosi bola nahnevaná, jej čierne oči sa na nás usmievali. Keď prišla, sadla si uprostred dvorca na malú drevenú stoličku a my sme si posadali okolo nej do trávy. Ako malí žobráci sme drankali, aby nám rozprávala o tom, ako žila, čo videla a hlavne ako sa rozprávali staré, zabudnuté príbehy. Nedala sa dlho prosiť.

Pekne si posadajte a počúvajte, čo vám poviem.

Už ani sama neviem, koľko rokov odvtedy ubehlo. Raz nás zastihla noc v meste. Autobusy v tom čase nechodili a gazdovia s vozmi z našej dediny už v meste neboli. Tak sme sa s mojou nebohou sestrou samé vybrali domov pešo. Cesta viedla cez les. Neboj sa, povedala sestra, ani nebudeme vedieť ako a budeme doma. Rodinu v meste nemáme, tak poďme.

Mesto už bolo ďaleko za nami, ale čo to? Na ceste za nami sme počuli prichádzať kone. Pod', povedala sestra, schováme sa do kríkov. Prečo? Spýtala som sa jej. Ved' nás môže ten gazda zobrať na voz a budeme skôr doma. Ved' táto cesta vedie iba do našej dediny. Sestra ma rýchlo vtiahla do neďalekých kríkov a veru, práve včas. Pred nami zastal koč ťahaný štyrmi čiernymi koňmi. Z voza vyskočila mladá nevesta a s veľkou radosťou sa pustila do tanca. Začali prichádzať svadobčania a pripojili sa k nej. Chcela som sa pozrieť bližšie, no sestra ma tuho držala a nepustila. Všetci tancovali, boli veselí, pripíjali si na nevestu, keď tu zrazu silný blesk ožiaril všetko navôkol a my sme

videli, že ani jeden zo svadobčanov nemá tvár. Zaburácal hrom, spustil sa veľký dážď, všetko sa stratilo a my dve sme nevedeli, kde sme. Prebudili sme sa v posteli pri našej mame. Ako sme prišli domov? Pýtali sme sa obe. Sama neviem, povedala mama, len niekto v noci zabúchal na dvere. Otvorím a tam ste stáli vy dve, mokré a premrznuté. Potom sme rozpovedali mame, čo sme videli, ako prišiel koč, nevesta, blesk, ľudia bez tváří a veľký dážď. Dobre ste pochodili, povedala mama. Na tom mieste sa voľakedy dávno stalo veľké nešťastie. Prišla tam o život mladá nevesta, ktorej kone sa cestou na sobáš splašili a prepadli sa strmým svahom spolu so svadobčanmi. A ako ste sa vy dve dostali domov, to už nik nevie. Museli pri vás stáť všetci svätí, čo vás chránili pred zlom. Vtedy nám mama povedala, aby sme už nikdy viac nešli v noci cez les samé, radšej nech prenocujeme medzi ľuďmi a nie so strachom medzi mŕtvymi. Odvtedy sme nikdy viac nešli v noci cez les.

A vy tiež nechodievajte po nociach, aby sa vám nestalo niečo zlé.

Všetci sme sa na ňu pozerali a mne vírili hlavou myšlienky, kde to len tá stará mama videla ten koč s mladou nevestou. No to nám už neprezradila.

S radosťou som ju počúvala, s radosťou som čakala, kedy príde, čo nám vyrozpráva, aké maškrtky donesie. Celá naradosťená som ju vyčkávala, moju drobnú, dobrú starú mamu.

Pal o d'aso avel bach

Amari baba

Sava lošaha la šunkerahi. Savore so s'lamahi paše late dikhnahi pre late taj užaras, so amenge phenla, so amenge and'a. Mange naštik te ge'la ando šero, kaj pe kedel ande lakeri rok'la aso barvalipe. Oda nas'la čak avka. Andari rok'la cidlahi ari šu'arde phabora, ambroli, u lekfeder sle o šlivi. Čak palek a'om pro da, kaj la hi andi rok'la sidi bari posidi. Odoj ikrelahi amaro gulo barvalipe. S'la hurdi, o čhama te o a'fha sle ka'ore sar angara, u kana pre amende kerlahi te vika, te s'la ho'ame, lakere kale a'fha asavnahi. Kana avlahi ke amende, bešlahi peske pe dvorica pro seko, amen ki late, taj sar tikne kuduša mangahi latar, kaj amenge phenel kathar phirlahi, so dik'la, sar valamikor dživlahi. Nadiña pe duge te molinel. Bešen šukar u šunen, so tumenge phenav. Ma korkori nadžanav, keti ho da berša, so pe oda ulila. Jekvar amen astard'a e rati ando foro, autobusi sar akanik naphirnahi, u o gadže le grastenca ando foro nasle. Kediňam amen mra gora pheňaha korkore duj džeňa khere. O drom džalahi maškaro veša. Madara, phenel mri phen, čak nadžanaha te ovaha khere. Endani amen ando foro nas'la, akor džas. O foro s'la ma pal amende, džanahi preko veš. U so oda? Šunas te aven pal amende grasta. Av, phenel i phen, garuvas amen palo bura. Soske? phenav, šaj amen lel o hulaj khere, isem ada drom džal čak ando amaro gav. I phen man cidiña palo bura, ando lekfeder ideo. Angal amende ačhi'la baro hintovo, savo cidnahi štar kale grasta. Andaro hintovo ačhi'la ari terni bori te bara lošaha ačhi'la te khelel, sar khellahi ari gele te aver manuša. Me kamahi te džal te dikhel pašeder, no i phen man cidiña pála. Savore khelenahi, asavnahi, pijenahi, u akor a'la baro perumo, s'la sa parno, u amen dikh'am, kaj le manušen andaro hintovo nasle nisave muja. A'la baro brišind, sa pe našad'a u amen duj džeňa, nadžanasahi, kaj s'am. A'am ki peste khere ando vodro, paš amari daj. Sar a'am khere? Phučhahi me, te i phen. Amari daj phenel: Korkori nadžanav, čak vareko

mange mard'á pro vudar, phrávav, u o doj sl'anahi tumen duj džeňa. Sapane, te preko šil'arde. Palek phend'am la dake, sar dik'l'am o hintovo te la terňa boraha, sar a'á o baro perumo te o baro brišind. Sl'a tumen bari bach, phend'a i daj. Pro da than pe murdar'á valamikor i terni bori. O grasta le hintovoha pe prekopele ando učho veš. U sar tumen rest'an khere, korkori nadžanav. Musaj tumen te sle savore sentne, so tumen ande khere. Akor amenge i daj phend'a, kaj šoha nadžas ra'ako kotor palo veš, feder meg prekosovas ko roma, ari amen natradna, te užaras ra'aha maškaro manuša, na te dáraha maškaro mule. Šoha ma nage'am ra'aha dromenca palo veša. U te tumen, maphiren palo ra'ha, tena pe tumenge te astarel vareso erd'avipe. Savore dikhahi pre late, taj god'aha mange džal, kaj pe o da hintovo la terňa boraha la babake sikad'a. O da amenge šoha naphend'a.

Lošaha la šunahi, lošaha la užarahi, kana avla, so amenge pekophenla, so amenge savo gulipe anla. Lošahi te ari dikhahi mra hurd'a, lača BABA.

Ked' dáte Rómovi bohatstvo, pýta si chlieb

Ilonka

Bolo to v zime, keď do osady prišli žandári. Všetci vyšli von, veď keď sú tu žandári, voľačo nie je dobre. Doma boli len starí Rómovia, ženy a deti. No, pýtajú sa žandári, kde máte chlapcov?! Vtedy už mladá žena, Tera, vedela, že je zle. Jej muž Gusto spolu s jej bratmi išli poľovať do hôr. Pri myšlienke na nich stuhla ako kameň. Nikto nič nevedel, nepočul. Keď žandári nikoho neobjavili, odišli. Ráno ešte na svitaní Tera počula, ako sa chlapi ticho, nenápadne vkrádajú do osady. Na pleciach niesli nosidlách z haluzí a na nich Gusta, Terinho muža. Keď ho priniesli do izby, uložili ho do postele a vtedy Tera videla, že Gusto je zranený. Bože, veď ho strelili. Guľka ho zasiahla medzi rebrá, tesne pod srdcom. No, z toho už nič nebude, povedal Terin brat Ďuro. Sama Tera vedela, že brat má pravdu. Bola liečiteľka, vedela ľuďí vyliečiť, ale svojmu mužovi pomôcť nedokázala. Choď, povedala najstaršiemu synovi, zavolaj farára, nech príde dať pomazanie tvojmu otcovi. A my, my sa poďme pomodliť, aby ho Pán Boh prijal k sebe. Keď prišiel farár, všetci odišli, v izbe s ním ostala len Tera. Povedz, synu, čo si spravil? opýtal sa ho farár. Ako je Pán nado mnou, nič som neukradol. Chceli sme ukradnúť ovce, viete, je zima, deti majú hlad. Ale ako sme sa dostali ku košiaru, už tam čakali žandári. Voľakto nás udal. Viem, že nastal môj čas, je mi to veľmi ľúto, pozrel na ženu, čo budeš robiť sama s toľkými deťmi? Tera sa tíško v slzách modlila a jej muž naposledy vydýchol. Na tretí deň ho pochovali. Žena s drobnými deťmi ostala sama. Čo bude robiť? Roboty nebolo a chlapci chceli jesť. Čo im len dá? Kto vie, aké to je chovať šesť hladných krkov?! Pomoc našla u brata Ďura a sestry Milky, ktorí dali z toho mála, čo mohli. Zima prešla a Tera pracovala u gazdov v dedine. Pomohlo aj to, že poznala liečivé bylinky, ktorými vyliečila veľa ľuďí. Chodili za ňou chorí z dediny, ale aj z mesta. Raz po ňu poslal veľký dedinský gazda. Keď k nemu Tera prišla, videla, že je zle.

Spýtala sa, čo ho bolí a zobrala jeho ruky do svojich. Pálili ako oheň, oči mal ako zo skla. No, s tebou, gazda, je nedobre, povedala. Urobím ti odvar z bylín a budeš ho piť každú hodinu. Potom zobrala masť, ktorú vypražila zo psa, natrela ju na handru a tú priložila na gazdove prsia. Tak Tera chodila ku gazdovi celé dva týždne. Gazda sa vyliečil a nesmierne jej ďakoval za svoje uzdravenie. No neostalo len pri ďakovaní. Gazda bol mladý, šikovný a pekný chlap, ktorý sa Tere zapáčil. Žil sám. Žena a deti mu zomreli na cholera, ktorá zasiahla aj ich dedinu. No a Tera bola tiež mladá, krásna žena. Slovo dalo slovo, a keď Tera otehotnela, gazda chcel, aby bývala s ním.

Dobre, ožeň sa so mnou.

Nemôžem, veď poznáš ľudí, čo by povedali.

Nie, a čo bude s chlapcami, kde budú? pýtala sa ho Tera. A tak sa rozlúčila s hrdým gazdom. On chodil, prosil, sľuboval, no Tera nepopustila. Ostala so svojimi šiestimi synmi, ktorí s radosťou uvítali svoju maličkú, krásnu modrookú sestričku. Tak prišla na svet Ilonka.

Kana den le Romeske barvalipe, mangel peske máro

Ilonka

S'ľa jevend, kana ale o porune ko čore roma. Savore gele ari, niko nadžanlahi so pe kerďa. Khere sle čak o phure roma the o džuvľa le tikne čhavenca. U so, phučen o porune, kaj hi o roma? Akor ma e terni romni, e Tera, džanlahi, kaj nane lače. Lakero rom, te lakere phrala, gele pro čoripe. Ačhiľa sar bar. Niko navakerel, sako čak phučel, so pe kerel. Kana o porune narakhle ando khera le muršen, odgele. Raľaha, po tosara, o murša pe polovkore cidine po heli, tena len niko nadikhel. Po phike, po gaľa, anenahi le Gusto, la terakere rome. Kana le ande ando kher, e Tera džanlahi, kan ma nane lače. O Gusto s'ľa livino. Čori Tera. Sig le lile pro vodro, kaj te dikhel kaj le livinde. O murš s'ľa livime maškaro pašvare. Odolestar nisos ma novla. Pheňďa o Ďuro, la Teraskero phral. Korkori romni džanlahi, kaj hi le čačo. S'ľa draba, džanlahi le manušen aritedrabarel, no akanik nane sar le romeske te šegitinel. Dža, phenel e Tera le čaveske, vičin le raša, kaj te avel ke tro dad. U amen džas te malinel, kaj le o Del te lel ke peste. Kana aľa o rašaj, savore gele ari le kherestar. Ačhiľa čak e romni the o rašaj. Phen, so kerďal. Phučľa o rašaj. Sar hi o Del upre mande, nisos načord'om. Kamasa hi te čorel le bakren, džanen, hi jevend, le čhaven hi bokh. Sat s'ľamahi pašo chливо, akor ale o porune. Vareko amen phukaďa. Džanav, kaj hi mro ideo te oddžal hi mange pháro, te dikhľa pre romni, so kereha korkori le čhavenca ?! O rašaj pe molinlahi la romňha u o rom phurdard'a agorutno. Po trito dive le rome parvarde. E romni ačhiľa le hurde čhavenca korkori. So kerla? Buti nasľa u o čhave kampen te hal. So len čak dela? Ko džanel so hit e parvarel šov čhaven? Šegitind'a lake o phral o Ďuro, te e phen e Milka. O jevend prekogeľa u e Tera kerlahi pašo hulaja ando gav. Bare lake šegitind'a, kaj pindžarlahi o drabi, savenca drabarľahi le manušen. Phirnahi pale late o manuša na čak andaro gav, te phirnahi te le forostar. Jekhvar

bičhad'á pal late o baro hulaj, kaj te avel ki leste, kaj hi nasvalo. Kana a'á, dikh'á, kaj hi o hulaj prekoperdo. Astarđ'a leske o vasta, sar jag. O a'he sar duj cakle. Tuha nane lačhe. Phenel. Kera tuke tea, so pijeha saki ora. Palek li'á o žiro, so aripek'á le džuklestar, kiňa pre kerpa, te pridiňa leske pro buke. Avka phirlahi ko hulaj duj kurke. O hulaj pe aridrabad'á u bare lake palikerlahi, kaj pe rest'á andaro nasvalipe. Čak naačhi'á palo palikeripe. E Tera phirlahi ko hulaj sar džuvli. O hulaj s'á šukar murš, dživlahi korkoro. E romni le čhavenca leske mule pro baro nasvalipe, savo s'á ando savoro nipo. Kana e Tera ačhi'á khamni, o hulaj kamlahi, kaj te avel te ovkerel ke leste. Láčhe, phend'á e Tera, le man romňake. Naštik, so phenena o manuša ando gav, phend'á o hulaj. Na, u palek so adaj kera, u so mre čháve? Phuč'á. Leha len tuha, isem hi adaj buti, o čhave šegiti-nena. Na! phend'á e Tera. O giydavo hulaj hijaba phirlahi pale Tera, molinlahi, čak ov na! Avka pale šov muršore a'á po svito čhajori. U'á e Ilonka.

Liečiteľka

Pod', stará mama prišla. To na mňa volala mama. Rýchlo, rýchlo som utekala domov. Stará mama už sedela na dvore. Jaj, ako som ju vybozkávala, ako som ju vystískala! Bože, ako krásne voňala. Nerob, nerob, veď ju udusíš, kárala ma mama. A potom sa so starou mamou rozosmiali. Stará mama ako vždy vytiahla zo svojej zázračnej sukne sušené jablčka a tabuľku zemiakového cukru. Potom mama povedala, aby som ich nechala, že sa potrebujú porozprávať. S radosťou som šla oznámiť priateľom, kto ku nám zavítal a podelila som sa s nimi o prinesené dobroty. Večer sme si okolo starej mamy posadali k stolu a čakali, čo nám dnes porozpráva. Mama upiekla koláč a uvarila čiernu meltu. Vidím, povedala stará mama, že všetci už čakáte, čo vám rozpoviem. Tak počúvajte.

Bola som malé dievča, keď sme s mojou mamou chodili po dedine, po pýtání, čo za šnúrky, popruhy a šnúry potrebujú gazdiné utkať. Jedna nám dala viac, druhá menej. Mama mi vždy opakovala: Pozri sa, čo nám dáva, a nezabudni. Na druhý raz, keď prídeme, uvidíš, čo jej dáme my a čo ona nám. Tak sme chodili jeden týždeň so šnúrkami po dedine a druhý týždeň sme ich s mamou tkali. Keď sme do dediny prišli znova, gazdiná z prvého dvora už čakala a rýchlo mamu vtiahla do domu. Tam na posteli ležala mladá dievka. Len čo ju mama uvidela, hneď vedela, čo s ňou je. Pozrela na gazdinú a prehovorila: Čo ste to spravili? Bolo vám to treba? A dieťa ste kam podeli?! Ja som už vedela, čo sa stalo. Chodila som s mamou k dievkam, ktoré sa prespali – otehotneli – a mama vždy povedala, čo človek chce, to mu treba dať, čo nechce, to mu treba vziať. Tak to bolo aj s dievkami. Koľké sa prespali, to neviem, ale táto mala život na konci. No čo. Mama ma rýchlo poslala domov, nakázala, aké bylinky mám doniesť, a kde ich nájdem. Utekala som, čo mi nohy stačili, lebo dievka stratila veľa krvi. Potrebovala bylinu, čo zastavuje krvácanie. Ako som sa vracala, zbadala som gazdinú so susedou, ako kopú na hnojisku jamu. Pozerala som sa a nemohla uveriť vlastným očiam. Z koša vybrali

maličké dieťa a hodili ho do jamy. Začula som, ako ich gazda volá, vraj kde sú, či nemajú robotu. Dieťa nechali na hnojisku. Keď som prišla k mame s bylinkami, po rómsky som jej povedala, čo som videla. Mama nechala dievku dievkou a vybrala sa so mnou na hnojisko. Mali sme šťastie, dieťa ešte žilo. Mama ho vybrala z jamy, chytro zabalila do spodnej sukne a zanesla gazdovi. Keď ho videl, skoro odpadol. Vedel som, že niečo nie je v poriadku, ale netušil som, čo môže tá striga moja žena spolu s mojou dcérou dokázať. Mama šla pomôcť dievke. Uvarila jej bylinky, čo som doniesla, na brucho jej priložila teplé obilie. Tak ju pomaličky postavila na nohy a vyliečila. No ešte predtým sa postarala o dieťa. Vykúpala ho v teplej vode, vymasírovala mu malé teličko, zavinula ho do čistej prikrývky a gazdu poslala po čerstvé kravské mlieko. Našťastie, povedala mama, lebo krava mala malé teliatko a vtedy jej mlieko bolo vhodné aj pre malého novorodenca. Nik v dedine nevedel, že dievka bola samodruhá, tehotná. Gazda o všetkom rozhodol. Gazdiná musela dieťa prijať za svoje. Pretože bola tučná, nik nemohol tušiť, že je samodruhá. A keď dievka vyzdravie, uvidí, čo s ňou spraví. Mojej mame zaplatil gazda za záchranu dieťaťa a za mlčanie. Vždy pred zimou nám doviezol plný voz zemiakov, múky, mäsa, masti a vajec a moja mama nikdy nikomu nepovedala, že z nebožiatka na hnojisku vyrástol mladý gazda. Otec svoju dievku vydal ďaleko, len aby ju nemal na očiach. Ženíchovi dobre zaplatil a požiadal ho, aby svoju ženu držal nakrátko. Gazdova žena musela zložiť prísahu, že nikdy nepovie chlapcovi, kto je jeho skutočná mama. No keď stará gazdiná umierala, ťažilo ju na duši, zavolala k sebe mladého gazdu a povedala mu, že za svoj život má byť vďačný mojej mame. Zaprisahala ho, aby na ňu nikdy nezabudol, aby jej každý rok poslal presne to, čo jej posielal starý gazda. Tak sme dlhé roky mali všetko, čo sme potrebovali. Vďačili sme za to maminej múdrosti a tomu, že vedela držať jazyk za zubami.

Viete, zakončila rozprávanie stará mama, nie je všetko také, aké sa zdá. Aj v bohatých rodinách bolo toho veľa, o čom sa nehovorilo.

Draba

Av khere, i baba a'fa. Oda vičinalahi pre mande mri daj. Sig, sig našlomahi khere. Pro dvori ma bešlahi amari baba. Sar la aričumidkerahi, sar man ki late čhidahi, devla, sar šukare sungel. Maker, maker, vičinel i daj, mig la tas'aves! Sar so duj džeña asanahi. I baba cidiña la rok'atar šuke phabora, phuvuno cukro. Joj save sle lače. Palek amenge i daj phend'a, kaj la baba mukas, te pe ekethane kampen vareso te vakerel. Lošaha naš'fam vaše tarša, kaj te len das, so and'a i baba. Kija rati amenge beš'fam ki baba, taj savore šunasahi, so amenge i baba ada rati preko phenel. I daj pek'la bokofa, tač'a kali kava te savore amenge bešam paše kafidi. Dikhav, phenel i baba, kaj ma savore užaren so tumenge phena. Šunen.

S'omahi tikni čhajori, kana phirahi mra daha palo gav, te mangel, so amen o hulaña dena, vašo dorika, so mri daj kerd'a. Jekh amen delahi buder, aver bukeder. I daj mange phenlahi, dik, te leper tuke kana avaha palek ki late, so amenge dela. Avka phirahi jekh kurko palo gava, aver kurko kerahi la daha o dorika. Sar papalek a'am ando aver gav, i hulani andaro elšebno kher, amen užarlahi, te sig la da cidind'a ando kher. Odaj paš'olahi pro vodro terni rakli, u kana la mri daj dikh'la, džanlahi so hi laha. Dikh'la pri hulani, te phenel. So da laha kerd'an?! Kamp'la tumenge o da? U kaj diňan le čhavore.! Me ma džanahi so hi lake. Phirahi la daha ko rak'la so pe preko sute. I daj vakerlahi, so o manuš kamel, oda leske kempel te del, so nakamel, oda leske kempel te lel. Avka s'la te le raklenca. Kiti džeña pe prekosute, ma nadžanav, čak akadake rak'ake s'la o dživipe pro agor. No so. I daj man sig bičhind'a khere, phend'a so kampav te anel, save draba, so kaj hi. Našahi khere so mange ačhenahi o pre,čak i rakli našad'a but rat. Kamplahi lake draba, savi ari ačhel o rat. Sar avahi pale, dikh'om kaj i hulani meg te jekha pašutňaha hašinen hev pro ganajo. Dikhav, te napaťahi mre ačhenge. Andari košara lile ari tiknore čhavore, u čhidine le andi hev. Akor šund'om, kaj pre lende vičinel o hulaj, hot kaj sle. Le čhavore mukle odoj. Sar a'om ki mri daj, diňom lake o draba,

so and'om te romane lake phend'om so dikh'om. I daj muk'la la rak'la, rak'lake te manca de naš'a pro ganaj. S'la amen bach. O čavoro mig dživlahi. I daj le li'a ari la hevatar, sig le učard'a andi pri telutni rok'la, te leged'a le ande ko hulaj. Kana o da o hulaj dik'la majsig odpe'a. Džanahi, kaj adaj nane sa pre peskero than, čak nadžanahi so šaj asi čohani sar hi mri romni te mra čaha kerna. I daj lila te šegitel la rak'lake. Tad'a lake o draba so and'om, pro per lake diña tato div. Avka la rak'la polovke aridrabad'a. Le čavore thod'a ari ando tato pani, o hulaj and'a thud la guruvñatar, sava s'la tikno borñuko. I daj phend'a, kaj hi le bach, vašo da, kaj la guruvña hi akanik lekfeder thud, savo hi bare lačo te vašo čavoro. Niko nadžanelahi, kaj s'la i rakli khamni. Akor o hulaj phend'a, kaj phenena, hot hi o čavoro leskero, u i hulani s'la thuli, niko pre late naphenelahi, kaj hi khamni. I rakli ari sas'ala, u palek pe dikla, so laha kerla. Mra dake o hulaj potind'a, taj sako berš amenge and'a pro verda, jaro, phuvune, purum, kukova, mas. Ma namusaj te phirasahi gav gavestar te mangel, so amen ko dela. I daj šoha naphend'a, kaj andaro ganajo u'a o baro terno hulaj. La rak'la o hulaj ari diña dur pal peste, kaj navel pre leskere a'ha. I hulani leske soha'ard'a, kaj le čaveske naphenla čačo, ko hi leskeri daj. La hulañake kana sle lakere agoreskere divesa nadiña o vodi, te vičind'a peske ki peste le čhave te phend'a leske, kaj vaš pro dživipe palikerel mra dake. Soha'ard'a leske, kaj šoha napobisterel pre mri daj, te sako berš lake bhichavel sa, so lake anlahi te leskero dat. Avka amen dugo ideo s'la sa, so amenge kampelahi. Oda s'la vašo da, kaj mri daj s'la asi god'aver, te džanlahi te ikrel o muj.

Džanen, nane sa avka sar pe dikhel. Te ando barvalo endani s'la but so pe ari naphenel.

Ver

Ver, tak povedala stará mama. Všetko sa raz dostane na povrch. Všetko sa vráti.

Ako to myslíš? opýtala som sa jej.

Počúvaj, povedala a ja som si ľahla k nej do postele. Vonku už bola tma a zima, v šporáku horel ohník a nám dvom bolo dobre.

Hovor, hovor, naliehala som, aby som nezaspala.

Bola som mladé dievča, keď sa to stalo, začala stará mama...

Ešte len začínalo svitať, keď k nám dobehla Marka, Židovova dcéra. Bola vyľakaná, nemohla zo seba vydať ani hláska. Moja mamka ju vzala do domčeka, dala jej napiť teplého čaju a pomaly, pomaličky od nej vyzvedela, čo sa stalo. Marka prišla k sebe a začala rozprávať.

Keď som prišla večer zo služby od gazdu, doma nik nebol, len malý Julko – to bol jej brat – sedel tíško pri dverách. Braček bol veľmi bledý a nič nehovoril. Bolo mi to čudné, lebo vždy sa tešil, keď som prišla. Ako som otvorila dvere, uvidela som ju. Moja mama sa obesila na hrade v izbe. Bože, Bože, čo si to urobila?! Kričala som, ale nik ma nepočul. Nemohla som ju zvesiť dolu. Nevládala som. Ako som ju držala za nohy, prišiel malý braček a veľmi plakal. Nemohla som ho tam nechať, tak som s ním čo najrýchlejšie utekala ku gazdovi, u ktorého som slúžila, a poprosila ho o pomoc. Bračeka sa ujala gazdiná. Gazda šiel so mnou. Doma bol už aj otec a mama ležala na posteli. Už jej nebolo pomoci. Otec sedel na kraji pri nej a len čo ma videl, pustil sa do plaču. Jaj, tetuška, prosím vás, poďte ku nám, nech tam nie som s otcom sama. Veď my nikoho nemáme, povedala uplakaná Marka.

Mamka ma obliekla a pobrali sme sa s Markou k nej domov. Čo som tam videla, nezabudnem. Ešte nikdy som nevidela mŕtveho človeka. Markina mama bola biela ako v zime sneh. Zľakla som sa. Mamka ma objala. Neboj sa, každý raz odíde.

Potom prišli aj ostatní Rómovia, aby strážili mŕtvu

a spomínali, aká to bola dobrá žena. Keď ráno všetci odišli, mama sa pozrela na Židova a opýtala sa ho: Počuj, čo si jej spravil?! Ona by sama na druhý svet len tak neodišla. Ako si jej pomohol?

Židov pozrel na mamku planým pohľadom, nič nepovedal, len otvoril dvere a vykázal nás von. Mamka sa celou cestou modlila a mne povedala: Počkaj, všetko vyjde na svetlo Božie.

Nevedela som, čo vyjde na svetlo Božie, ale keď to povedala moja mama, tak to tak bude.

Židovovu ženu pochovali. Marka s malým Julkom žila spolu s otcom. Nebolo dňa, čo by Julko neprišiel k nám. Mamka mu dala najesť a ja som dávala pozor, aby sa mu nič zlé nestalo. Julko nerozprával. Len raz, sedel sám na podstienke a začal hovoriť: Neboj sa, tebe neublíži. Tebe nie. To len mama bola zlá. Ju, ju udel sekerou po hlave. Keď spadla na zem, ešte ju udel a kričal, tak ti treba! Prečo si taká suka? Zabijem ťa, zabijem ťa! Úbohá, úbohá mamička. Nevládala vstať, tak otec chytil reťaz, dal jej ju okolo krku a ťahal ju hore, hore.

Kde, Julko, kde ju ťahal? Opýtala sa ho moja mamka.

Hore, hore na hradu. Tam, tam ju uviazal a mne povedal: Vidiš, už nepôjde nikde. Potom odišiel.

Mamka si pritúlila chlapča k sebe. Neboj sa, Julko, neboj, tebe nič nespraví. Ako som sa na nich pozerala, tiež som sa rozplakala. Vedela som, čo sa stalo. Tú noc prenocovali Julko aj Marka u nás. Ráno sa mamka vybrala za Židovom. Čo sa tam stalo a čo mu povedala, to neviem, nikdy o tom s nikým nehovorila. Julko s Markou sa vrátili domov. Neprešiel ani mesiac, keď dobehla Marka.

Tetka, rýchlo, rýchlo, s otcom je zle nedobre! Pod'ťe sa na neho pozrieť.

Keď sme prišli, Róm ležal na posteli ako jeho nebohá žena, no nebol biely, ale čierny ako uhoľ.

Čo som ti, Židov, povedala? Pravda si ťa našla, prihovorila sa mu mama. Pozrela na jeho nohy. Jednu mal čiernu.

Stúpil som na klinec, ťažko odvetil Židov. Z toho dostal otravu krvi. Už sa nedalo nič robiť. Mamka doniesla bylinky, ktoré mu trochu zmiernili bolesť. Židov si k sebe zavolał deti

a úprimne ich prosil o odpustenie. Malý Julko sa na neho zadíval a povedal: Nikdy, nikdy ti neodpustím, nech ti na druhom svete odpustí moja mamička.

Nikto tomu nerozumel, len moja mamka. Marka si privinula Julka a s plačom povedala otcovi: Nech ti odpustí dobrý Boh.

Vtedy som pochopila mamkine slová. Pravda každého dobehne.

Dobrá noc, moje kuriatko, spi, už je neskoro. Ráno musíme stávať. Pobožkala ma na líčko. Moja stará mama.

Paťa

Paťa,avka phenlahi i baba. Sa pe jekvar resla pale. Sa avla ari pri phuv.

Sar o da gondolines. Phučahi. Šun. Phend'a, u me mange paš'om ki late ando vodro. Ari s'la ma rat,ando špoherto phabol jagori, hi amenge lače. Vaker, vaker, tena zasovav.

Me s'omahi tikni čaj, kada o da u'la, phenel i baba. Raťaaha, tosara našťa ka mende i Marka, Čvandoskeri čaj. Bare s'la darandi, naštik phenlahi jekh lav. I daj la lila ande, diňa la te pijel teja, u polovke latar phuč'la, so pe kerďa. I Marka a'la ki peste, te ačhi'la te vakerel. Kana a'la kija rati palo buťa, khere nas'la niko, čak pašo vudar bešlahi o tikno phral, sle leske štar berša. Phuč'la lestar, kaj hi i daj, te o dad? O čavoro čak bešlahi, te naodphend'a. Sar phrad'om o vudar, akor la dikh'om. Mri daj, s'la umbladi ando kher. Devla,devla so o da kerďal! vičinav, niko man našunel. Naštik la lav tele, nabirina, sar odoj la da ikrahi le prenda, a'la ki mande o tikno phraloro, u bare rovlahi, naštik le odoj muk'om. Avka sig, sig, našťom palo hulaj, kaj kerahi, te molina, le, kaj mange te avel te šegitinel. Le phralore muk'om paši hulani. O hulaj manca a'la khere,ma odoj s'la te o dad, i daj s'la paš'ardi pro vodro. Ma lake nas'la so te šegitinel. O dad bešlahi paš late, te sar man dikh'la bare ačhi'la te rovel. Jaj, nenica, molina, tumen, aven ka mende, kaj nas'am odoj le dadeha korkore. Isem amen niko nane. Phend'a i Marka. Mri daj man urďa, te lilam amen ki lende. So odoj dikh'om, napobistera. La Markakeri daj s'la parni sar jevende o jiv. Darandi'om. Mig šoha nadikh'om mule manuše. Mri daj man cidiňa ki peste. Madara, sako odoj oddžala. Palek ale te aver roma palo heli, pe varta,te lepernahi, savi s'la i muli romni. Kana raťaaha savore odojele, i daj dikh'la, pro Čvindo, u phuč'la. Šun, so tu lake kerďal! ov naodge'la po aver svito korkori, sar lake šegitind'ar? O Čvindo dikh'la pri daj erďave a'henca, naodphend'a, čak lake phrad'a o vudar, kaj te džal khere. Mri daj pe le dromeha molinlahi, te mange phend'a. Užar, sa avla ari po vudud. Nadžanhi, so avla

ari, čak kana oda phenel i daj,avka oda avla. La Čvindoskera romňa parunde. E čhaj e Marka ačhiľa le dadeha te le tikne praloreha. Nasľa dive, so o tikno Ďusi navlahi ki amende. E daj le diňa te hal, te me pre leste dahi varta. O tikno čhavoro navakelahi. Čak jekvar, bešlahi teli fala u korkoro peske vakerel. Madara, tuke nisos nakerla. Tuke na. Oda čak e daj sľa nalačhi, la, la čalaďa palo šero tovereha. Kana peľa pe phuv, mig duvar la čalaďa, te vičinalahi, avka tuke kampil,soske sľal asi džukli, murdara tut, murdara tut. Čori, čori, čori dajori. Nabirinlahi te ačhel, akor la o dat astardľa, diľa la pe men o lanco, cidleha la upre, upre, upre. Kaj, Ďusko mro, kaj la cidiňa? phučľa lestar e daj. Upre, upre pre gerenda. Odoj, odój la phandľa, te phendľa, dikhes, ma nadžaha nikaj, te palek odgeľa. E daj liľa le tikne čhavore ke peste. Madara Ďusko, madara, tuke nisos nakerla. Sar pre late dikhahi, avka rovahi. Džanáhi so pe kerďa. Oda rati o Ďusko te e Marka súde ka mende. Raľaha e daj geľa palo Čvindo. So leske phendľa nadžanav, oda nikaske naphendľa. O Ďusko la Markaha gele khere. Napregeľa, čak čhon, kana e Marka de našľa. Nena, sig, sig, le dadeha hi nalače. Aven te dikhel. Kana aľam, o rom pašľolahi po da vodro sar leskeri romni, čak nasľa párho, čak sľa kalo sal umblal. E daj pre leste dikhľa. So tuke Čvindo phendľom. O čačo tut restľa. Dikhel leske pro pre. O pro sľa kalo. Pharam o Čvindo phendľa, kaj ačhiňa po lejcego. Odolestar restľa erďavo rat. Ma pe nadelahi nisos te kerel. E daj mig andľa draba, so leske buka egitindľa andari mug. O Čvindo peske vičindľa ki peste le čhavoren, taj phare len molinlahi, kaj leske te odmuken. O tikno Ďusko dikhlahi pre leste, te phendľa- šoha, šoha, tuke naodmuka, meg tuke odmukel pro aver svito mri dajori-. Niko odoleske nahaľovlahi, čak mri daj. E Marka peske cidiňa le Ďusko ke peste, te ando baro rovipe pheňďa pre dadeske - meg tuke odmukel o Gulo Del-. Avka pe pherdarde mra dakere lava. Čačo, sa sakone denašľa.

Lačhi rat mri kahňori, sov, e rat hi ma phuri. Raľaha amenge kampil te uštel. Čumidiňa man pri čham. Mri baba.

Objím hada a on ťa pošťípe

Ty nie si ako ona

Dávno som vedela, že nie som ako ona. Ona bola hrdé gazdovské dievča a ja len Rómka. Chodili sme spolu do školy, do jednej triedy. Boli sme piatačky a ona nevedela matematiku. Raz ma pani učiteľka zavolala do zborovne, kde sa ma spýtala, či ju budem doučovať.

Vieš, povedala učiteľka, už som hovorila aj s jej mamou. Súhlasí, aby si k nim chodila.

A čo ak ja nechcem?! Oponovala som učiteľke.

A to prečo? Spýtala sa ona.

No... ja som Rómka a ona je biela. A potom... nadávala mi, že som špinavá a že smrdím. A to nie je pravda! Nie som ani špinavá a ani smradľavá. A teraz som jej dobrá? Prečo je taká hlúpa?

Učiteľka sa na mňa vážne zadívala. Ukáž jej, že si lepšia než ona. Rozmysli si to, porad' sa s mamou a ak mamka bude súhlasiť, aby si jej pomáhala, môžeš sa s ňou učiť.

Keď som prišla zo školy, mama aj stará mama boli doma. Nechcelo sa mi s nimi rozprávať, ale mama ma dobre poznala. Vedela, že ma niečo ťaží. Vidím na tebe, že ťa niečo trápi, povedala.

Joj, aká som bola nahnevaná! Hnevala som sa na tú spolužiačku, nerozprávala som sa s ňou a ešte som ju mala doučovať? To bolo príliš. Naveľa, naveľa som si sadla k mame a spustila som, akú ponuku mi dala učiteľka.

Mama na mňa pozrela a povedala: Urob, ako myslíš. Sama sa rozhodni, ja ťa prehovárať nebudem.

Keď to počula stará mama, obrátila sa ku mne. Čo si hlúpa? Veď jej starý otec bol najväčším gazdom v dedine. Ukáž im, že aj my Rómovia sme múdri.

Po slovách starej mamy súhlasila aj mama a dodala: Choď, ale keď tam budeš, ničoho sa nechytaj a nič si od nich nezober. A ešte niečo, o našej rodine a o tom, čo sa u nás robí, sa s nimi

nerozprávaj. Odpovedaj len áno a nie.

Na druhý deň sa ma učiteľka opýtala, čo povedala moja mamka.

No čo, povedala, aby som šla.

Dobre, poviem Zuzke, že sa budete učiť spolu.

Nasledujúci týždeň som teda išla k spolužiačke domov. Jej mamka a stará mama nás už čakali. Počula som, ako sa rozprávajú. To je ona, ale nie je ako cigánka. A čia si? Opýtala sa Zuzkina stará mama.

Mojej maminy, odvetila som.

No pozri, aká je papuľnatá. Nahnevala sa stará mama. Potom ma pozvali do domu, kde sme si v kuchyni na stole rozložili knihy a zošity. Začala som Zuzke vysvetľovať, čo som ja už dávno vedela. Učila som sa s ňou dve hodiny, ale ako mi povedala mamka, nenapila som sa u nich ani vody.

Tak sa to opakovalo dva razy do týždňa a Zuzka pomaly, pomaličky začala chápať čísla. Po mesiaci nás učiteľka zavolała k sebe.

Vidím, že obe ste vykonali kus dobrej práce. Ty, Zuzka, už vieš, čo dokážu čísla. A ty, Evka, si múdra. Čísla sú pre teba zábavou.

Zasmiala som sa. Musím sa s ňou ešte učiť?

Ešte, odpovedala učiteľka. Ale bude stačiť už len raz do týždňa.

No čo s tebou, Zuza, pomyslela som si, tak teda raz.

Keď som sa vrátila zo školy, mamka mi povedala, že v dedine stretla Zuzinu starú mamu. Vieš, veľmi ťa chválila, že si dobrá a múdra. Všetci pred obchodom to počuli. Bola som na teba hrdá.

Na druhý deň sme sa ako vždy učili u Zuzky v kuchyni, keď sa otvorili dvere a v nich stála moja stará mama. Skoro mi vypadli oči. Vtom som začula, ako jej Zuza vraví: Čo tu robíš? Kto ťa pustil dnu?! Už aj sa ber von! Kričala zlostne. Vtedy vošla jej stará mama a zahatala ju. Nerob krik. Doniesla mi šnúrky, čo som si u nej dala urobiť. Už potrebujem nové. Staré sa mi v sukniach zodrali. Vtedy som vstala od stola. Ty, Zuza, si nielen hlúpa, ale aj zlá. Ako môžeš niečo také povedať starej žene? To

ťa doma ako učia?! Ved' je to moja stará mama. Ja tvoju starú mamu oslovujem úctivo vy. Nieže nevieš počítať, ale nevieš ani, čo máš povedať! Zobrala som si svoje knihy a odišla som.

Mamke som doma všetko porozprávala.

Dobre si urobila, súhlasila. Tieto bohaté deti sa nevedia správať. Nemajú žiadnu výchovu. A ešte aj v škole je hlúpa. Ale ty nie si ako ona. Pozrela na mňa a usmiala sa. Vtedy som sa začala smiať spolu s ňou. Učiteľke som vysvetlila, že so Zuzou sa viac učiť nebudem. Chcela vedieť prečo, ale povedala som, že Zuze už nič nepomôže. Je hlúpa a hlúpou aj ostane.

Učiteľka na mňa pozrela a nevedela, čo povedať. A to som mala len dvanásť rokov. Darmo za mnou Zuza chodila a prosila o pomoc. Ukázala som jej, kto je lepší. A verte mi, lepšia som bola ja.

Le le sape po koliňa u ov tut cipinla

Tu nasľal sar ov

Čiľa džanahi, kaj nasľom sar ov. Me sľom romani čhaj, u ov hi rakli. Phirahi laha ande sikli. Sľomahi ande pančto /5/ trieda, u ov nadžanlahi lače te ratinel. E meštrani man vičind'a ke peste, taj phend'a. Džanes, kaj sľal god'aver u ov nadžanel so pe sikľaral. Kamav, kaj la te sikľares ki lende khere. Ma vakerahi te lakera dake. Pheňd'a, kaj šaj aves ki lende khere. U so kana me nakamav? Pheňdom la meštraňake. U soske? No džanen, me sľom romni, u ov hi rakli. U palek, pre mande vičinlahi, kaj sľom melali te khandav. U me nasľom melali, ani khandi. Te akanik la me kampav te sikľol. U soske hi asi dilinini!? E meštrani pre mande dikhľa, te pheňd'a. Dik, akanik lake sikav, kaj sľal feder sar ov. Dža khere, te phuč tra datar, te šaj tut laha sikľares.

Kana aľom khere, e daj te la babaha sle khere. Nakamahi lenca te vakerel, e daj man pindžarlahi, te phučľa mandar. So hi tuke, so kerdal ande sikli. Dikhav pre tute, kaj nane valaso lače. Jaj, savi sľomahi haľame. Nakamahi ola rakľoraha te vakerel, na čak laha te sikľarel. Pro but mange bešľom pale kafidi, te mukľom tele te vakerel, so mange pheňd'a e meštrani. E daj pre mande dikhľa, te pheňda – ker sar tu kames. E baba sar oda šuňd'a, uštil'a ke mande - u so tu sľal dilini, isem ov hi barvali rakli, lakero papu sľa lekbareder hulaj ando gav. Sikav lenge, kaj te aman o Roma sľam god'aver. Palek te e daj mange pheňd'a, kaj te džav, čak mek mange nisos ke lende nalav, te nisos naastarav, te šaj nisos navakerav so pe kerel ke amende.

Po aver divo mandar e meštrani phučľa. Te saj, so pheňd'a e daj? No so, phenav me, kaj te džav. Lače, phena la rakľakera dake, kana te šaj sikľon. Pro aver kurko, andari sikli geľom ke rakli. Kana aľom ke lende lakeri daj, te la babaha sle ari. Oda hi ov nane sar romni. U kaskeri sľal. Phučľa mandar e baba. Pheňdom – mra dakeri. No dik, savi hi nalači. Palek amen lile ando kher andi kuchiňa, bešľam amenge pale kafidi taj liľam

o keŋvi, te sikl'arahi la rakl'ora, so me čila džanahi, te polovkore lake vakerahi so kempel te kerel. S'lomahi odoj duj ora, te avka sar mange pheŋđ'a e daj, napil'om ke lende ni paŋi. Avka sikl'arahi la rakl'oraha duvar ando kurko. Pregel'a jekh čhon, e meštrani vičind'a so duj dženen ke peste, te pheŋđ'a. Kerd'an kotor buti, dikhav sar tu Zuzka, avka pe vičintlahi e rakli, feder džanes te ratinel. Dik Evka,/oda s'lomahi me/ savi s'al budžandi. Asaŋđ'om, te phučl'om - u mek man musinav laha te sikl'arel? Meg. No lače, čak ma na duvar kurkeste, čak jekvar. So tuha, avka jekhvar.

Khere mange e daj pheŋđ'a, kaj la rest'a ando gav la Zuzakeri baba. Džanes, bare tut ašarlahi, kaj s'al lači, te budžandi. S'lomahi pre tute gizdavi.

Pro aver dive ge'lom la rakl'aha ki lende. Sar avka sikl'arahi, phrad'a o vudar mri baba. Majsik mange ari pele o ałha. Kana šunav, sar lake e Zuza phenel - so tu adaj keres, ko tut mukl'a ande ?! Kede tut ari ! vičintlahi pre late hałaha. Akor ała lakeri baba, te pheŋđ'a, marer vika, e romni mange and'a o dorika, so mande diŋom ke late te kerel. Kampen mange neve ando rokli. Akor me uštiŋom upre, te pheŋđ'om - tu Zuza, na čak s'al dilini, mig s'al te bibach. Sar šaj phenes phure manušeske TU? Isem oda hi mri baba. Me tra babake phenav TUMEN. Nadžanes na čak te ratinel, tu nadžanes so vakeres. Avka mal lilom khere. La dake sa pheŋđ'om. Lače kerd'al, pheŋđ'a mange. Adale barvale čhavore nadžanen so vakeren, nane len sokaši. TU nasl'al sar ov. Te mik te andi sikli hi diline. Dikhł'a pre mande te zaasaŋa. Me dikhł'om pre late, te asahi laha. La meštraŋake pheŋđ'om, buter man laha na sikl'ara. Soske, phučl'a, akor lake pheŋđ'om. La Zuzake nisos na šegitinla, hi dilini te dilini ovla. Dikhlahi pre mande, te nadžanlahi so te phenel. U oda mande s'la 12 berš. Hijaba pal mande e Zuza phirlahi, kaj lake te šegitinav, na, akor mange pheŋđ'om, sikava tuke, ko hi feder. U pałan mange, feder s'lomahi me.

Leto v lese

Každé leto akoby prichádzalo pomaly. Túžobne a s radosťou sme ho očakávali, nakoľko sa vtedy nechodilo do školy. Niežeby sa mi nechcelo učiť, ale bola som rada, že nemusím tak skoro vstávať. Každé leto sme mali povinnosti. Museli sme urobiť, čo nám nakázali rodičia. Patrila k tomu aj práca s drevom. Keďže sme mali sporák, v ktorom sa muselo zakúriť, aby na ňom mamička mohla variť, potrebovali sme suché drevo. Keď bol pekný slnečný deň, vybrali sme sa do susedného lesa. Zobrali sme si malý vozík, rebrináčik, sekeru a pílu a poďho tam. Nikdy sme však nešli sami. Boli s nami staršie ženy, ktoré už nechodili do práce. Medzi nimi aj naša stará mama. Ženy nemali vozíky, ale plachietky z vrecoviny. Na každom rožku plachietky boli šnúrky, ktorými sa zväzovala, keď sa naložila haluzinou. Haluzina musela byť zarovnaná, pekne uložená. Keď bola plachietka plná, batoh sa vzal na chrbát, previazal na pleciach a noša sa mohla odniesť domov. Keď mi stará mama ušila prvú plachietku so šnúrkami, myslela som, že to bude jednoduché. Nabrala som si haluzí, jednu dlhšiu, druhú kratšiu, uložila ich do plachietky, až po stranách vytŕčali. Darmo mi stará mama vravela, že to nie je dobre, nepočúvala som ju. Urobila som si po svojom. Keď som si plachietku uviazala na chrbát, začala ma haluzina ťahať raz na jednu, raz na druhú stranu. Vtedy som už vedela, že stará mama mala pravdu. Dala som teda nošu pekne dolu a so starou mamou sme poukladali haluzinu, ako sa patrí. Lepšie mi to šlo s vozíkom. To som mohla naukladať drevo až do výšky bočníc, niekedy aj vyššie, keď sme mali tenkú reťaz, ktorou sme drevo upevnili. Nemyslíte si, že takto sme boli v lese po drevo len raz. Chodili sme dva aj trikrát do týždňa, aby bolo čím kúriť pri varení. Keď sme doniesli haluzinu, museli sme ju ešte porúbať, aby sa vošla do sporáka. Robila som to rada už aj preto, že som bola staršia než môj brat.

V lese sme okrem toho zbierali aj hríby. Doma sme ich potom preberali, aby sme mali na jedenie aj na sušenie. Sušené

hríby sa dávali v zime do kapusty alebo mamka urobila výbornú hubovú polievku.

Les bol rozľahlý a štedrý. Ponúkal nielen drevo a hríby, ale i dostatok malín, jahôd, čučoriedok. Vďaka nemu sme mali všetko, o čo sa s nami podelil. Najhoršie bolo v lese, keď pršalo. Viete, prší tam totiž dva razy. Prvý raz, keď padá dážď, druhý raz, keď padajú kvapky z listov stromov. Ešte horšie bolo, keď prišla búrka. Hromy zneli tak hlučne a blízko, až sme mysleli, že nastal náš koniec. Ale každý dážď a každá búrka nakoniec prešli a vyšlo slniečko. Náš strach sa rozplynul a šťastní sme sa vracali domov.

Linaj ando veš

Sako linaj avlahi ka mende polovkore. Užarasahi le lošade, kaj linajeske andi sikli naphirasahi. Nas'la oda vaš oda, kaj pe amenge nakamlahi te sik'ol, čak amen naštik doužard'al, kaj ma ra'aha avka sig neuštava. Sako linaj amenge kampelahi te kerel bu'fa, save amenge phenlahi o dad la daha. Maškar adale bu'fa s'la, kaj amen, o čhave musaj te richtinas šuke kašta, pro tavibe. Amen s'la o bovo pro kašta. Kana s'la šukar dive le khamoreha, akor amen kedind'am ando pašuno veš pro kašta. Li'lam amenge tikno verdoro, tover the e katra, taj sig ando veš. Šoha nadžanasahi korkore. Phirnahi amenca o phure džuv'la, so ma naphirnahi andi buti. Maškar lende s'la the amari baba. Le džuvlen nas'la verdoro, čak len sle gonoskere pochtani. Pro pochtan sle side dorika, save pe palek kana pe thovnahi ando pochtan o kašta, phandena, u aver duj dorika pe lile pro phike, taj odoj pe phandena. O kašta pe musaj šukare te thovnahi, tena len nañuminen pro dumo. Kana mange e baba sivlahi elšebno pochtan le dorikenca, kediňom mange kašta jekh bareder, dugeder sar aver. Čak kana diňom o pochtan pro dumo, avka man o kašta čhidenahi jekvar pre jekh, u jekhvar pre aver rig. Akor ma džanahi, kaj la baba s'la čačo. Hijaba mange vakerlahi, kaj hi o da na lečhe, našunáhi. Avka šukare thod'om o pochtan tele, taj la babaha prekediňam o kašta. Feder mange džalahi o verdoro. Pro verdoro thovahi ati kašta, sar s'la učo o verdoro. Šaj thovasahi te upreder čak musaj amenge te phandenasahi sáne lancenca. Nagondolinen, kaj oda s'la jekhvar. Pro kašta phirasahi duvar, vaj trival kurkeste, kaj la da the ovel pro tavibe. Kana and'am o kašta pro verdoro, musaj le mig le tovereha čhingerasahi. Me oda kerahi lošaha, the vašo da, kaj s'lomahi phureder sar mro phral. Ando veš phirahi ra'aha, kaj sle te o huhura, save anasahi khere. Palek len la daha prekoli'lam, the šaj len kerd'am pro habe, the aver diňam te šufarel, kaj amen te aven huhura pro

jevend. O veš s'ľa baro, devkerlahi amen ati but, u amen amenge oda lestar kedasahi. Na čak o kašta, o huhura, čak the ande leste u'ile the o truskavki, maliny. Avka phirasahi pašo veš, the khere aman s'ľa sa, so le vešestar anasahi. Leg goreder s'ľa ando veš o brišind. Džanen, ando veš del o brišind duvar. Jekhvar kana ču'ol, avresar kana perel tele le patrendar. Na lače s'ľa, kana avlahi e burka. O perume marnahi avka, kaj amen gondolinasahi, hot hi o da paš amende, the hi amenge ma agor amare džživipnaha. Sako brišind odge'ľa the pal leste a'ľa o khamoro. Amari dar odge'ľa, u amen lošaha a'ľam khere.

Poviedky
súčasnosť

Vakeribe
akanik

Moja reč

Sedím, len tak rozmýšľam. Rozmýšľam nad svojím osudom. Voľakedy, keď som bola malé dievčatko, sme sa doma rozprávali len po slovensky. Bolo to v čase, keď som mala nastúpiť do školy. Zhovárala sa tak so mnou moja mama, otec aj starší bratia, aby som sa naučila rozprávať po slovensky ako oni.

Leto prešlo a začala sa škola. Naše deti po slovensky nerozprávali, a tak som medzi nimi a učiteľkou robila hovorcú. Učila som ich, ako moji bratia učili mňa. Potom to v škole vyzeralo takto: Toto sú husličky, taj lavutica, kahňori, taj sliepočka.

Ako deti sme sa rozprávať učili veľmi rýchlo. Pomohla nám aj učiteľka. Povedala, že keď budeme medzi sebou hovoriť len po slovensky, skôr porozumieme učivu. Mala pravdu. Po čase sme rozprávali už len slovensky, čo mi ostalo dodnes. Bolo aj tak, že sme sa naopak hanbili rozprávať rómsky.

Keď som sa vydala, manželova rodina rozprávala rómsky. Nič som im nerozumela, pretože v ich jazyku boli úplne odlišné slová, ktoré sa v našej rómčine nevyskytovali. Ja pochádzam od vrchárskych Rómov, manžel od poľákov. Čo tým chcem povedať? Dnes rozumiem obom dialektom. Treba len počúvať a rozprávať. Veľa Rómov z mojej generácie urobilo to isté. Nedali svojim deťom rómsky materinský jazyk. A moje deti sa ma pýtajú: Prečo ste nás nenaučili rozprávať po rómsky?! Preto, lebo vaši rodičia sa rozhodli, že vám taká reč bude zbytočná. Kam by ste s ňou zašli?

Dnes viem, že s našou rečou zájdeme hoc aj na kraj sveta. Môžeme sa dohovoriť všade. Ani ja už nerozprávam ako voľakedy. Veľa slov mi vypadlo, pretože po rómsky už nehovoríme. Nie je s kým. Môj otec vravieval: Dcéрка, stačí sa medzi sebou rozprávať len hodinku každý deň a zas budeš pekne hovoriť rómsky.

Ľudia, ktorí ste ako ja, nehanbite sa za svoju reč. Rozprávajte sa medzi sebou po rómsky. Naša reč je krásna, takú nemá žiaden ľud. Pán Boh ju dal len nám Rómom, aby sme sa medzi sebou dohovorili na celom svete. Povedzte, Rómovia, ktorý

národ si tak rozumie? Žiaden! Môžeme povedať, že sme prví
a aj poslední.

Mri čhib

Bešav. Čak avka gondolinav. Gondolinav pro dživipen. Valamikor, kana s'omahi tikni čhajori, khere vakerasahi čak romane. Kana mange a'la te džal andi sik'l'uni, mri daj, o dat, the o phrala /o phrala sle phureder sar me/, vakerasahi maškar amende gadžikane, kaj te sik'l'av serviko čhib. Avka prege'la o linaj, u me ge'lom andi sik'l'uni elšebne beršeha. Amare romane čhavore navakernahi lače gadžikane. Me s'omahi sar čhibali maškar meštrani taj lende. Sik'l'arahi len gadžikane avkake: - Oda hi lavutica, gadžikane pe phenel husličky -. Palek, kana e meštrani delahi le čhaven te genel, genenahi avka: - Lavutica, thaj husličky, kahñori, thaj slipeočka -. Amen sar tikne čhave sig sik'l'ard'am gadžikane. E meštrani amenge pheñd'a, kaj te vakeras maškar amende gadžikane, sigeder džanaha te gener te sik'l'arel. S'la la čačo. Amen indejoha vakerasahi čak gadžikane. Kana mandar e baba phučelahi romane, me odpenahi gadžikane. S'la te avka, kaj man ladžahi vaš amari čhib.

Kana ge'lom romeske, savore odoj vakernahi romane. Me lenge naha'ovahi. Elšebni pro da a'la e sasa. Sar s'omahi maškar lende, vakernahi gadžikane. S'la oda vašoda, kaj lengeri čhib nane sar amari, but lava hi aver. Adadidve ha'ovav savoro. Kampil čak te vakere'el u te šungerel. So kamav te phenel. But Roma kerde oda so the me. Mre čhaja mandar phučen, soske nadžanen romane? Soske len nasik'l'ard'om čhib amare phure dada. Soske - vašoda, kaj tumaro dat the tumari daj akor peske phende. Soske lenge avla asi čhib, kaj laha džana? Adadive džanav. S'lam po celo svito. Šaj džal Rom svitoha, maškar peste savore vakeraha jekha čhibaha. Šaj phenav, the me ma pobisterd'om but lava. Na te nadžanav te phenel, no navakeras maškar amende romane. Nane kaha. Mro dad mange vakerlahi - šun mri čhaj, amenge kampil maškar amende te vakere'el čak jekh ora divese u romane papalek šukare vakeraha. Amari čhib šoha napobisteraha. Kamav te phenel savorenge, naladžan tumen vaš tumari čhib. Vakeren maškar tumende romana čhibaha, amari čhib hi lekšukareder po svito. Asi čhib hi čak jekh ando nipo. O Del la diña čak le Romenge, kaj po celo svito

phiren te vakeren, te ha'oven maškar peste. O Del ma nadela
asi čhib nikaske. Šaj phenas s'lam elšebne, te s'lam po agor.

Kto hľadá, nájde

Srdcom

Boli sme na stretnutí, ktorého sa zúčastnili ľudia s podobným osudom, aký bol ten náš. Mali deti nie svojej krvi, ale boli to deti z ich srdca. Dobře čítate, niekedy netreba krv na to, aby ste mali dieťaťko. Každý jeden zúčastnený, ktorý so mnou sedel za jedným stolom, prešiel do cieľa dlhú cestu. Tak ako Katka s Miňom. Vychovávajú tri deti. Zobrali si ich ešte v perinkách a dnes majú pätnásť, trinásť a jedenásť rokov. Tak pekne o nich rozprával ich otec Miňo! Svoj príbeh zakončil tým, že u nich sú dvere otvorené aj pre ďalšie deti.

Boli tam aj slobodné matky, ktoré sa navzdory nesúhlasu rodiny starali o svoje deti. Ako som sa tak obzerala okolo seba, videla som skutočnú lásku matiek a ich ratolestí. Deti boli naše, rómske. A teraz použijem tú magickú vetu. Krv je krv. Deti si ku mne, Rómke, rýchlo našli cestu. Prišli, vzali ma za ruku, rozprávali sa so mnou, sadli si mi na kolená a nakoniec sa so mnou lúčili bozkami. Aké to bolo milé!

A vtedy som sa pozrela na nášho malého chlapčeka. Modlila som sa zaňho, aby Boh dal mojej dcérke dieťaťko, aby aj ona mohla byť matkou a počuť to slovko: mama. Darmo. Raz za mnou prišla a povedala: Čo keby som si zobrala dieťaťko, ktoré nikto nechce?

Ostala som ako zdrevenená. Počkej ešte, však ešte nie je neskoro. Môžeš mať svoje dieťaťko, odpovedala som jej.

A načo budem čakať? Myslíš si, že nebude dobrý, lebo nebude z tvojej krvi?! Pozrela som sa na ňu a videla v jej tvári veľký smútok. Potom odišla. Nerozprávala sa so mnou celý týždeň. Pamätám si to, akoby to bolo dnes. Neskôr za mnou prišla a v mobile mi ukázala fotku malého vysmiateho chlapčeka. Pozrela som na ňu, chcela som jej povedať, aby ešte počkala. Ale keď som ju videla takú šťastnú, objala som ju. Choď, prived' ho domov, bude náš.

Aká len bola rada! To sa musí vidieť, to sa nedá opísať. Keď

ho priniesla, nestalo sa tak na druhý deň, ale o pol roka, bol to len malý batôžtek. Ručičky mal zovreté do pästičiek, v očkách sa mu zračil veľký strach. Chudáčik, pomyslela som si. Čo komu urobil?!

Ako plynul čas, uvoľnil pästičky, v očkách sa mu objavilo slniečko. Bože, ako som spolu s ním nariekala, keď sa nedal utíšiť. Hádzal po mne, čo mal poruke. Kričal, vrieskal. Vtedy som ho objala, vzala do náručia, pobožkala. Bol môj. Prešli sme dlhú, dlhú cestu. To, ako sa bál vody a kúpania, ako si schovával chlebič pod vankúšik, to je už za nami. Dnes môj vnúčik chodí do škôlky. Každé ráno ho čakám pri dverách, dám mu božtek a zaprajem, nech sa mu darí, nech poslúcha pani učiteľku. Bez toho by nebolo ráno. Ak ho nečakám, kričí: Starká, pod' ma obuť! Hoci obuť sa vie dávno sám. Jeho cesta zo škôlky vedie rovno ku mne. Chodíme spolu von, viem, čo sú ninja, viem čo je sirjakhari, čo je hotwheels, aký je grizly aj hlúpe svište, čo je dabid'abi a ešte omnoho viac. A nech mi teraz niekto povie, čo mi ešte treba. Nič. Jeho dobré srdiečko, ktoré ma vrátilo späť do života. Nedám ho za nič na svete, keď mi povie: Starká moja, ľúbim ťa, ľúbim ťa veľmi, si v mojom srdiečku, teba ľúbim najviac. Čo poviete, treba vtedy myslieť na krv? Nie. Netreba. Moje srdce vie, že môj život bez neho by ostal prázdny. Ďakujem svojej dcére, že mi dala takého krásneho vnúčika. Keď za stolom prišiel rad na mňa, vedela som, čo povedať. Ako veľmi ďakujem Bohu za to, že som sa mohla stretnúť s ľuďmi prinášajúcimi šťastie deťom, ktoré nikto nechcel. A taktiež chcem poďakovať aj biologickým matkám týchto detí za to, že ich nechali nám, aby priniesli slniečko do nášho života.

Ko rodel – arakhel

Jileha

S'amahi le čhavoreha maškaro manuša, save sle ase, sar te amen. Sle len čhavore na lengere ratestar, čak lengere jilestar. Láche genen, nakampel mro rat, kaj man te ovel čhavoro. Kampel mro jilo, so le lela ke peste. Sako jekh, so s'á odoj, so bešlahi pali kafidi preko ge'la pre dugone dromeha. E Katka le Miňoha parvaren trin čhavoren. Lile len ke peste mig andi pernica, u adadive hi len ma 15, 13, 11 berša. Avka šukare vakerlahi o Miňo, lengero dad, kaj ki lende hi o vudar prado pre buter čhavora. Sle odoj o daja, save sle korkore le čhavorenca, sar dikhahi pre lende, dikh'om, kaj len bare kamen. O da nas'la čak avka, kaj hi oda adadive, na, oda pre lende di'hol. O čhavore sle amare, romane. U akanik phenav, kaj rat, hi rat. Sigo peske arakhle than ke amende. Astarnahi man vastestar, čumidine man pre čam. Akor dikh'om te pro amaro tiknoro. Molinahi man vaš leske, kaj o gulo Del del mra čhake, the te ov džanel so hi o da DAJ, kaj the ov šunel alav DAJE, kaj la te del čhavoro. Hijaba. Jekhvar a'la pal mande te pheňd'a. Ovla o da lače kana mange la čhavore so le niko nakamel?! Achi'om sar kašt. Užar mig, isem mig nane nasig. Šaj tut ovel tro čhavoro. Pre soste užara, phend'a, gondolines, kaj novla lačo, kaj oda nane tro rat? Dikhahi pre late, the dikh'om baro d'aso, savo la s'la. Palek odge'la. Navakerlahi manca jekh kurko. Džanav sar adadive. A'la pal mande, te sikad'a mange ando telefono fotka. Tikno, asabno romoro. Dikh'om pre late, kamahi lake te phenel, užar. Kana la dikh'om asa lošađ'a, napheňđ'om nisos,lilom la po kolina. Dža, an le khere, ovla amaro. Savi s'la lošame. Oda kampil te dikhel, nadel po oda te irenel pro papiri. Kana le and'a khére, /nas'la oda pre aver dive, oda s'la epaš berš/s'la sar tikni zejdic. O vastora ando dumuka, ando a'ňhora bari dar. Čoro, gondolind'om. So kaske kerđ'al?! Sar džalahi o ideo, o dumuka odgele, o a'ňhora sle sar khamoro. Devla, sar rovahi leha, sar man marlahi, čidkerlahi ande mande, so le s'la ando vastoro.

Akor le lahi ke peste, thovahi le pre mre kolina, čumidáhi. S'ľa mro. S'ľa amen dugo, dugo drom. Oda, sar pe darlahi te naňďarel, sar peske garuvlahi o maroro teli pernica, oda hi ma pal amende. Adadive mro čhavoro phirel andi tikni sikli. Sako ra'aha le užarav pašo vudar, čumidav, phenav leske, kaj te ovel lačno, kaj te le meštranen te šunel. U ov mange phenel, kaj man kamel, kaj amen dikhaha, te kaj o papu avel lačno, taj te man te šunel. Bi o da, nane ra'aha. Kana te le naužarav, vičinel pre mande, baba, av, kampil man te urel. Leskero drom khere avel ke mande, phirav leha ari, džanav so hi ninja, džanav so hi sirjakhari, so hi hotwheels, savo hi o grizli, te o diline svišća, so hi dabiđabi the mig, mig buter. Kana mange akanik valako phenel so mange kampil. Nisos. Lačno jiloro saveske paliker, kaj mro dživipe a'ľa pale. Nada le vašo celo svito, kana mange phenel. Baba mri, kamav tut, kamav tut bare s'ľal ando mro jiloro, tut kamav legbuter. So phenen, kampil akor te gondolinel, pro rat? Na. Nakampil. Mro jilo džanel, kaj mro dživipe bi leste ovlahi čučo. Palikerav mra čhake, kaj man diňa ase šukar, bach-tale čhavore. Kana a'ľa šoro pre mande, džanahi te phenel, kaj palikerav le Devleske vašo da, kaj aňďa asen lačhen manušen, the lengere čhavoren. U mig pro agor, palikerav te le dajenge, save mukle adalen čhavoren, mukle len amenge, kaj te anen ando amaro dživipe khamoro.

Keby všetci ťahali svet jedným smerom, prevrátil by sa

Keď sa narodíš, máš žiť v rodine

Dobrý deň, na úvod dovoľte, aby som sa vám predstavila. Volám sa Eva, momentálne som nezamestnaná, matka troch detí. Mám dve dospelé dcéry vo veku dvadsaťsedem a dvadsaťpäť rokov a deväťročného synčeka.

Na seminár Keď sa narodíš, máš žiť v rodine ma pozval kamarát Marek. Keď sme sa stretli, pošťožovala som sa mu, že sa cítim pracovne nevyužitá, nakoľko sa mi nedarí zamestnať. Dobrovoľnícke práce, aktivačné nemôžem využívať, nakoľko nespĺňam kritériá našich zákonov. Počas našich stretnutí rozoberáme deti, radosti, ktoré sa ich týkajú, a takisto aj starosti. Prečo o tomto rozprávam?

Všetky tieto okolnosti, ktoré som spomenula, sa týkajú našich detí. Ich zdravie, potrieb, psychického a fyzického vývinu, spokojnosti v rodine.

Celý život žijem v rómskej komunite, v osade v Banskej Bystrici. Pre väčšinu laikov aj odborníkov je to lokalita zo sociálne znevýhodneného prostredia a rómska komunita je pre všetkých jedna bunka, no nie je to tak. Skladá sa z množstva príbehov, postojov k životu, rôznorodých vzťahov. I keď bunka je pre všetkých ovplyvniteľná, nielen v rómskej komunite, ale aj na celom svete. No ovplyvniteľná je aj zvonka, stačí spraviť krok von alebo dnu. Preto som tu, aby som mohla vyrozprávať príbehy o rómskych matkách a ženách z tohto prostredia zo svojho uhla pohľadu, z pohľadu obyčajnej rómskej ženy.

Ďakujem Pánu Bohu za to, že som sa mohla narodiť mojim rodičom a prísť do milujúcej a súdržnej rodiny. V dome starých rodičov žili tri rodiny: starí rodičia, ich dve najmladšie deti, ja a mojich sedem bratrancov a sesterníc. Vnímala som narodenie detí, umieranie starších – celý tento kolobeh života na „našich

dvoroch“. Moja najlepšia kamarátka Janka mala v šiestich rokoch už troch mladších súrodencov a ja len jednu sestru. Aj ja som chcela veľa súrodencov, ako mali všetci okolo mňa. Zlom nastal pri nástupe do školy. Zistila som, že to nie je až také bežné. Niekde boli v rodinách dvaja súrodenci, niekde traja a niekde len jeden, čo som pokladala za nemožné.

Pamätám si na prvý, pre mňa dospelácky rozhovor s mojou mamou. Mala som desať rokov a chodila som do štvrtej triedy. Rozprávala sa so mnou o dospievaní, o vývine ženského tela, o tom, akým spôsobom sa splodí a narodí dieťa. Taktiež o ochrane pred tehotenstvom. Pravdaže, tento rozhovor som si nenechala pre seba, ale o svojej znalosti som sa podelila aj s kamarátkami z našich dvorov. Moje rovesníčky počúvali s otvorenými ústami, tie staršie sa smiali a robili grimasy. Všetci aká ochrana, aké choroby? Keď si zdravá, detí musíš mať veľa, lebo ak nie, tak ťa potom muž nebude chcieť a muža by si mala mať len jedného a to prvého! V štrnástich som mala svoj pohľad na svet, kamarátky, kamarátov v komunite aj kamarátov a kamarátky v škole, v krúžkoch, na hudobnej. Žila som a žijem vo dvoch svetoch. Rodičia postavili dom na druhej strane osady, a tak som bola pozývaná na návštevy kamarátok z oboch svetov. No nikdy nie spoločne! Prečo? Dievčatá z osady sa nikdy nevybrali do kina samotné (iba ak išli s triedou), neboli na plavárni (božechráň, vyzliecť sa pred druhými), na výlete alebo na dovolenke a tobôž nie v zahraničí, na výstave a koncerte či v divadle. Dievčatá zo školy a z dediny nevarili ako desaťročné jedlo pre množstvo ľudí na celý deň, nemuseli chystať drevo, kúriť, nemuseli mať celý deň na rukách najmladšieho súrodenca a ďalších dvoch mať na očiach. Byť nevyspaté, pretože sa so súrodencami delili o jednu miestnosť a jednu posteľ. O čom by sa spolu rozprávali? Aké majú spoločné záujmy?

V šesťnástich som sa zaľúbila do Róma. Bolo to správne. V šesťnástich porodila moja kamarátka Janka dieťaťko. Bolo to správne. Mala som šesťnásť a môjmu Rómovi som povedala o ochrane. Ešte nie, som mladá, chcem si užiť – poznám to: kino, divadlo, byť na chvíľu len my dvaja. Ak nie... tak nie.... Mala som osemnásť a Janka, celá šťastná, čakala tretie dieťa.

Ženy v osade sa ma pýtali: „Počúvaj, nie si chorá, keď ešte ne-máš dieťa? A už ste dva roky spolu!“

Mala som devätnásť a čakala som prvé dieťa, však prečo nie? Je to správne – aj moje kamarátky z druhého sveta už boli vydaté a čakali dieťaťko a ja som bola medzi spolužiačkami piata v poradí s bruškom a prsteňom na ruke. S manželom sme sa dohodli na druhom bábätku o dva roky. To je tak akurát, vy-chováme ich naraz a potom dosť. V tom čase moju o rok mlad-šiu dvadsaťročnú susedu Julku nechal muž s dvomi deťmi, tre-tie bolo na ceste. Bola taká mladučká. Celá osada o tom rozprá-vala, samé konšpiračné teórie. Ja som porodila dcérku a domov som sa viezla v sanitke s jedným bábätkom navyše. Šlo do doj-čenského ústavu, mama ušla z pôrodnice a neprejavila oň záu-jem. Nikto nevedel prečo! Nikto sa jej neopýtal, len o nej hovo-rili, že je krkavčou materou, cigánka. Hanbila som sa, ale ako to vysvetliť? Prečo vlastne?

Pár rokov po Nežnej revolúcii ľudia prichádzali o prácu a ako všade na svete, medzi prvými zasiahnutými bola men-šina. Rodičia mi húdli do hlavy, sprav si maturitu, aj keď máš deti, doba bude ešte horšia. Manžel len nemo kývol na súhlas. Tak som cez deň pracovala ako čašníčka, poobede som celé štyri roky chodila do školy. O deti sa staral najmä manžel, ro-dičia taktiež pomohli. Nemôžem opomenúť aj druhý svet. Po-mohla mi moja vedúca, ktorá mi ako jedinej umožnila pracovať iba doobeda a povzbudzovala ma v štúdiu, podala mi po-mocnú ruku a spravila krok do iného sveta. Moji bratrancei pod-pichovali môjho muža: Ako jej môžeš dovoliť chodiť do školy? Však ktovie, kde ona chodí. Si pod papučou, keď žehlíš plienky a kúpeš deti! Však ti ona ujde s dákym gadžom, uvidíš! A nato sa rozosmiali. Mala by byť doma a starať sa o deti! Zmaturo-vala som. Zamestnala som sa v jednej firme ako účtovníčka a život pokračoval ďalej. Deti rástli a ja som sa s dcérami po-rozprávala rovnako ako moja mama so mnou pred dvadsiatimi rokmi. S tým rozdielom, že v škole už mali sexuálnu výchovu. V tridsiatich dvoch rokoch bola moja kamarátka Janka matkou piatich detí a stará mama. S manželom žili pekne. O rok mlad-šia Julka, suseda, mala sedem detí. Z toho jej dve vychovávali

rodičia, dve žili v ústave a tri mala a vychovávala s terajším partnerom.

Dnes majú moje dcéry dvadsaťsedem a dvadsaťpäť rokov. Stala som sa starou mamou – mladšia dcéra má dvojročného zdravého synčeka. No bola hrdá, veľmi múdra a cigána nechcela. Má „gadža“. Na moju dvadsaťsedemročnú dcéru sa pýtajú: Počúvaj, je ona v poriadku, keď je slobodná a nemá frajera ani deti? Či má dákeho frajera? Nie? Nemá? Tak je v poriadku?

Bežím s mojím malým deväťročným Benjamínkom do tanečného krúžku. Bol plánovaný a radostne očakávaný. Pri plote stojí už dvadsaťdeväťročná Lucka so svojimi tromi deťmi – je to Jankina dcéra. Teta, nemáte mi požičať sto eur? Viete, som tehotná a nemôžem si dovoliť ďalšie dieťa. Však viete, ten môj nemá žiadnu robotu, aj keď chodí teraz brigádovať, všetko prepíše. Už som zohnala nejaké peniaze, ale ešte mi chýba.

Pomyslím si svoje. Toto je už piata interrupcia. Dohovárala som jej po x-krát, že existuje antikoncepcia. Nech si ju niekedy kúpi, keď má peniaze.

A keď nevychádza? A iná ochrana? Však je cigán, to si on určite nekúpi, však je to hanba! Štvrté dieťa nemôžem mať, kam ho dám? Rozmýšľa, že keď nezoženie peniaze, dá ho do ústavu, alebo žeby predsa dáko? Aj mama sa hnevala. Pred rokom od neho chcela odísť, s plačom prosila o pomoc, skončilo to mojím telefonátom Alžbetke – ostala s ním.

Nestíham autobus. Dve mladšie deti ma zasypú otázkami: Teta, ako to vyzerá v škôlke a čo robí Tiborko v tanečnej? A to chodí s gadžami tancovať? Boli ste naozaj pri mori? Tiborko nám podaroval mušle. A môžeme niekedy prísť k vám? Mame sme už povedali, že máte doma aj plastelínu. Ak prídete dolu k nám, budeme sa hrať futbal.

Usmejem sa. Pravdaže, prídeme. Beriem za ruku svojho syna a odvádzam ho do iného sveta.

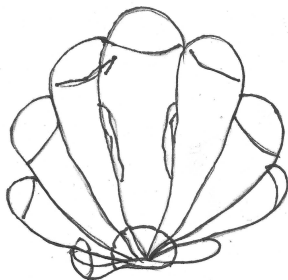
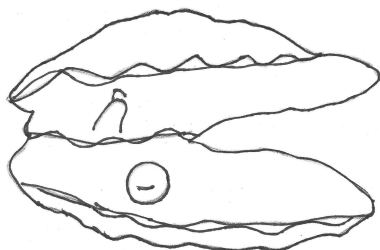
Týmto sa moje rozprávanie skončilo. Odhrnula som trošku oponu do rómskej komunity, i keď, ako som spomenula, nikde to nie je ako cez kopirák. Všade je to inak. Stačí ísť o pár kilometrov do inej komunity, mesta, obce a je to iné. Existujú združenia, centrá, ktoré podporujú vývoj dieťaťa, rodiny zo sociálne

znevýhodnených prostredí. No k tomu sa vyjadrovať nebudem, nie som odborník ani špecialista.

Čo máme spoločné všetci, je rodina – otec, mama, deti. Nezáleží na tom, či je biela, čierna, pomiešaná. Iba na tom, aby dieťa obklopovala láska, aby dostávalo, čo potrebuje pre svoj vývin, fyzický či psychický, aby dostalo dobré vzdelanie. Nemusí byť z neho doktor ani prezident – len aby malo šťastné a spokojné detstvo a budúcnosť, ktorú si môže plánovať.

Ženy, aj rodiny, ktoré z akýchkoľvek dôvodov nevedia poskytnúť svojim deťom tieto zábezpeky, sa potrebujú dostať z toho sveta krokom von a tí, ktorí chcú pomôcť, potrebujú spraviť krok dnu. Nejde o to získať pomocou slávu, dostať sa do televízie alebo na stránky bulvárnych časopisov. Pre mňa sú slávni a obdivuhodní moji rodičia, môj manžel, vedúca, ktorá mi umožnila vzdelanie, a tí, ktorí mi pomohli vybudovať šťastie mojej rodiny. Tí, ktorí spravili krok ku mne a ja zase k nim. Preslávila som sa plastelínou a mušľami.

Prežívam šťastie, emócie a porozumenie v oboch svetoch, šťastie obyčajnej rómskej ženy, ktorá sa narodila v rodine a žije v rodine.

Te šaj savore ciden o svito pre jekh rig, šaj pe prečidlahi.

Kana aves pro ada svito, kampil tuke te dživel andi familia

Lačo dive, kampil mange tumenge te phenel, ko s'om. Vičínav man Eva, akanik nakerav buti, s'om khere. Hi man trin čhavore. Duj čhaja, hi lenge bišefta /27/ te bišpanč /25/ berša te eňa /9/ beršiko čhavoro.

Pro seminari -Kana aves pro ada svito, kampil tuke te dživel andi familia - man vičind'á mro taršo o Mareko. Kana amen res'ám ando foro, me pe leske phukađ'om, sar dživav, sar naštik resav buti. O buťa so devkeren pro foro, naštik kerav mer man nadomuken amare zakoni. Kana amen jekhetane resas, vakeras so keren o čhave so amenge kampil, so amen dukhal, so kerel amenge loš, savi hi amen briga.

Soske oda vakerav? Sa so phend'om, oda hi vaš amare čhave. Hi o da lengeri sastipe, lengeri loš, te so lenge kampil, kaj te oven saste te bachtale andi pri familia.

Sar u'om, dživav maškaro roma pro heli, andi Banska Bys-trica. Vaš e "god'aver manuša" hi o da lokalita sar socialno na lačo than, u dikhen pro da avka, kaj romani komunita hi sako-neske sar ande kerdo gavoro. Nane o da avka. Hi odoj but ma-nuša, kaj sako dživel sar lekfeder džanel, si o doj but, bare ma-nuša peskere dživipneha. O "god'aver" nadžanen sar dživen. But pro roma n'uminen avra rigatar. Uštinen čak jekhvar ari, vaj ande. Vaš o da s'om adaj, kaj tumenge ariphenav sar dživen o romane daja, o džuv'la so bešen pro heli, sar dikhav o da me, romani džuvli.

Palikerav le Devleske, kaj u'om mra dake te mre dadeske, kaj man sako kamel, u mri familia ikerel maškar peste. Ando papuskero kher ovkernahi trin familii. O papu la babaha, te len-gere duj lekterneder čhave, o bači le efta čhavenca u me mra pheňaha la daha te le dadeha. Dikhahi kaj aven pro svito

čhavore, sar meren o phure roma, dikhahi so pe kerel pre amare heli. Mra tarškiňa la Janka sle trin phrala, man čak jekh phen me kamahi, kaj amen te ovel but čhave. Sake pro heli s'ľa buter phrala, pheňa! A'om pro da, kaj o da nane akarkaj avka, kana ge'om andi sik'lardi. Valakhaj hi trin čhave, valakhaj duj, valakhaj čak jekh so mange nadžalahi andi godi.

Leperav, kaj mri daj vakerlahi manca sar bara čhaha. S'ľa mange de deš berš, apherahi ando štarto siklo. Vakerlahi manca sar pe ačhol la čhajoratar džuvli, sar pe keren čhavore, sar aven pro svito o čhavore. Pheňďa mange kana te sar hi i džuvli khamni, te sar peske o manuša maškar peste den merka. Namuk'om mange ada vaš mange. Sa so šund'om la datar pheňďom le čhajenge po heli. Šunkernahi man phrade mujenca. Phureder čhaja asanahi. Soske merka, savo nasvalipe? Kana s'ľal sasti kempel tuke but čhavore u kana na, o rom tut nakamla. Rome tuke kempel čak jekhe, te o da elšebne. Kana mange s'ľa dešuštar berš /14/ dikhahi pro svito, pro tarša romane, te pro tarša gadžikane andi sik'lardi ando kerika. Dživahi ando duj svito. Mro dat mra daha kerde baro kher pri aver rig andar amare heli. Me phirahi te ko gadžikane te ko romane tarša. Šoha na ekethane. Soske? O čhaje pale heli nasle šoha korkore ando kino, teatro, nasle pe te naňdarel maškar e gadže. Devla odmuk, kaj pe romani čhaj čhivla tele! O gadžikane čhaja andari sik'lardi natavnahi sar deš beršike habe po celo dive. Namusaj čhingeren o kašta u mig te vartalinen terneder čhavoren. Pal soste vakerna? So hi len ekethano?

Kana man sle dešušov berša, zadikh'om man ando romano čhavo. O da s'ľa lače. Kana sle la Jankake dešušov berša ulila la čhavoro. To da s'ľa lače. Mange s'ľa sar te la Jankake dešušov berša, kana vakerahi mre romane čhaveske so ho da e merka. Mik na, naštik amen avel čhavoro, s'ľam bare terne! Kamas te dživel, vareso te dikhel- kino, teatro- čak amen korkore amen duj džene. Kana na.... avka na... Sle mange dešuochto berš /18/ i u Janka užarlahi trito čhavoro. O romňa pro heli mandar phušnahi -šun, nas'ľal nasvali kana tut nane čhavore?-. Sle mange dešueňa berš /19/, užarahi mre elšebne čhavore. U soske na? O da hi lače - te mre tarškini andaro aver na romano svito

užarnahi čhavoren u me s'omahi maškar lende pančti le phe-
roreha te angrus'aha pro angušt. Le romeha amange
phend'am, kaj amen ovla aver čhavoro, so užaraha, parvaraha
len ekethane. Ando oda ideo la čha la Julka muk'la o rom duj
čhavorenca, trito užarlahi. S'la asi ternori sle lake biš berša. Pro
heli vakernahi soske odge'la latar o rom, kaskeri s'la bina. Me
mange anahi andari špita'la aver čhajora u i Julkakeri čhajori
ge'la ando ustavo. E Julka naš'a, e čhajori ačhi'la korkori andi
špita'la. Niko čače nadžanel soske? Sar man ladžahi te phenel
soke o da kerđ'a?

O ideo našel. S'la na but berša pali revolucia, o manuša
avnahi bi i buti u sar akarkaj pro svito elšebne sle o roma.
Khere, andi familia, mange vakernahi - ker tuke i matura, hi tut
čhavore, dikheha, ovla te goreder. Kaj kereha kana tut novla
sik'lardi? Mro rom phend'a - dža! Avka preko dive kerahi andi
reštauracia, palo dilo phirahi štar berš andi sik'lardi. Naštik
phenav, šegitind'a, mange mri upruni savi mange di'la te kerel
čak ando dilo u s'la lošadi, kaj phirav andi sik'lardi. Šegitind'a
mange, kana man diña o vast u me ušad'om ando aver svito.
Mre bačikere čhave phosavenahi ando mro rom. - Šun, sar o da,
tu la mukes andi sik'lardi? Ko džanel, kaj ov phirel. S'al sak i
džuvnli piglines o pherne, nađ'ares le čhajoren. Dikheha, mik
tuke našla varesave gadžeha! U palek asanahi. U man s'la ma-
tura! Arakh'om mange buti kerahi učtovnička. Mro dživipe
džal dural. O čhajora sle bareder u me lenca vakerahi pal o da
sar mri daj manca, čak lokeder. Andi sik'lardi len siklenahi so
pe kerel le manušenca sar baren. Mra tarškiña la Janka sle tran-
daduj /32/ berša, sle la panč čhave u s'la phuri daj. O berš ter-
neder Julka sle efta čhave, to da lake duj čhavoren parvarnahi
o dat la daha, duj čhavore sle ando ustavo, u le romeha parvar-
nahi trin.

So hi ada dive. Mre čhajen hi bišefta /27/ te bišpanč /25/
berša. Som phuri daj. Ternedera čhaja hi duj beršiko čhavoro,
so hi lače. S'la bare gizdavi, te bare god'aver, romane čhave
nakamlahi. Hi la gadžo. Pre mri bišeftakeri čhaj o roma phučen
- Šun, hi sasti, kana la nene murš? Hi la pirano? Na? Nane la
niko? U čače hi sasti?-. Našav mre tikneha eña /9/ beršikeha

čhavoreha te khelel andi sikl'ardi. Uŕa pro svito kaj le kamahi te lošaha le užarahi. Paši amari bar ačhol bišeña /29/ beršiki Lucka le trin čhavorenca. E Lucka hi Jankakeri čhaj. "Nena, nane tumen te kečel šel /100/ EUR. Džanen, s'om khamni u naštik mange le čhavore mukav le rome nane buti, phirel po brigadi u tavka sa preko pijel. Si man varesave love, čak oda hi buka. Gondolinav mange mro. Ada hi ma pančto čhavoro so peske del ari. Vakerahi lake, kaj peske te tinel tabletki, tinel peske kana hi la love. U love la nane. U so tro rom? Phučav. Soske peske natinel merka. Sar o da? Isem hi rom, ov peske o da šoha natinla. O da hi vaš leste bari lač! Štarto čhavoro man naštik te ovel. Kaj le da? Te mri daj rušel. " Berš pale kamlahi le romestar te odžal. Aŕa pal mande rov'ardi - šegitinen. So, telefonind'om andi Alžbetka - nageŕa - ačhiŕa leha. O autobusi odgeŕa. Te khelel avaha nasigh. Lakere čhavore mandar phučen - nena sar hi o da andi tikni sikl'ardi, u so kerel o Tiborko, ov khelel le gadženca? Čače s'lanahi pašo garomo? O Tiborko amen diña mušli. U šaj avas ki tumende? La dake pheñđam, kaj hi tumen plastelina. Aven te tumen ka mende. Asaňom, ava. Kedav le Tiborko vastestar u džas ando aver svito.

Avka pheñđom sa. Mukl'om tumen bukoro maškar o roma. Džanav nasl'am savore sak jekh. Adaj hi avka kana džan dureder pre aver gava, ande aver foro hi oda akarkar. Hi centra, so šegitinen le čhavage te le familijake so hi čoreder. Me ko da naštik vakerav nasl'om odborniko špecialisto.

So hi amen ekethano? Hi o da familia. O dat i daj o čhave. Na den pro da, kaj hi parni, kali, pašikani. Den pro o da, kaj o čhavore dživen andi familia, kaj kamen, kaj resel sa, so lenge kampil. Mek resen siknibe! Namusaj te ovel orvoši, prezidento.... čak mek hi bachtalo, mek džanel so kerla preha dživpnaha.

O džuvŕa, te o familii le čhavenca save nadžanen te del pre čhavage bach te savoro so lenge kampil, kampil lenge te uštavel ari u o da save kamen te šegitinel uštaven ande. Nadžal vaš o da, kaj kamen te oven bare, te oven andi televiza ando noviny. Vaš mange hi bare mro dat, mri daj, mro rom, mri upruni, savore so uštine ki mande u me uštiňom ki lende. U me s'om bari

la plastelinaha te le mušlenca. Hi man bach kaj haľovav ando gadžikano te ando romano svito. Hi man bach sar romaňa džuvľa, savi uľa andi familia, u dživel andi familia.

Zlodej je presvedčený, že všetci kradnú

Aj takto my nakupujeme

Stačí, keď vojdeš do predajne v sprievode svojich dvoch detí. Už v tej chvíli jedna z predavačiek pri pokladni upozorní tú druhú: Daj na ňu pozor. Vieš, že tým myslíš teba.

Ticho pozoruješ, čo bude ďalej. Máš jasno v tom, čo nakúpiť, no nikdy netušíš, čo si vyberú deti, vždy ťa niečím prekvapia. Máš čo robiť, aby si ich udržala na uzde a nie, aby si ešte vnímala tieň v podobe predavačky.

Jedno z detí zabehlo do uličky mimo tvojho dohľadu. Vrazilo do staršej panej, ktorá ho nazvala nevychovaným cigánčatom. Pýtaš sa jej, prečo nevychovaným? Však si jasne videla, že príčinou stretu nebol chlapček, ale ona sama. Chlapček si len obzeral hračky! Pani sa na teba iba nechápavo pozrie a ty sa vrátiš k svojmu Tieňu. Tieň sa za tebou zakráda a kolegyni pri pokladni naznačí, že je všetko ok. Košík už máš plný a kráčaš k pokladni. Deti spokojne stoja pri tebe. Nákup postupne vyložíš na pokladničný pult a do ruky vezmeš drahú kabelku (pokladnička by si takú zo svojho platu zrejme nekúpila). Všetko je nablokované, účet presne 43 eur a 80 centov. Zrazu k tebe pristúpi Tieň, vyberie ti z košíka kura v hodnote 2,60 a ty sa pokladničke ospravedlníš, že kura si zabudla vyložiť. Chceš zaň zaplatiť, keď v tom počuješ ako Tieň hovorí inej predavačke: Vidíš, ja som to vedela, to kura chcela ukradnúť.

A dost! Pristúpiš k pokladničke, položíš celý nákup na pult a žiadaš vrátenie peňazí. Pokladnička neverí tomu, čo hovoríš. Áno, storno a vrátenie peňazí! Nebudeš predsa robiť tržbu v obchode, kde ťa obvinia z krádeže. No v tej predajni už viac nákup neurobiš. Tvoje deti tíško stoja a nechápu, čo sa deje. Však oni to neskôr pochopia, tak ako to chápeš ty a ja. Nakupujúci, čo stáli pri pokladni, sa pozerali, no nik sa neozval na tvoju obranu, nik ti nedal za pravdu. Vystúpiš z radu, podáš košík Tieňu so slovami, aby si tovar vyložili späť do regálov. Z predajne vyjdeš s pocitom pýchy a hrdosti, lebo si obhájila

našu česť.

A v predajni, v ktorej sme NAKUPOVALI, nebol nik, kto by ti povedal PREPÁČ. Tak aj takto nakupujeme MY Rómovia.

Ko čorel, gondolinel kaj čoren savore

Te avka AMEN tinkeras

Čak avka aveha andi boti te tre čhavore aven tuha. Ma čak a'al ande, jekh andarde bikne paši kasa phenel - de pre late varta -. Džanav, ka hi oda pre tute. Bi o lav vartalinav, so ovla palek.

Tu džanes so tineha, so peske ari lena o čhavore, isem šoha nadžanes so kamna. Hi tut so te kerel, kaj le čhavoren vartalines, u na, kaj te dikhes tre učhal so hi i bikni. Bi o alav dikhav, so avla. Jekh tro čhavoro naš'a te dikhel o bašade, kaj tu le odoj naštik dikh'al. Uštiña tel o pre jekha phura rañake. Čoro čhavoro. I rani kerd'a pre leste vika - savo erd'avo romoro. Phučav la rañatar -soske hi erd'avo, vaš o da, kaj tumen nadiñan varta. O čhavoro peske dikhingerlahi o bašade. Tumen s'anahi bina, na ov! I rani dikh'la sar dilini pre mande, nadžanlahi soske lake oda vakerav, u me odge'om palo tro učhal. O učhal pe polovkore cidelahi pal tute u avrake biknake diña aviza, kaj hi sa sar kempel. Košara tut s'la pherdi, u tu džas ke kasa. Tre čhavore achenahi pal tute lošade, kaj peske tinde so kamenahi. Polovke des pro pulto so tind'al u i košara s'la čuči. Andi košara ači'la tri kuč kabela, /i bikni pali kasa peske la naštik tind'aha andare pre love, so andi bota resel/. Phenel kiti potines, džanav te me, sar akanik, serendatrin te oftodeš EURi /43,80/. So oda? Tro učhal lel ari košaratar kahñora so pobisterd'al teli kabela. Mol duj te šovardeš EURi /2,60/. Kames te potinel, kana šunes sar o učhal vakerel - dikhes, me vakerahi, kamlahi la kahñora te čorel-. Ada ma na! Džas ki rani pali kasa, des pale sa so tind'al u kames pale tre love. I rani nakemel te pa'fal so vakeres. No, kames pale tre love. Tu ma buter natineha andi lengeri boti nisos. Nakempel tuke te čorel kahñora, kaj adaj potind'al sernendatri EUR /43/! O čhavore dikhnahi so pe kerel u nadžanenahi soske peske naštik len so peske tinde. Kana aribarena, džanena, sar džanav me, te tu, soske. Manuša so užarenahi pali kasa čak dikhenahi no naphenenahi nisos, niko tut nadiña čačo Me

ge'om pal tro učhal diňom leske mri košara, mek peske ari thovel so tind'om, te avka sar tu, pheňd'om - adaj ma buter natina nisos. Ke tumende andi boti ma naphira. S'omahi gizdavi kana ge'om ari andari bota, gizdadvi pre tute, kaj sikad'al tri gizda te tri pativ.

Andi bota kaj TINKERESAHİ nas'la niko ko phend'ahi ODMUK. Dikhen, te avka tinkeras AMEN O ROMA.

Srdce vyjaví pravdu

Kúpele

Marek Bučko bol starší muž. Roky ubiehali a začali sa ozývať choroby, ktoré pri práci neobišli ani jeho. Ako stavbár musel robiť za každého počasia. Či bolo leto, či zima, práca musela byť hotová. Mladosť odišla a sám cítil, že to nie je ako voľakedy. Veru, už nevládal držať krok s mladými chlapmi na stavbe. Za mladi Marek hrával futbal a teraz? No nič... Bolesti v kolenách sa stupňovali, ale nesťažoval sa. Žil v spoločnej domácnosti s dcérou Julkou. Tá videla, že otec sa necíti dobre, preto sa s ním vybrala k lekárovi. Ten po všetkých vyšetreniach usúdil, že najviac mu pomôžu kúpele. Ale Marek nie a nie! Čo tam bude robiť? Naveľa, naveľa sa dal dcérou a sestrou prehovoriť a do kúpeľov predsa len šiel. Odviezol ho zať a spolu s ním išla aj Marekova dcéra a vnuk. Vyložili kufre a vošli do kúpeľného domu, aby sa Marek zapísal na liečbu. Kým čakali na vybavenie formalít, vybrali sa do bufetu, pretože po ceste vysmädli. Marek objednal vnukovi colu, dcére kávu, zaťovi minerálku a sebe borovičku. Keď to dcéra videla, nahnevala sa. Otec, povedala, tu nesmieš piť alkohol. Nie, že ťa pošlú domov! Neboj sa, odpovedal otec, však viem, čo smiem a čo nie.

Pri vedľajšom stole sedeli dvaja muži. Jeden z nich povedal druhému. Pozri, už sem chodia aj cigáni. A to sme kde?! Marek sa pozrel k ich stolu, no dcéra ho chytila za ruku. Nechaj to tak, povedala. To už pani z recepcie volala jeho meno. Pán Bučko, všetko je pripravené, tu je váš kľúč od izby. Môžete sa ísť ubytovať. Rodinka šla Mareka odprevadiť, potom sa rozlúčili. Dcéra otcovi ešte nakázala, aby si na seba dával pozor. A hľúpakov, ako tí dvaja, si nevšímaj. Tak Marek ostal sám. Do izby nakoniec prišiel aj jeho spolubývajúci. Navzájom sa predstavili - pán sa volal Dušan. Tak mu prešiel prvý deň v kúpeľoch.

Na tretí deň sa konal zoznamovací večierok. Zúčastnili sa ho takmer všetci kúpeľní hostia, medzi nimi aj pani, ktorá s ním v jedálni sedela za jedným stolom. Prišla so svojou

spolubývajúcou a prisadli si k nemu a k Dušanovi. Pani bola učiteľka z Galanty. Volala sa Mária. Jej spolubývajúca Zuzana pochádzala zo Zvolena. Po zvítaní sa šli tancovať, nakoľko začala hrať muzika. Na večierku boli aj muži, ktorých Marek stretol prvý deň v kúpeľoch. Keď videli, že Marek tancuje s Máriou, boli pohoršení. Pozri, hovorí jeden z nich, ako sa ten cigán rozťahuje. A ešte ako tancuje s našou ženou! Marek to všetko počul, šiel za nimi a spýtal sa: Povedzte, o čo vám ide? Počul som vaše narážky.

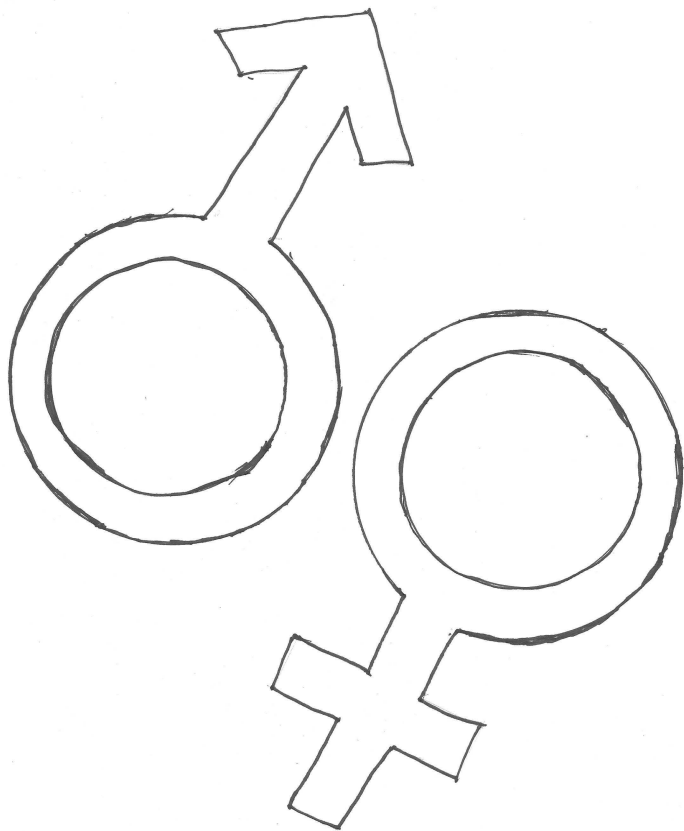
Vieš, naše ženy nechaj na pokoji! Netancuj s nimi!

To sa už Marek nahneval. A to má čo znamenať?! Mne nik nebude hovoriť, čo smiem robiť a čo nie! Keď to Mária počula, zasiahla: Ako môžete takto hovoriť? To vám nie je hanba? Ja aj on budeme tancovať, s kým chceme. Vzala Mareka za ruku a odišli spolu. Potom sa dlho do noci rozprávali. Počas pobytu v kúpeľoch sa Marek a Mária zblížili. Prešli tri týždne a nastal deň, kedy sa museli rozlúčiť. No dali si sľub, že sa určite stretnú. Tak Mária odišla do Galanty a Marek do Bystrice. Doma Marek rozmýšľal, ako o svojom vzťahu povie sestre. Tá však videla, že Mareka niečo trápi, preto sa ho spýtala: Počuj, poznám ťa a vidím, že nie si vo svojej koži. Povedz, čo ťa trápi? A tak jej Marek rozpovedal o svojom vzťahu s Máriou. Brat môj, povedala sestra, daj si povedať. Tá žena nie je pre teba. A ešte je aj vydatá, ty si myslíš, že ona opustí svojho muža? Nevieš, ako pozerajú gádže na nás? Môžeme byť zo zlata, budeme vždy horší než oni! Takto mu sestra dohovárala celé dni. Zbytočne jej Marek oponoval. Počkaj, však keď ju spoznáš, uvidíš, aká je a ako sa v nej mylíš. Sám si hovorieval Róm s Rómom, gadžo s gadžom. Vtedy sa Marek rozhodol, že navrhne Márii, aby žili spoločne.

Ani Mária to vo svojej rodine nemala ľahké. Jej manžel mal vzťah s inou ženou, ktorý trval už niekoľko rokov. Vedela o ňom. V manželstve však žila len kvôli synovi, hlavne preto, aby mal oboch rodičov. Keď sa vrátila z kúpeľov, podala žiadosť o rozvod. Jej sestra nebola rada, preto hovorila, že na staré kolená ostane sama. Vtedy jej Mária porozprávala o Marekovi, aký je to dobrý človek aj to, že je Róm. Sestra na ňu len pozrela.

Ako si spravíš, tak sa budeš mať. Máš už dosť rokov, aby si vedela, čo robíš.

Mária odišla za svojim milým. Prišla ju privítať celá rodina. Všetci prišli pani, ktorá bude žiť s ich Marekom, s Rómom. Ich spoluzitie je krásne. Užívajú si krásnu jeseň života. Nezabúdajú ani na svoje deti, ktoré občas navštívia. Tak žijú Mária a Marek. Len ON a ONA. Aj taký je náš život.

O jilo arisikavel o čačipe

Naňdardo kher

O rom, Marko Bučko, s'ľa phureder murš. Sar avnahi o berša, avka avlahi pre leste te e duk, savi pe leske rest'a andi buti. Kerlahi o khera u akor džanen, kham, balval, brišind. Linaj, jevend, te kerel pe musaj. O terne berša odgele, ov korkoro dikh'ľa kaj ma avka nabirinel sar o terne murša. Jój. Kana s'ľa terno mig phirlahi te po fotbali. U akanik? So šaj. Nisos. O pe dukha so hi pe leskere kuka. Feder navakerel. O Marko džilahi ekethane la čhaha, e romni leske ma čila mu'ľa u ov avra sar leskeri romni ma narakh'ľa. E Julka, leskeri čhaj, phirlahi leho palo orvoša, kaj leske te šegitinen. A'ľa ko da, kaj leske lekfeder šegitinenena naňd'arde khera. U ov, na, te na! So ov odoj kerla? Po but šuňd'a la čha, te la pheňa. Ge'ľa. Kana a'ľa ando naňd'ardo kher, a'ľa leha e čhaj le džamutreha te le tikne čhaveha po motori. Kana lile ari le motoristar o kufri, gele ande, ando kher, kaj pe ande inind'a. Sar užarnahi po papira, gele ando bufeto. O papu peske mang'ľa borovička, le tikneske cola, la čhake kave u le džamutreske pani. Kana e čhaj dikh'ľa e borovička, ruš'a po dad. Dade, naštik adaj pijes o khap, na te tut bičhavna vašo da khere! Madara, phenel o dad, isem džanav, so šaj u so na. Paš aver kafidi bešnahi duj murša. Jekh phenel avreske, dik ma adode phiren te o roma. U ada s'ľam kaj?! O Marko dikh'ľa pre lengeri rig, e čhaj le astard'a vastestar. Muk avka, pheňd'a. Akor le ma vičinlahi e rani, kaj te džal ando kher. E čhaj le romeha, te le čhaveha le odlegede ando kher. Dade, de pre peste varta. U dilinej manušen mug avka, pheňd'a e čhaj le dadeske. Sar pe rozgele, ači'ľa o Marko korkoro. Akor a'ľa aver murš, so ovkrah ando kher. Diňa leske o vast, pheňd'a pro anav. Ov pe vičinlahi Dušan. Avka džalahi o ideo. Kana ma s'ľa ando naňd'ardo kher trito dive, s'ľa odoj zabava, kaj ale savore manuš a so pe ale te naňd'arel. Maškar lende s'ľa te e rani, savi bešlahi lenca paše kafidi. Bešt'a peske ke leste, te ko Dušano. S'ľa laha e rani so ovkerlahi laha. E rani s'ľa meštrani, s'ľa Galantatar,

te vičnlahi pe Maria. Aver rani s'ľa Zuzana, s'ľa Zoľomatar, taj kerlahi andi bota. Kana olavutara mukle tele o bašavibe, savore gele te kheel. Pe zabava sle te odola duj murša, so sle odoj, kana aľa o Marko elšebno ando naňd'ardo kher. Sar dikhle kaj kheel la Mariaha phenen – dik sar pe rozcidiňa oda rom. U mig kheel amara džuvľaha. Sar o da o Marko šuňďa, geľa kel ende te phučľa. Phenen mange so kamen. Šuňďom tumare alava. Džanes, amare džuvlen muk avka. Makhel lenca! Oda hi so?! Mange niko navakerla, so šaj u so na šaj kerav. Pheňďa oMarko. Sar šuňďa e Maria so pe kerel, pheňďa. Sar šaj avka vakeren! Nane tumenge ladž? Me, the ov, khelaha kasa kamaha. Liľa le Marko vastestar te odgele. Palek dugo vakernahi ekethane pal peste. Avka trin kurke pregele, aľa dive, kaj komplahi te džal khere. Phende peske, kaj oda nane agor, te pe mig dikhna. Avka pe rozgele. E Maria ke Galanta, o Marko ke Bystrica. Sar aľa o Marko khere, gondolinlahi sar oda phenla la pheňake. E phen pre leste dikhlahi, kajnane sar te kampel. Avka phučľa – šun, pindžarav tut, te dikhav pre tute kaj hi tuke valaso. Av, beš te phen, savi hi tut briga. Avka o Marko sa pheňďa la pheňake. Phraloro mro, de tuke te phenel. Oda džuvli nane vaš tuke. U mig hi aridime! Tu gondolines, kaj ov mukla le rome? Tu nađžanes sar o gadže pre amende dikhen? Šaj ovas sar somnakaj, amen ovaha goreder sar ov! Avka leske e phen vakerlahi cela divesa. Hijaba lake o Marko vakerlahi. Užar, kana la pindžareha, palek dikheha savi hi manušni. E phen leske pheňďa. Džanes, korkoro vakeres – Rom romeha, gadža gadžeha. Akor peske o Marko pheňďa. Na, vičina la ke mande, dživaha ekethane. La Mariajake nasľa sa jekh. Lakero rom dživlahi but berša avra džuvľaha. Džanlahi odolostar čila, čak s'ľa len čavo, u e Maria kamlahi kaj let e ovel daj the dad. Sar aľa khere, pheňďa le romeske, kaj pe leha rozdžala. Lakeri phen lake vakerlahi, kaj oda tena kerel, kaj ovla korkori. Akor lake e Maria pheňďa sa palo Marko, te oda, kaj hi lačno manuš u hi Rom. E phen pre late dikhľa te pheňďa. Sar tuke kereha, avka ovla. Hi tut but berša, džanes so keres. Avka e Maria aľa ko Marko. Aľa la te dikhel savoro endani, isem aľa rani, so dživla le Markoha, le romeha. Avka dživen ekethane. Lengero dživipe hi

šukar, džanen so duj džene so lenge kampil. Napobisteren pre
pre čhave. Kana šaj, džan len te dikhel. Avka dživen e Maria
the o Marko. Čak OV te JOJ. Te aso hi amaro dživipe.

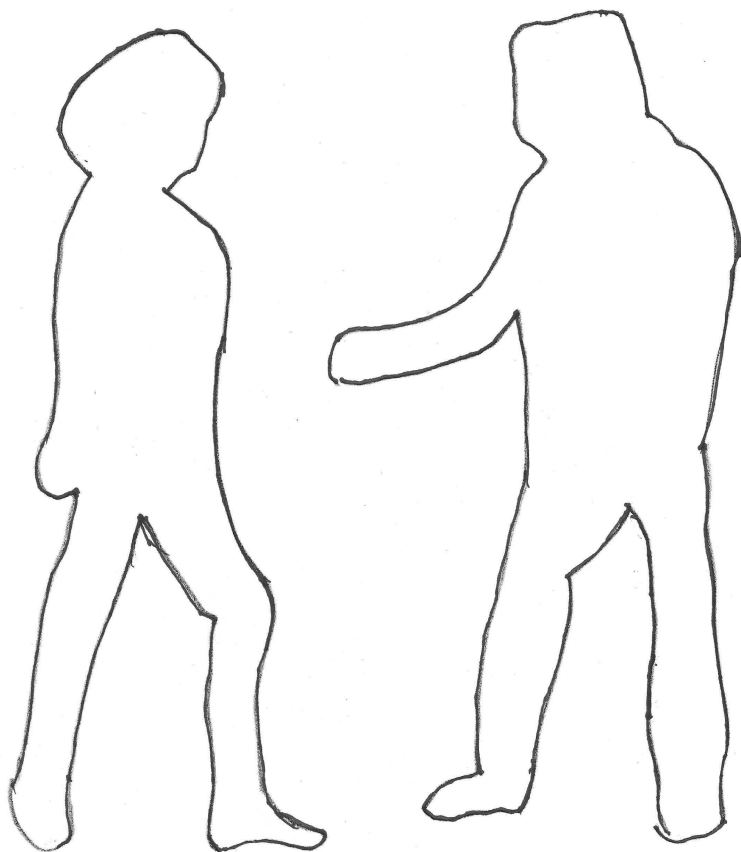
Čím starší muž, tým dlhšia noc

Chcem iného muža

Pozerám na neho. No čo... Tučný, starý, hlava holá, čo s ním? Čo pôjdeme spolu k lekárovi? Dnes už s človekom urobia hocičo. Všetko som si premyslela. Pôjdeme!

U lekára si sadnem na stoličku, môj muž vedľa mňa. No pozrite, pán doktor, akého mám muža. Nedá sa s ním niečo urobiť? Pani milá, povie lekár, urobím z neho, čo chcete. Poteším sa. Budem mať zase mladého, vysokého a vlasatého fešáka. A pozrite, poviem lekárovi, aký má veľký nos. Nedalo by sa s ním niečo urobiť? Dá, súhlasí. A čo uši? A vlasy? Všetko, všetko sa dá. Naozaj všetko? Pýtam sa a pozriem môjmu mužovi poníže brucha. Lekár to zbadá. No, pani moja, aj to sa dá. Jojoj, aká som len rada! Teda, pán doktor, zoberte ho a urobte s ním tak, aby bol trochu ako Kolník a Maštálík. Môj muž sedí pri mne, pozerá na mňa, len pokýva hlavou, však dobre, bude, ako povieš ty, žena moja. Odídem s lekárom a muža nechám so sestričkami, ktoré ho odvedú so sebou. Zaplatím, čo treba, aby sme ja aj môj muž boli spokojní. Môžem povedať, stálo to veľké peniaze. Tri tisícky. A čo? Budem mať pekného mladého chlapa. To budú ženy pozeráť! Netrpezlivo čakám, kedy ho znovu uvidím, a keď ten deň nastane, vyberiem sa za ním do nemocnice. Pozerám, môj muž na posteli a na ňom čistá plachta. Čo ste s ním urobili? Kričím na doktora. Nebojte sa, pani, váš muž sa má veľmi dobre. Počkejte vonku a my vás zavoláme. A tak čakám, až sa dvere nakoniec otvoria. Čo, čo, kto je to? Stojí v nich vysoký, pekný mladý muž, zadíva sa na mňa a prehovorí: Si stará, tučná, rob so sebou niečo. Tiež sa na seba zahľadím a má pravdu. Rozbehnem sa teda za lekárom. Chcem byť mladá, lebo môj muž ma nechce. Nech to stojí, čo to stojí! Dobre, povie on. Lahnem si na posteľ, okolo mňa sú lekári. Som mladá, mladšia, ešte mladšia, malá, ešte menšia. Dobrý Bože! Nie, nie, nechcem! Kričím. Čo, čo sa deje? Počujem svojho muža. Už je dobre, hovorí. Neboj sa, bol to len zlý sen. Spi.

Pozriem na neho. Môj starý, tučný muž. Aká som len rada! Ďakujem, že je, ďakujem, že to bol len sen...

Sar phureder rom, avka dugeder rati

Kamav aver rome

Dikhahi pre leste. U so. Phuro, thulo o šero nango. So le ha? So, džaha ekethane ko orvoši. Adadive le manušenca keren akarso. Ma man preko gondolind'om. Džaha! Aľom ko orvoši, beš'om pro seko pro rom paše mande. No dik raj orvoši, savo hi man rom! Nadel pe leha vareso te kerel? No ranie, phenel o orvoši, kera lestar so kamen. Lošad'om. Ovla man papalek terno, učo te balvalo rom. U dik, phenal e orvošiske, savo hi le baro nak. Nadel pe leha vareso te kerel? Del phenel mange pale. U so o kana? U o bala? Sa pe del čače sa? Phučav taj dikhav pre romeske teleder perestar. O orvoši oda dikhľa. No ranie mri te oda pedel. Jojoj, savi sľom mahi lošadi. Raj orvoši lenle, te keren leha kaj te ovel sar bukica Kolniko te Maštaril. Mro rom bešela hi paš mande, dikhel pre mande, čak kívinlahi le šereha, kaj láche ovla sar tu phenes mri romni. Geľom le orvošiha le rome mukľom le pheňorenge so le lile pe ha potind'om sa, kaj tovav me te mro rom lošade. Šaj phenav sle oda bare love. Tri denš ezera. U so, ovla man šukar terno rom. Oda dikhena o romňa. Užara hi kana le papalek dikha. Aľa oda dive. Geľom pal leste andi špitaľa. Dikhav- mro rom šuž pochtan! So leha kerd'an? Vičinav pro orvoši. Nadaran tumen ranie. Tu maro rom hi pro da láche. Užaren ari, amen tumen vičinaha ande. Užarav, phra-vel pe o vudar. So, so, kohi oda? Ando vudar ačhol učo šukar terno rom, dikhel pre mande u phenel- sľal phuri, thuli, ker tuha vareso. Dikhav pre mande, hi le čačo. Našťom palo orvoši. Kamal tovel terni, bo ma o roma nakamel. Mek oda kučel, so kučel kamav!! Láche, phenel ov. Dikhav, sar mange pašľoval pro vodro, kathar mande o orvoša. Sľom terni, terneder, terneder, tikni, tikneder. Mro gulo del, na, na, nakamav, nakamav- vičinav. So, so pekerel? Šunav mre rome. Mahi láche phenel. Nadara, oda sľa čak erďavo suno. Sov. Dikhav pre leste. Mro phuro thulo rom, savi ačľom lošadi. Palikerav kaj hi, palikeral hot oda sľa čak suno.

Čo nejde od srdca, nejde k srdcu

Mamin koláč

Otec bol vždy čudák. So sestrou sme nechápali, prečo bol k mame taký odporný, ako ju mohol tak ponižovať pre každú hlúposť, ktorú si vždy našiel. Potom sa s ňou hádal a celé dni nerozprával.

To nič, dievčence, keď budete staršie, pochopíte. Je to tak. Dospelí ľudia, ak žijú spolu dlhší čas, už neprežívajú každý deň tú veľkú lásku. A myslíte si, že iné rodiny tak nežijú? Nevere tomu. To len hrajú divadielko pred inými. Takto hovorila naša mama, ktorá bola príliš dobrá na to, aby videla otcove chyby.

Ale, mama, ty si fakt slepá? Ty nevidíš, že náš otec ťa má za slúžku? Sestra už dávno stratila záujem o rozhovor na tému otec. Pochopila, že to s mamou nikam nevedie a radšej išla do mesta. Tak som s ňou ostala sama. Otec bol u frajerky, a keď som to vedela ja, určite to vedela aj mama. On je už raz taký, pobozkala ma na čelo a smutne sa usmiala. Iný už nebude. Jeho otec chodil za ženami a on to má po ňom. A nehovor, Martinka, že vás otec nemá rád. A ani na mňa v živote nepoložil ruku. A vy s Andrejkou ste dostali po zadku, keď ste boli ešte malé.

Mami, ale ja hovorím o čomsi inom. Dôležitom. O tom, že by si mu nemala prepačovať, čo robí. On ťa klame s inou a ty sa tváriš, že je to tá najviac samozrejmá vec na svete. Mami, nechci, aby som ťa videla ako žobráčku.

Mama sa na mňa začudovane pozrela. A to už prečo? Len preto, že sa správam ako rozumná žena, ktorá si zakryje oči aj ústa? To chceš, aby som pre otcove avantúry rozbila rodinu? Doteraz sa vždy vrátil domov. Aj keď to niekedy trvalo dlhšie, ale vrátil sa, povedala mama a prudko vstala zo stoličky. Začala hľadať misku a ja som ostala sedieť ako prikovaná a pozerala som do zeme.

Takže... otec ich mal viac! Povedz, koľko? Tri, štyri, sto? Kričala som.

Mama sa otočila, misa jej vypadla z rúk. Prestala som ich

rátať, Martinka. Už dávno. No otec má rád len mňa. Tie ostatné to bolo len tak. A má nás všetky rád. Znamenáte preňho celý svet.

Zasmiala som sa. Už som toho mala dosť. Mami, ty si naozaj... hlúpa. Vybehla som z kuchyne.

Kam ideš? Začula som ju.

Von! A už ma nebolo. To bolo prvýkrát, čo som mamu takto nazvala. Bolo mi to ľúto. Rozplakala som sa. Kráčala som mesom a po rozume mi chodil môj otec. Bola som blízko domu, kde bývala jeho milenka. Neviem, kde som nabrala toľko odvahy, ale zazvonila som pri jej dverách. Otvoril mi chlap v tričku a teplákoch. Nemohol mať viac ako šesťdesiat. Bez pozdravu povedal, že nič nepotrebuje. Som dcéra milenca vašej ženy. Vychrlila som. Urobil smiešne gesto, oprel sa rukou o dvere. Počkaj, zopakuj mi to ešte raz! Beáta, pod' sem! Už aj pod'! K dverám sa došuchtala žena guľatá ako melón. Preboha, to nie je ona! Pomyslela som si a čo najrýchlejšie som sa pratala von. Bežala som ako o život a takmer pritom vrazila do sestry, ktorá sa vracala domov. Keď som jej cestou všetko povedala, smiala sa ako šibnutá. Vykašli sa na to, nech si otec dokazuje, aký je kanec aj v starobe! Ja na to seriem, ak to mame nevadí. Ale ty si jej nemala povedať, že je hlúpa. Keď sme prišli domov, mama nakladala na tanier koláče. Škorica a jablká voňali až na chodbe. Ako som si vyzúvala čižmy, zakopla som o kufre. Zaučudovane som sa na ne pozrela. Čo je to? Spýtala som sa mamy. To sú otcove kufre. Ešte o tom nevie, ale sľahuje sa od nás, a zabalila som mu do nich aj vlastnú hlúposť, Martinka. Povedala mama a ja som prekvapene otvorila ústa. Sestra mi ich zatvorila kusom koláča, ktorý bol taký lahodný ako život, čo sme mali pred sebou.

So nadžal jilestar, navel ando jilo

Dakeri bokoľa

Amaro dad sľa imar aver. La pheňaha nadžanasahi te avel pro da, soske hi ke daj aso erďavo. Sar la šaj avka te del tele vašo dilinipe, savo peske imar arakhľa. U ov peske oda arakhlahi. Palek pe laha pelinlahi, navekerlahi laha, u sľa leske jekh, so e daj kerel. – Oda nane nisos čhajale, vakerlahi e daj, kana ovna phureder, džanena. Oda hi avka. Phureder manuša avka dživen. Kana dživen bud berša ekethane, oda nane gule kurka. U so, aver endaña avka nadživen? Napaťan. Angal tumende keren bašavibe. U kana odžan, hi oda avka, sar te kamende.- Avkake vakerlahi pro da erďavo, so sľa ando amaro dad, amari lači daj.

U tu, daje, nadikhes savo hi ke tute o dad? Tu sľal čače kori? Tu sľal vaš leske kerpa. La pheňake oda sľa čila jekh, vašoda odgeľa le čhajenca ando foro. Avka ačhiľom la daha korkori. O dad sľa paši pirani, u kana oda džanahi me, akor odolestar džanlahi the e daj. – Ov hi ma aso, pheňďa e daj, taj čumidiňa man po čekat the d'asoha asaďa. Aver ma naovla. Leskero dad phirlahi palo džuvľa, u ov hi pal leste. Mavaker Martinka, hot tumen o dad nakamel. U pre mande nathoďa ando mro dživipe o vast. Tumen dujdzěňa restan pali bulori, kana kernahi so nakampel, the oda sľanahi tiknore. Daje, čak me tuke phenav valaso aver. Baro. Oda, kaj leske naštik odmukes, so tuke kerel. Ov tut hohavel avra romňaha u tu dikhes hot pe nisos nakerel, kaj hi sa avka, sar kamkpel. Daje, nakam, kaj pe tute dikhav sar po kuduši. E daj dikhľa pre mande u phučľa. U oda soske? Čak vašo da, kaj kerav sar goďaver džuvli, savi peske andekerel o aťha te o muj? Oda kames, kaj vašo dadeskero lubipe te rozmarav amaro endani? Sako jekhvar aľa pale. Jekhvar sľa dugeder, avresal harneder te avka aľa pale. Sig uštilľa le sekostar te liľa pe te rodel o čaro u me bešahi sar trastuni te dikhahi andi phuv. Lače, lače, le sle buter piraňa? Phen keti? Trin, panč, šel?! Vičinahi pre daj. E daj dikhľa pre mande u o čaro

lake ariperd'a le vastendar. Čila len ma naratinav Martinka. Čila. Čak tro dad kamel čak man. Odolen kedel čak avka. U tumen bare kamel. S'lan vaš leske savoro. Asađ'om. Naštik oda ande mande ikerahi. Daje, daje, tu s'al čače, čače....dilini. Našt'om ari. Kaj džas, šuňđ'om te vičinel la da. Ari! u ma s'omahi ari. Oda s'a elšebno, sar avka pheňđ'om la dake. S'a mange bare pharo. Rovahi. Phirahi palo foro u god'aha mange džalahi mro dad. S'omahi pašo kher, kaj ovkerlahi leskeri pirani. Nadžanav kaj pe ande mande li'a asi zor, kana harangozind'om pašo lakero kher. Phrad'a mange thulo murš. Naštik les s'a buter sar šovardeš berša. Bi o da, sar te phuč'lahi so kamav, pheňđ'a, kaj ov nisos nakamel. Na, nisos tumen nadav. Tumara romňa hi pirano, u me s'om leskeri čhaj. Sig,sig leske pheňđ'om.O rom pe astard'a le vudarestar. Užar, so oda pheňđ'al?! Phen mange oda mig jekhvar. Beata, av ari, šunes av ak! Ko vudar a'la thuli romni sar dudum. Devleja, isem oda nane ov, gondolind'om u sar sigo džanahi našt'om ari. Našahi sar kana mange te džalahi vašo dživipe. Pašo amaro kher u'om la pheňaha, savi avlahi khere. Kana lake aripheňđ'om sa, asalahi sar dilini. Mug oda avka. Meg peske amaro dad sikavel savo hi balo the ando phuripe. Me pro da hinav, kana hi oda la dake jekh. U tu lake nakamp'fal te phenel, kaj hi dilini. Kana a'am khere, e daj thovlahi pro taniri boko'fa. E škorica te o phaba avka sungel, kaj sungel saro kher. Mig nadiňom tele e tirhaj, prutiňđ'om ando kufro. Dikh'om pre leske, so hi oda? phuč'om la datar. Oda hi le dadeskere kufri. Mig nadžanel, kaj kathar amende džal. Diňom leske ande the mro dilinipe Martinka. Pheňđ'a e daj, u me phrad'om o muj. E pheň mange le andekerđ'a kotor boko'faha, savi s'a asi guli, sar te amaro dživipe so amen užarlahi.

Poviedky
pre deti
Vakeribe le
čhavage

Deti vám povedia, čo robia, dospelí, čo videli alebo počuli

Psík

Prišla som z práce, zložila tašky a počúvam. Nieкто je u nás. Počujem, ako sa moja dcérka s niekým rozpráva. Kto to len môže byť? Však vie, že keď nie sme doma, nemôže si sem vodiť kamarátky. Dcérka, s kým to hovoríš? Nastalo ticho. Nik mi neodpovedá. Podídem k dverám, nakuknem do izby. Dcérka je sama a nahlas si číta. Zdvihne hlavu. Ty si doma? Ani som ťa nepočula.

Som, odpovedám. S kým si sa rozprávala?

Niee, s nikým, len si nahlas čítam.

No dobre.

Odchádzam do kuchyne vybalit' nákup a zazdá sa mi, že počujem kroky, skoro som odpadla. V kuchyni trhá moje nové topánky malý biely psík. Čo to má znamenať?! Kričím.

Čo, čo, čo sa stalo? Vybehne z izby dcérka. Mamka, mamička nehnevaj sa, on je ešte maličký, nevie, že sú to tvoje topánky.

Aký malý, ako sa sem dostal?! Veď mi zožral moje nové topánky. Čo si obujem zajtra do práce?

Nekrič a nehnevaj sa, mamička, však máš ešte aj iné topánky.

Iné? Takmer som skolabovala od zlosti. Ten pes pôjde z domu a hneď!

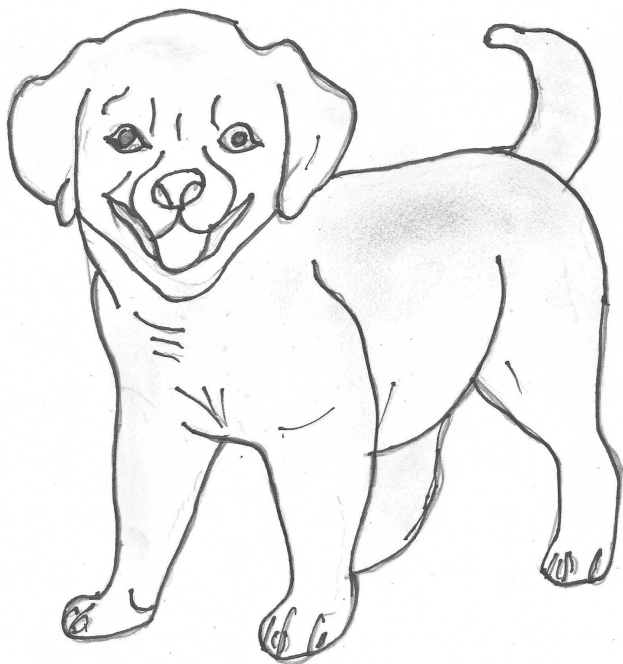
Nie, nemôže odísť, veď nemá nikoho. Našla som ho na chodníku a on ma hneď chcel za svoju. Neboj sa, dám pozor, už nič nepotrhá. Vtedy sa otvorila dvere a domov prichádza otec. Pozri, pozri, ocko, akého máme krásneho psíka. Ozaj je pekný, pochváli ho. Bude to veľký pes a nám na dvore treba strážcu. V tej chvíli mi je jasné, že pes ostane a ja som prehrala.

Môj muž urobí všetko, čo dcérke vidí na očiach a teraz je v jej očiach psík. Nie, nie, môj milý, pes pôjde z domu! Pozri, a ukážem mu svoje nové topánky.

To je toho, zajtra si kúpiš nové. Prehodí ponad plece.

Ja som to vedela, ja som to vedela! Zakričí malá a vrhne sa otcovi do náručia.

Zbytočne som sa hnevala. Pes ostal. Z malej dcérky je dnes veľká dcéra a z jej psíka veľký pes. Potrhal nejedny topánky, ale je náš. Keď po mne hodí tie svoje psie oči, všetko je odpustené. Len si musím dávať pozor, aby ma nezvalil na zem, keď sa ku mne radostne rozbehne. A volá sa Bello.

O čhavore tumenge phenen oda so keren, o bare oda so dikhle, vaj so šunde

Džukloro

Aľom andari buti, thoďom man tele u šunav. Valako hi ka mende. Šunav, sar mri čhajori valakaha vakere. U ko 104adel e ovel. Isem, džanel, kaj peske naštik khere vičinel le čhajen. Čhajori, ko aľa, ko hi ka mende? Phučav. Niko mange naodphend'á. Džav pašeder ko vudar, phravav, no e tikni čhajori peske genel hangeha. Diňa o šero ke mande u phenel. Tu sľal ma khere? Ani tut našund'om te avel. Sľom, phenav.

U kaha vakeresahi? Phučľom. Naa, čak mange genav. No lače. Geľom andi kuchiňa, dav pre kafidi so tind'om, u šu-nav, valako phirel palo kher. Dikhav, majsig odpeľom. Ando kher čhingerel mre neve topanka tikno, parno džukloro. So 104adel?! Vičnav pre čhaj. So, so, phučel e tikni. Daje, daječko, maruš. Ov hi mig tikno, nadžanel so kerel. Savo tiknoro, isem mange haľa o neve topanka. 104adel mudara! Maruš, hi tut mig aver topanka. Aver? Oda džukel athar džala! U kaj džala? 104adel rakhľom pro drom, u ov man imar kamel. Madara, me da pre leste varta. Nakerla ma nisos. Akor aľa khere lakero dad. Dik, dik dadoro, savo hi man šukar. Džukloro. Čače, savo šukar. Ovla lestar baro džukelbar. Aso amenge andi bar kam-pel. Džanahi, ma hi nalače. Mro rom kerel la tikňake sa, so lake dikhel pro aľha. Akanik sľa ande lakere aľha o džuk-loro. Na, na mro šukar, oda džukel džal andaro ada kher! Dik, neve topanka mange pharaďa. Oda hi nisos, phenel, taha tuke tineha aver. Me džanav, me džanav, vičinel e čhajori. Hijaba. Mri holi odgeľa, o džukel ačhiľa. Adadive hi baro džukel. Pharaďa mange na jekh topanka, tasľard'á te le kahnen. Čak kana pre mande dikhel pre džuklane aľhenca sa leske odmukav. Kana našel angal mande, darav, tena man čhidel tele. U so. Hi amaro u vičinel pe Bello.

Zora

Kde bolo, tam bolo, v jednej chalúpke na okraji lesa bývali so svojimi rodičmi dve sestričky Evka a Janka. Vlastnili nevelké poličko, zopár sliepočiek a zajačikov, aby mali čo na obživu. Ich život nebol o bohatstve a prepychu, ale o láske k rodine a k prírode.

Jedného dňa sa dievčatká vybrali so svojim ockom na huby. Ako tak kráčali lesom, začuli zvláštne tenké mraučanie. Evka, počuješ? Ozvala sa Janka. Áno, aj ja to počujem, odpovedala Evka. Ocko zdvihol ruku a ukázal na papradie. Práve odtiaľ sa šíril tento zvláštny zvuk. Pomaly k nemu vykročili bližšie. Ocko si čupol a dievčatá stáli za ním s vystrašeným výrazom na tvári. Opatrne papradie odhrnul a tam... Maličké kľbko, psík. Nie! Nebol to psík, ale vlčie mláďatko. Čo s ním spravíme? Spýtal sa ocko. V noci som počul výstrely. Boli to pytliači a pravdepodobne zastrelili jeho matku. Ocko, prosím, zoberme ho domov, my sa oň postaráme! Zvolali obe dievčatká naraz. Nemôžeme ho takto nechať, povedal ocko. Vezmeme ho so sebou a uvidíme, čo sa bude diať.

Malému vlčíkovi dali meno Zora, lebo to bolo vlčie dievčatko. Zora rástla ako z vody. Evka s Jankou ju naučili mnohým kúskom. V zime ich ťahala na sánkach, v lete ich hojdala v sieti medzi stromami. Všetci navôkol pochybovali, že z vlka sa môže stať taký verný a šikovný ochranca. A veru! Zora to dokázala...

V jeden letný deň šli Evka a Janka znovu do lesa na maliny. Z kríkov sa ale vynoril obrovský zúrivý medveď a hnal sa priamo na dievčatá. Zora, ich verná ochrankyňa, sa s ním pustila do nerovného boja. Zúrive bránila svoje priateľky. Zrazu sa ozvalo hrozivé zavýjanie vlkov, ktorých dievčatá nielen počuli, ale i videli. Hnali sa smerom k nim. Od hrôzy ani nedýchali. Vlci však smerovali k medveďovi, ktorý vzal od strachu nohy na plecía a utekal kade ľahšie. Potom všetko utíchlo. Najväčší vlk podišiel k dievčatám a prehovoril: Nemusíte sa nás báť. Chcem sa vám poďakovať, že ste zachránili našu vlčiu princeznú, ktorú sme už roky hľadali. A celá svorka sa poklonila

Zore. Dievčatká od úžasu onemeli. Za to, že ste jej pomohli, budeme vás, vašu rodinu a vaše deti chrániť po celú večnosť. A tiež vám splním jedno želanie.

Dievčatá si medzi sebou šepkali a dohadovali sa. Evka sa postavila pred starého vlka a prehovorila. Dobre teda, dohodli sme sa a želáme si zobrazovať vaše meno a vás vlkov v našom erbe a používať ho v našom priezvisku.

Tak sa aj stalo. Evka a Janka získali priezvisko Vlkove a erbom ich rodiny sa stal vlk. A tak to trvá na veky vekov.

Zora

Kaj s'ľa, odoj s'ľa, ando jekh kheroro pašo veš ovkernahi duj pheñora Evka the e Janka, ekhetane pre dadeha the la daha. S'ľa len tikni barori, parvarnahi peske kahnen the šošojen, kaj len the oven kukova, the mas. Nasle barvale, lengero dživipe s'ľa lačo, s'ľa len bach the kamibe.

S'ľa šukar dive, u o pheña the le dadeha pe kedinde ando veš pro huhura. Sar ale dureder ando veš, šunen sano hango. Evka, šunes? Phuč'ľa e Janka. Šunav, the me oda šunav. Phenel e Evka. O dad vazdiña upre o kašta, the sikaďa pro than, kathar džalahi o sano hango. O čhaja sle darane, kana o dad maškari čar sikaďa pro tikno džukloro. Na! Oda nas'ľa džukloro, čak oda s'ľa tikno ruvoro. So leha keraha? Phuč'ľa o dad. Rati šunďom the livinel. Ovla oda avka, kaj le tikne ruvoreske livinde la da. Dadoro, molinav, le le khere, amen daha pre leste varta. Phende o čhaja. Naštik le adaj avkake mukas. Phend'ľa o dad. Laha le khere the dikhaha, so pe kerla.

Le tikne ruvoreske dine anav Zora, bo s'ľa čhajori. E Zora barlahi sar andaro pani. E Evka la Jankaha la sik'ľarde bud. Jevende len cidlahi pro sanky, linaje len hunčinalahi pe hunčka. O manuša nakamnahi te paľal, kaj ruvestar šaj the ovel aso lačo ruv. E Zora oda džanlahi.

S'ľa linaj, šukar dive u e Evka la Jankaha pe kedine ando veš pro maliny. Andi baña sle but maliny, šukar, lole. O čhaja gele dureder u so oda?! Andaro bura baro medvedi the čhinel pe ko čhaja. E Zora kana dikh'ľa, čhidind'ľa pe po medvedi, taj avka nadiña le čhajen. U so oda? Šunen kaj andaro veš aven zorale ruvengere hanga, u oda na čak o hanga, oda našen ke lende the o ruva. Andari dar o čhaja majsig mule. O ruva pe čhidine ko medvedi, čak kana ov dikhla, sig naš'ľa ando veš. Palek ačhi'ľa sa bi o hango. Lekbareder ruv a'ľa ke čhaja the phend'ľa: Madaran amendar. Kamas tumenge te palikerel kaj amenge diňan varta pre amari princezña, sava savore rodasahi duge berša. Savore ruva perde pro koča angali Zora. O čhaja napaľanahi pre a'ľhenge. Vašo da, kaj tumen diňan pre late varta,

tumen, the tumaro endani amen vartinaha, the šaj mangel amendar so kamen.

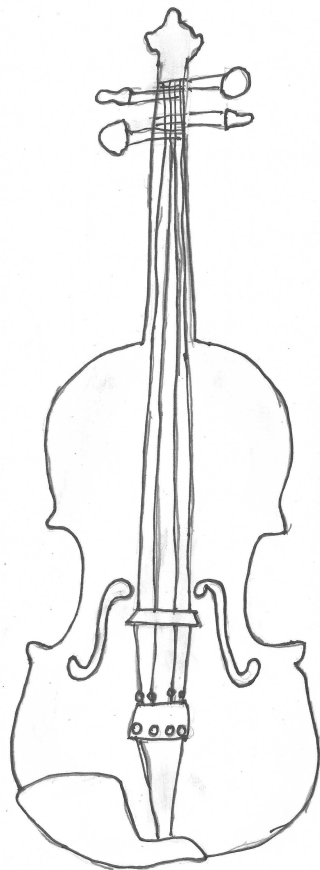
O čhaje dikhle pre peste, the phende le ruveske: Lačhe, kamas, kaj ando amaro anav the ovel anav Ruv. U s'la avka. O čhaja pe irinenahi Evka Ruv, Janka Ruv. Oda hi avka, the ovla avka.

Janko

Janko bol maličký, chudučký chlapec. Vyrastal so svojim strýkom, akoby boli bratia. Ani jeden z nich nevedel, že nie sú ozajstní bratia. Strýko sa volal Jano tak ako on, ale nikdy im to nepripadalo čudné. Keďže strýko bol starší, volali ho Veľký Jano. Janko bol mladší, jeho volali Malý Jano. S Veľkým Janom chodili do školy. Janko bol lepší žiak ako Jano, no nikdy sa preto nehádali a nikdy sa ani nebili. Mamka oboch veľmi ľúbila. Jankovi bola stará mama, no nikdy mu to nepovedala. Chlapci navštevovali školu len v zime, pretože v lete chodili do služby ku gazdom pásť husi. Keď mal Janko deväť rokov, prišiel k nim gazda z druhej dediny, pýtať chlapcov do služby. Ponúkal im za ňu viac peňazí, než ponúkali domáci. Tak sa dostal Janko do služby ku gazdovi z druhej dediny. Ale čo. Tu neboli húske, ale kravy. Veľké, velikánske kravy a Janko sa ich veľmi bál. Každé ráno ich musel vyháňať na pašu a na večer ich zahnať naspäť do gazdovho dvora. Chudák Janko. Raz, keď sa mu stratila krava, dlho ju hľadal. Z paše sa voľky-nevoľky vrátil bez nej. To bolo kriku! A keby len kriku, gazda Janka veľmi zbil. Krava sa nakoniec našla. Vrátila sa sama, no malý chudučký chlapec bol taký dobitý, že nevládal stáť na tenkých nohách. Pomaličky sa dotiahol ku kravám, kde nocoval, ľahol si na slamu a v slzičkách zaspal. Zobudil sa za svitania, vzal si batôžtek, vlastné husličky a na brieždení sa pobral z gazdovho dvora. Chudák Janko šiel celkom sám, ani nevedel kam. Ale čo to vidí? Veľká cesta, hradská! Rozbehol sa k nej, keď tu pri ňom zastalo auto. Chlapec sa naľakal. Kam ideš, cigánik? Opýtal sa ho pán v aute. Chlapec odpovedal. Domov. K mojej mame do dediny, čo sa volá Očová. Pán sa zasmial. Cigánik, aký si ty smelý, nebojíš sa a si múdry. Poď s nami, odvezieme ťa domov. Janko dvakrát nerozmýšľal, sadol do auta k pánovi a jeho spolucestujúcim. Ten sa ho opýtal, prečo ide sám. Janko mu všetko rozpovedal, o gazdovi, o bitke, a tak vraj ide domov. Aby neboli smutní, pán vyzval Janka. Počuj, cigánik, vidím, že máš husličky. Zahraj niečo! Janko vybral husličky, začal hrať aj

spievať. Páni boli nadšení a zaspievali si spolu s ním. Takto v speve došli do Jankovej dediny, na cigánske dvory. Všetci cigáni sa prišli pozrieť, ako sa to ten Janko dostal domov na motore ako veľký pán. Jankov dobrodinec potom povedal jeho mame: Počuj, cigánka, máš zdravého a šikovného syna, nedávaj ho do služby tak ďaleko od seba. A neboj sa, je múdry, ten sa vo svete nestratí. Keď to dopovedal, vytiahol peňaženku, vybral päťdesiat korún a podal ich Jankovej mame. Boli to veľké peniaze a mama nechcela veriť vlastným očiam.

Ber, keď ti dávam. Len už toho chlapca nedaj k zlému gazdovi. Páni ostali s Jankom celý deň. Spolu s cigánmi spievali aj tancovali, Janko mal veľkú rodinu a núdza o muzikantov nebola. Tak sa vrátil domov sám, k svojej mame.

Janko

O Janko s'la tiknoro, šukoro čhavoro. Aribari'la ekethane pre bačiha sar te ovnahi phrala. Nadžanenahi kaj nane čačutne phrala. O bači pe vičinlahi Jano sar te ov. Šoha lenge oda navlahi aver soske so duj džene hi Jano. O bači s'la phureder, avka le vičinenahi Baro Jano, o Janko s'la terneder, avka s'la Tikno Jano. Le Bare Janoha phirnahi ekethane andi sikli. O Janko s'la feder sik'lo, sar o Jano, no šoha pe maškar peste namarenahi. Lengeri daj len so dujen bare kamlahi. Le Jankoske s'la baba, no šoha leske o da napheñđ'a. Andi sikli phirenahi jevende, pro linaj len dine ko hulaj ko papiña. Kana le Jankoske sle eña berša, ma s'la baro čhavo, a'la o hulaj andaro aver gav. Devkerlahi butter love sar o hulaj andaro gav. Avka dine le Janko ko aver hulaj. U so. Odoj nasle o papiña. Odoj sle o guruvña. Bare, bare guruvña. O Janko pe lendar daralahi. Musaj len sako ra'aha te tradelahy pro rito, u kija rati papalek lenca avlahi po heli. Čoro Janko. Jekhvar, kana pe lestke našađ'a e guruvni, naštik la arakhelahi, a'la bi late ko hulaj. Oda s'la vika. Na čak vika, o hulaj bare le Janko domarđ'a. E guruvni pe arakh'la. A'la khere korkori, no o tikno šuko čhavoro s'la avka domardo, hot nabirinlahi te ačhol pre šuke prora. Polovkore pe docidiña ke guruvni kaj sovkerlahi, paš'la peske pro phus, taj ande asvora zasut'a. Mig nas'la ani ra'aha, aso tikno tosara o Janko ušti'la, li'la peske pre kerpóra e lavutica so peske and'a, taj polovkore paši rat pe kediña andaro heli le hulajestar. Džalahi čoro čhavoro korkoro, no nadžanlahi kaj. U so dikel? Baro drom. Naš'la sig pro drom, angal leste avel o motori. O čhavoro darandi'la. O motori ačhi'la paše leste. „Kaj džas romoro?“ phuč'la lestar o raj. O čhavoro phenel. „Khere. Ke mri daj, ando gav so pe vičinel Očova. O raj ando motori asand'a, „no romoro, nadaras tut, s'al god'aver. Av amenca, legenaha tut khere. Ke tri daj. O Janko nagondolinlahi but. Bešt'a ando motori ko raja. „Šun romoro, dikhav,kaj hi tut lavutica. Bašav amenge.“ O Janko cidiña e lavutica tak pe muk'la te bašavel.Na čak te bašavel, čak te di'azinel. O raje sle lošade. Dilínenahi lestar. 111adel

dil'azinlahi, avka te o raja. Kana ale ando gav, pro romane heli savore roma pe lende ale te dikhel, sar o Janko sar o baro raj pro motori aľa khere. O raj palek pheńďa le Jankoskerake dajake. „Šun romnie, hi tut sasto, šukar, te geďaver čavoro, 112adel e ma avka dur kathar tute. U nadara, hi god'aver ov pe nanašavla ando svito.“ Sar o da dopheńďa, cidiņa andari positi panč deš koruna te diņa o love la dake. Oda sle bare love e daj nakamlahi te paľal pre aľhenge. „Kede, phenel o raj, kana tut devkerav, čak le čhave ma nade ko da bibach hulaj.“ O raja ačhile ko roma celo dive, ekethane le romenca bašavnahi, dilazinenahi, the kel-nahi. Le Janko sľa bari fajta u o lavutare sle mig bareder. Avka aľa o Tikno Janko khere korkoro palo dugo drom.

Anička

Nebolo palice, nebolo dievčatka. Anička bolo pekné malé dievčatko, ktoré neobsedelo na jednom mieste. Jedného krásneho letného dňa slniečko hrialo, všetko bolo na svojom mieste len Aničky nikde. Jej mamka si myslela, že sa hrá na dvoroch. Bol čas obeda, preto zastala vo dverách a zakričala: Anička, pod' jesť! Chvíľku počkala, no Aničky nikde, len z dvorov sa ozýval veľký krik. Čo sa to robí? Pomyslela si mamička. To starý otec hľadal svoju palicu. Barátom, kde je moja palica a fajka?! Rebrá vám dolámem! Také zlé deti ako tu, nie sú nikde! Nevesta, Aničkina mamička, podišla k nemu a spýtala sa: Starký, nevideli ste dievčatko? Kričím na ňu, ale ona nikde nie je. Starý otec pozrel na nevestu a rýchlo zabudol na palicu aj fajku. Kde len mohla ísť? Prehovoril. Von nešla, sedím tu pri plote od rána. Starý otec vstal a šiel hľadať Aničku. Dvory boli veľké. Bývali tam štyria bratia s rodinami a starý otec s nami. Aničky nikde. Prešla jedna hodina a dievčatko sa stále neukázalo. Plačúca mamka chodila po dedine, pýtala sa gadžov, či Aničku nevideli. Všetci ju tam poznali, pretože bola milá a usmiata ako slniečko. Mamka sa vrátila domov, ale po Aničke ani stopy.

Na dvore mali psíka. Volali ho Laboš. Mamička pozrela na psíka, zavolala ho k sebe. Ani sa nepostavil, len ležal, hlava dolu, oči sklopené. Čo je tomu psovi? Smúti za dievčatkom? Podišla k nemu a všimla si, že z budy mu trčí palica. Starký bude rád. Napadlo jej. Podišla ešte bližšie a psík začal brechať, nie a nie ju pustiť k búde. Čo mu je? Zavolala na starého otca. Pomaly, pomaličky sa došuchtal k psíkovi. A čo to? Z psíkovej budy sa ozval plač. Pozreli na seba, neverili vlastným očiam. Z budy vykukla rozospatá Anička. Ako sa tam dostala? Ako? Anička vzala starému otcovi palicu. Rozmýšľala, kde ju schová. Psík bol s ňou, preto rýchlo vošla do budy, kde zaspala. A Laboš? Strážil ju, ležiac na svojom mieste. Preto keď Aničku volali, bola s ním. Nemusel ju hľadať. Tak sa našli Anička a aj palička.

Anička

Nas'la kopal, nas'la e čhajori. E Anička s'la šukar, tikni čhajori, so naobešlahi pro jekh than. S'la šukar linajakero dive, o khamoro ta'arlahi. Sa s'la pre pro than, čak e Anička nikhaj. Lakeri daj gondolinelah, kaj pe bašavel po heli. S'la ideo pro dilo. E daj uštiña maškaro vudar the vičind'a: „Anička, av už hi te hal! „ Buka užard'a u e Anička nikhaj. No po heli bari vika. So pe kerel? gondolinel e daj. Oda o papu rodlahi e kopal. „Baratom, kaj hi e kopal, the e pipa, o pašvare tumenge phagera! Ase erd'ave čhavore nikhaj nane sar adaj!“ E bori / Aničkakeri daj/ ge'la ke leste taj phučel: Phureja, nadikh'lan la čhajora? Vičinov pre late u ov nikhaj náne. „ O papu dikh'la pre late, sig pobisterd'a pre kopal u phenel. Kaj čak hi? Ari nagel'a. Bešav tele bar od ra'aha. O papu uštiña upre taj ge'la la Anička te rodel. O heli sle bare. Bešenahi odoj štar phrala le romnenca te le čhavenca, u amaro papu amenca. E Anička nikhaj. Pregel'a jekh ora u čhajori nikhaj. Rov'ardi daj phirlahi palo gav, hpučlahi te gadžendar, či la nadikhle. Ando gav la pindžarnahi, vaš o da, kaj s'la sar khamoro. A'la e daj khere po heli, e Anička nikhaj.

Po heli len s'la džukloro, vičilahi pe Laboš. E daj dikhel pro džukloro, vičinel le ke peste. Akanik pe ani navastinel o džukel čak paš'ol o šero tele, o a'ha navastel. So hi le džukleske, hi leske pharo pali čhajori? Džal e daj ko džukel. Dikhel, le kherorestar ari dikhel e kopal. Gondoliñd'a peske –o phuro ovla lošado. Ge'la pašeder u o džukel ande late. Na, te na, la te mukel pašeder ko kheroro. So hi leske? Vičind'a pro papu. Ov polovke, polovkore ge'la ko džukel – so o dá? Andaro džuklano kheroro šunen the rovel. Dikhen, napa'an pre a'henge. Andaro kheroro pe cidinel tikni rozsúti Anička. Sar pe odoj rest'a? Sar... e Anička čord'a le papuske e kopal. Gondolinlahi, kaj pe laha garuvla. O džukloro s'la laha. Sig ando kheroro, kaj zasuf'a. U o Laboš? Vartalinlahi la, paš'olahi pre pro than. Vaš o da, kana pri Anička vičinenahi, leskeri Anička s'la lehe. Namusaj la te rodlahi. Avka pe arakh'la e Anička, the e kopal.

Vrkoče

Bolo leto, ešte jeden mesiac a škola bude za nami. Na lúke rástla mladá tráva a slniečko hrialo na naše čierne hlavy. Ja a Blcha sme sa vyhrievali na lúke. Vtedy som začula: Domov, nemáš sa čo učiť? Veď idem, ale ešte si spolu musíme niečo prečítať. Noo, nepočuješ? Komu to vravím! Zakričala moja mama. Pomaly som sa zdvihla a vykročila k domu. Blcha išla so mnou. To mama nemala vidieť. Čo som ti povedala? Nechcem ťa s ňou vídať! Bolo ti málo? Už som vedela, čo príde. Celý týždeň som strávila doma. Mala som vši. Dostala som ich od Blchy. No Blcha za nič nemohla. Jej mama bola neporiadna a svoje deti zanedbávala. Ako som sa len hanbila, keď mama v škole povedala, že nemôžem prísť, lebo mám vši. Ale Blcha bola moja kamarátka. Čo na tom, že mala vši? Zabudla som povedať, že som mala dlhé vlasy. Nosila som ich spletené do vrkočov, čo mi siahali poniže zadku. Tušila som, čo mama chystá. Len čo som vošla do domu, chytila ma za vrkoče a pritiahla si ma k sebe. Joj, ako to bolelo. Vtedy som si povedala – už nie! Rozhodla som sa. Na druhý deň som čakala na autobusovej zastávke, kedy sa otec vráti z práce. Čo je, čo sa robí? Opýtal sa. Vieš, prehovorila som, mama šla do roboty a mne treba kúpiť do školy zošity. Daj mi, prosím, tri koruny, keď mama príde, vráti ti ich. Dostala som peniaze a šla k holičovi, dať si ostrihať svoje dlhé vrkoče. Vošla som dnu a sadla si na stoličku. Holič bol náš sused, a tak ma dobre poznal. Počuj, čo ty tu chceš? Opýtal sa. A čo sa tu môžeš chcieť? Odvetila som pohotovo. Chcem si dať ostrihať vrkoče. Čo si sprostá? A mama o tom vie? Skoro odpadol. Chudák holič. Vie, vie, len pozri, však mi dala aj peniaze. No čo, povedal. Keď ostrihať, tak ostrihať. A vrkoče si zoberieš domov? Spýtal sa. Nie, mama povedala, aby si ich spálil. Ešte stále neveril, ale čo, keď mi dali peniaze... V zrkadle som sledovala, ako moje vrkoče idú dolu a v duchu som sa tešila, že ma mama už nebude mať za čo ťahať. Vlasy boli ostrihané a ja som vyzerala ako chlapček. Ľahučko som si vykračovala hore dedinou, usmiata a šťastná, ako som to dobre vymyslela. Prišla som

domov, otec mi odpovedal na pozdrav, no opravoval topánky, a tak na mňa ani nepozrel. Zato brat ma skoro nespoznal a povedal: Dobre, teraz budem mať brata namiesto sestry. Čakala som, čo sa stane, keď príde mama. Už sa stmievalo, keď sa mama vrátila a opýtala sa brata: A tvoja sestra je kde? Ešte som ju dnes nevidela. A ten tvoj kamarát čo u nás ešte robí, kedy pôjde domov? Už bude tma. Brat pozrel na mamu. Mami, a ty si nepoznávaš dcéru? Vtedy sa na mňa mama zadívala lepšie. Bože, pomôž, prebehlo mi mysl'ou. Viete. Boh mi nepomohol. Dostala som poriadny výprask, ale vrkoče neboli, nemala ma za čo ťahať. To však nebol koniec. Ráno mama ako víchor a hromy dobehla za susedom holičom. Chudák holič si to tiež poriadne odniesol. A čo otec? Zasmial sa. Bude ti lepšie, nemusíš si každé ráno zapleť vrkoče. Keď som s mojimi krátkymi vlasmi, ktoré odstávali na všetky strany, prišla do školy, bolo už po zvonení. Ty si kto? Opýtala sa ma učiteľka. Do ktorej triedy chodíš? Pozrela som na ňu a s úsmevom odpovedala. Vrkôčky nemám, ale som to ja. Len mojej Blche som sa nepáčila. Povedala, že s vrkočmi som bola krajšia. No viete, bez vrkočov neboli vši a nebol ani výprask.

Hantaja

S'ľa linaj, mik jekh čhon u i sik'ardi hi pal amende. Pro rito s'ľa šukar terni čar, o khamoro ta'arlahi amare kale šera. Me te i Pušum amen ta'aras paš peste. Akor šunav-khère, nane tut so te sik'or? Isem džav, čak mek amen buka te sik'aras ekethane. Noo, našunes? Kaske oda vakerav! Vičinel mri daj. Kedav man polovke khere, e Pušum džal manca. Oda nakamp'ľa te dikhel i daj. So tuke phend'om? Nakamav tut laha te dikhel! S'ľa tuke zalog? U me džanahi so ovla. Jekh kurko s'ľomahi khere, sle man džuva. Rest'om len la Pušumatar. E Pušum naštik vaš o da. Lakeri daj s'ľa melali u o čháve sle sar ov. Sar man ladžahi, kana e daj andi sik'ardi phend'a, kan naštik džav te sik'ol, hi man džuva. Čak e Pušum s'ľa mri tarškiňa. U so kana la sle džuva? Pobisterd'om te phenel, kaj man sle duge bala, hordinahi hantaja. O hantaja sle duge, sle mange teleder bu'atar. Džanáhi so ovla. Čak so a'ľom ando kher, mri daj man astard'a hantajentar cidiňa man ki peste. Joy, sar oda dukhal. Akor phend'om - ma na! S'ľomahi gondolime. Aver dive užarahi le dade paš o autobusi. So hi, so pe kerel? Phučel o dad. Džanes, phenav, e daj ge'ľa andi buti, u mange kampen te tinel andi sikli zošiti. De man trin koruni, kana avla e daj khere palek tuke da pale. Rest'om o love, te ge'ľom ko borbeli, kaj te dav tele mre duge hantaja. A'ľom, bešt'om pro seko. O borbeli s'ľa amaro pašutno u avka man lače pindžarlahi. U phučel mandar: Šun, so tu adaj kames? U so pe šaj adaj kemel? phučav pále. Kamav te del tele o hantaja. So diliňares? U tri daj odolostar džanel?, majsik odpe'ľa. Čoro borbeli. Džanel, džanel, te dik, te o love man diňa. No, so, phenel. Kana tele, avka tele. U o hantaja tuke leha khere? phučel. Na, e daj phend'a, kaj len te thares. Mik naštik pa'avlahi, čak so, kana man diňa i daj o love....Dikhav ando gredalo, sar džan tele mre hantajora u s'ľom lošadi, kaj man ma e daj lendar nacidla. O bala sle tele u me s'ľomahi sar muršoro. Loke mange džahi upre le gaveha, lošadi te asadi, sar o da kerd'om láče. A'ľom khere, o dad mange čak odphend'a, pre mande nadih'ľa. Vaš o da o phral, naštik man pindžard'a.

Phend'a, láčhe, akanik man ovla phral, na phen. Užarav, so pe kerla, kana avla khere e daj. S'ľa rati, te e daj phenel le phraleske: u tri phen hi kaj, mik la ada dive nadikh'om. U tro taršo so mik kerel ka mende, kana džaha more khere, ma hi rati. O phral dikhel pri daj- daje, u tu so, napidžares tra čha? Akor i daj dikhel pre mande. Devla šegitin prekonašel mra god'aha. Džanen. O devla našegitind'a. Rest'om aso maribe, u so, nasle hantaja, nas'ľa sostar te cidel. U mik nas'ľa agor. Ra'aha i daj sar balval te peruma ge'ľa ko borbeli bara vikaha. Čoro borbeli, odleged'a peske mre hantaja.

U so mro dad? Asad'a, ovla feder, nakampla tut sako ra'aha te hlavel, te kerel tuke hantajora. U me mre harne baleca, so sako jekh ačlahi aver rigaha, džahi andi sikli. S'ľa ma pale harangozi, u i meštrani mandar phučel - u tu s'ľal ko? Andi savi sikli phires? Dikhav pre late, asad'om te odphend'om : hantajora man nane, u oda s'ľom me. Čak mra Pušumake man natecinahi. Phend'a, kaj ande hantaja s'ľomahi šukareder. Džanen, nasle hantaja, nasle džuva u nas'ľa maribe.

Nie všetko je také, aké sa zdá

Moja priateľka Julka

Ako som jej závidela! No presvedčila som sa o tom, že som nemala čo závidieť. Júlia bola moja spolužiačka a neskôr sa z nás stali priateľky. Do našej školy nastúpila ako malá sivá myška, ktorá v druhej triede nepoznala nikoho okrem mňa. S rodičmi prišla z mesta na dedinu. Bývali sme na jednej ulici a rýchlo sme sa spriatelili. Ráno sme spolu chodili do školy, no po vyučovaní sa Julka vždy ponáhľala domov. Ani raz sa nestalo, že by sme sa spolu vybrali na potulky za dedinu. Pripadalo mi čudné, že ju moje dobrodružstvá nezlákali. Do školy chodila nepripravená a učivo zvládala veľmi ťažko. Učiteľka si to všimla a požiadala ma, či by som Julke pomohla s učením. S radosťou som sa na to podujala. Ale kde sa budeme učiť? Opýtala som sa na to Julky a zároveň som jej navrhla, že sa môžeme učiť u nás. Moja mamička bude rada, že mám takú priateľku. Julka sľúbila, že popoludní príde. Všetko som doma pripravila, urobila si úlohy a čakala. Čakala, ale Julka nechodila, preto som sa spýtala mamičky, či môžem ísť po ňu. Súhlasila a ja som sa rozbehla ulicou k Julkinmu domu. Prišla mi otvoriť jej mamička. Bola drobná, štíhla, ale veľmi bledá. Povedala, že Julka dnes nemôže, ale zajtra určite príde. Na druhý deň sme odchádzali zo školy posledné, lebo pani učiteľka nás nechala urobiť domáce úlohy po vyučovaní. Cestou domov mi Julka začala rozprávať o svojej rodine. Mala doma troch mladších súrodencov. Hovorila o nich s láskou. Až pri tom najmladšom, pri Rudkovi, stíchla a ďalej sme šli mlčky. To by som však nebola ja, aby som sa nespýtala. Nedalo mi, prečo o Rudkovi nič nehovorí. A čo je s Rudkom? Nič! Stroho odvetila. A vieš čo? Zajtra môžeš prísť k nám domov. To sme už stáli pred jej domom. Rozlúčili sme sa a ja som bola plná očakávania, čo ma pri Julke čaká. Na druhý deň však Julka neprišla do školy. Pani učiteľka ma požiadala, aby som jej odniesla úlohy. Keď som prišla, otvorila mi a pozvala ma dnu. Vieš, rodičia museli odísť k lekárovi.

Mamke sa priťažilo. A deti nemohli ostať samé, povedala hneď odo dverí Julka. Toto je Anička, braček sa volá Samko a tento tu... je Rudko. Dokončila. Nevie, kedy sa vrátia rodičia, ale dala som im obed, prosím, daj na nich chvíľu pozor, je idem s Rudkom do izby. Anička si ku mne prisadla, poobzerala si moje knižky a začala rozprávať o Rudkovi. Bola malá, mohla mať tak päť rokov, ale aj to stačilo, aby mi porozprávala, aký je Rudko zlý, lebo mamička je chorá. Aj to, že Rudko nič nejde, lebo si nezaslúži, a taktiež že si nezaslúži spať v posteli. A kde potom spí? Opýtala som sa jej. Poď, ukážem ti. To už Julka vošla do kuchyne. Spoločne sme teda pokračovali do spálne, no Rudka nikde. Anička nakukla pod posteľ a zdvihla prikrývku na zemi. Pod ňou spal Rudko na starej deke a bol úplne nahý. Vtedy mi Julka povedala, že ho musela vyzliecť, lebo rodičia nedovolia, aby bol oblečený, a ani to, aby mu dala obed. Aj jedáva na zemi, ale len to, čo mu dá otec. Nikto mu nemôže dať nič iné. Prečo?! S hrôzou som sa opýtala. Julka s plačom odpovedala: Lebo je zlý, je to zlé dieťa, ktoré nik nechce. Mamička je chorá, lebo prišiel na svet on, takto to hovorí otec. Ale, vieš, ako sa vie smiať? Aký je krásny, keď ho umyjem a oblečiem? Nie, nie je zlý, len je hladný a je mu zima. Vždy mu niečo schovám z obeda. Vtom sme počuli vrznúť bránku. Rodičia! Skríkla Julka. Nehovor im nič! Vyšli sme z izby. Dvere sa otvorili a rodičia vošli. Boli prekvapení, že ma u nich vidia. Dobrý deň, teta, dobrý deň, ujo. Doniesla som Julke úlohy. Ale už musím ísť. Mamka ma čaká. A ty, obrátila som sa k Julke, ak niečo nebudeš vedieť, opýtaj sa v škole. Dovidenia. A už ma nebolo. Nevie, čo povedali jej rodičia, ale Julka mi oznámila, že k nim už nesmiem chodiť a že sa už nebudeme priateliť. Veľmi ma ranili, pretože som nevedela, čo zlé som spravila. Rozhodla som sa, že všetko porozprávam mamičke. Keď som jej povedala o návšteve u Julky, mamička to povedala otcovi. No ja som niečo tušila. Nie je to také, aké sa zdá. To som ešte nevedela, čo urobila moji rodičia a čo som dlho nevedela pochopiť. Mama navštívila Julkinu rodinu a priniesla domov malého Rudka. Mne povedala, že jeho mamička je chorá a my sa o Rudka postaráme. Tak som mala Rudka pre seba. Keďže mamička chodila do práce,

o chlapčeka sa starala moja babka. Prešlo niekoľko dní, už som myslela, že Rudko u nás bude navždy, keď prišli jeho rodičia, že si ho zoberú späť. Vtedy moja mamička povedala. Viem, že Julka (Rudkova mamička), je chorá. Nie je to však vina chlapca. Čo by ste robili, keby to bolo opačne? Keby Rudko prišiel na tento svet chorý? Ani by ste nevedeli, čo ho bolí. Ďakujte Bohu, že vám dal také krásne a zdravé dieťa. Ty, Julka, sa pôjdeš liečiť. Neboj sa, o deti sa ti postaráme. Však babka? Ale, nech vás Boh chráni, keď sa nebudete o Rudka starať! Pôjdem na úrad za starostom a chlapca vám zoberú do ústavu a to by ste určite nechceli. Budem k vám chodiť, aby som dozrela, že mu nič nechýba. Rudko sa vrátil domov k rodičom a súrodencom. Ráno ma Julka čakala. Cestou do školy mi rozprávala, ako sa má Rudko doma, večeral s nimi za stolom a spal v posteli. Ako moja mamka povedala, tak aj urobila. Chodila navštevovať Rudka každý deň, aby sa presvedčila že je o chlapca postarané. Po čase sa šla Julkina mamička liečiť. Bola chorá na pľúca. Mamička s babkou pomáhali Julkinmu otcovi s deťmi, pokým bola ich mamička na liečení. Prišla aj Julkina babka – dobrá, milá stará pani. Veľmi ďakovala mojej mamke, že vrátila jej dcéru späť do života. Keď sa Julkina mamka vrátila z liečenia, bola to úplne iná žena.

Spokojnejšia, vyrovnanejšia a hlavne zdravá. A – čo je dôležité – Rudko už nikdy viac nespál pod posteľou a vždy jedol spolu s rodinou za jedným stolom. Myslíte, že si z toho Rudko niečo pamätá? Bože, určite NIE!

Nane sa aso, sar pe dikhel

Julka, mri amalkiña

Adadive džanav, kaj na hi aso sar pe dikhel. Mra amalkiňake nas'la sa aso sar pe mange diťholahi. E Julka phirlahi manca andi sikli, the aman s'lamahi amakini. A'ľa andi amari sikli andi dujto sikli, s'ľa tikni, sani, sar mišur. Napindžarlahi nikas. Ekethane le dadeha the la daha ale pale le forostar ando gav. Ovkernahi paš amende. Sig amendar ačhile amalkine. Ekethane phirasahi raťaha andi sikli. Kana avasahi pale andari sikli, e Julka sid'arlahi khere. Ani jekhvar nadžalahi manca ando gav. Ande sikli phirlahi nasik'ardi. Sik'arelahi phare. E meštrani dikh'ľa, so pe la Julkaha kerel. A'ľa pal mande the phuč'ľa - sik'areha tut la Julkaha? Dikhes, varesaj lake oda nadžal. Lošaha, pheňđ'om. U kaj sik'araha? Pheňđ'om la Julkake, kaj ka mende. Mri dajori ovla lošadi, kaj hi man asi amalkiña. Julka pheňđ'a, kaj palo dilo avla. Sa khere kerd'om, kerd'om mange o ulohy ande sikli, u užarahi. E Julka naphirlahi. Akor phuč'ľom la datar, či šaj džav paš late. Kana pheňđ'a šaj, naš'ľom pal late. A'ľom angalo lakero kher. A'ľa mange te phravel lakeri daj. S'ľa hurdi,sani, te bare sini. Pheňđ'a mange, kaj e Julka našťik a'ľa, čak taha avla. Pro aver dive ge'ľam la sik'atar agorutne. E meštrani amen muk'ľa ande sikli, kaj amenge keras o kherutne ulohy ande sikli. Dromeha mange e Julka vakerlahi pašo pro endani. S'ľa la khere duj phrala u jekh phen. Vakerlahi save hi, e phen, o phral.... čak aver phral o Rudko, nadopheňđ'a. Khere ma džasahi bi o alav. Čak oda ma našťik avahi me. U so hi le Rudkoha? Phuč'ľom. Nisos! U buter napheňđ'a. U džanes so? Taha šaj aves ke amende. Pheňđ'a. Nadžanahi man te užarel avre dive. E Julka man raťaha naužarlahi pro drom u ande sikli na'ľa. E meštrani mange pheňđ'a,kaj lake te ledžav o ulohy. Kana a'ľom ke late, s'ľa korkori le čhavorenca. Džanes, pheňđa, o dat the la daha gele ko orvoši, u o čhavore našťik ačhile korkore. Dik, ada hi e Anička, ada o Samko u ada hi...o Rudko. Nadžanav kana avna pale, u diňom len te hal u tu molinav tut, de

pe lende varta, me musinav te džal le Rudkoha ando kher, džal te sovel. The odgeľa. Akor mange e Anička vakerlahi palo Rudko. Korkori sľa tikni, sľa la panč berš. So mange pheňďa, sa but te pre mande. Vakerlahi, kaj hi o Rudko erďavo, kaj vaš leste hi lengeri daj nasvali, te o da, kaj o Rudko naštik hal, kaj leske nakampel, kaj naštik sovel ando vodro. Kana latar phučľom, kaj sovel o tikno, aľa ande e Julka. Av, pheňďa, si-kava tuke. Geľam ando kher, u o Rudko nikhaj. E Julka vazdiňa o pochtan pro vodro, u telo vodro sovlahi o Rudko. Pre phuv, čak tel leste sľa phuro pochtan u sľa nago. Akor mange e Julka pheňďa, kaj le musaj te urďa tele, kaj o dad the e daj nadomuken, kaj avel o tikno urľardo. Naštik lenca hal pali kafidi. Ov hal pre phuv, čak oda, so le del o dad. Naštik len den ani e pheň, ani o phral u ani joj. Soske?! Daraha man phučľom. E Julka ro-vibnaha pheňďa. Vašo da, kaj hi erďavo čavoro, save niko akamel. E dajori hi nasvali, sar aľa ov. Čak džanes sar džanel šukare te asal? Savo hi šukar kana le arithovav te urav? Nane erďavo, hi čak bokhalo the hi le šil. Akarkana leske vareso garuvav. Akor šuňďam, kaj valako aľa. E daj le dadeha! Vičiňďa e Julka. Mavaker lenge nisos. Geľam ari le kherestar. O vudar phraďa lakero dad, ale ande. Dikhľom pre lenge, kaj pe lenge natecinel, kaj sľom kel ende. Lačho dive, andom la Julkake so pe musaj te sikľol, bičhadľa man e meštrani, sig pheňďom. Čak ma musaj te džav khere, e daj man ma užarel. U tu, pheňďom la Julkake, kana valaso nedžanes, phuč andi sikli. Ačhen devleha, u ma man odoj nasľa. Nadžanav so phende la Jukake, čak pro aver dive mange pheňďa, kaj ma naštik phirel ka mende, te amakini ma navaha. Mro vodi sľa dukhado, nadžanahi so erďavo kerďam. Avka mange gondolinahi, kaj sa phena mra dake. Avka lake sa pheňďom. Me valaso džanahi, čak mange navel andi godi soske? Pheňďa e daj le dadeske. Me mig nadžanahi, so ola duj kerna. Akor mri daj kerďa o da so me mig nadžanahi so oda hi. Liľa le tikne Rudko ka mende khere. Mange pheňďa kaj hi leskeri daj nasvali o joj dela varta po Rudko. Avka man sľa o tikno Rudko vaš mange. U kana mri daj phirlahi ande buti aľa ke amande amari baba. Avka sľa manca te o le Rudkoha. Prekogeľe duj divesa, u Rudkoskeri daj

te o dad ale ka mande khere, kaj peske len ale Rudko khere. Akor lenge mri daj pheňďa. Dďžanav, kaj hi e Julka /avka pe vičinlahi le Rudkoskeri daj/ nasvali. Čak oda nane le čhaveskeri bina. So bi tumen kernahi, kana oda ovlahi avra rigaha?! So kana pe o Rudko uľahi nasvalo? Tumen bi nadžanenahi so hi leske. U tu Julka, tu tut džaha te drabarel. Madara, le čhaven tuke vartinaha. Čak bab? Le čhavoreske naštik keren briga, musaj le te kamen sar odolen avren. Kana na, dža ko čhibalo, u le čhavore tumenge lena ando ustavo. U oda nakamen! Čak? Me phira ke tumende, kaj te dikhav sar hi le tikneske. Avka peske le Rudko lile khere. Raľaha man užarlahi e Julka pro drom u avka geľam ekethane andi sikli. Sľa lošadi, kaj ande le Rudko khere. Sar mri daj pheňďa, avka kerďa. Phirlahe le Rudko te dikhel sako dive, kaj te dikhel, sar hi leske. O ideo džalahi u la Julkakeri daj pe geľa te drabarel. Sľa nasvali po buke. Mri daj te la babaha šegitinlahi lakere romeske. Aľa te e baba la Julkake. Oda sľa hurdi, te lačkhi manušni. Bare paliker-lahimra dake, kaj lake aľa e čhaj pale ando dživipe. Kana aľa la Julkakeri daj khere andari špitaľa, sľa ma aver manušni. Sľa lački, lošadi u so sľa lekfeder, sľa sasti. U so hi lekbuter? O tikno Rudko ma šoha nasovlahi pri phuv, halahi ekethane pali kafidi savorenca so kamlahi. Gondolinen tumenge, hot odolestar o Rudko valaso džanel? Devla mro, NA!

**Vojnové
poviedky**
*Vakeribe
palo maribe*

Najtemnejšia hodina je tá, ktorá predchádza úsvitu

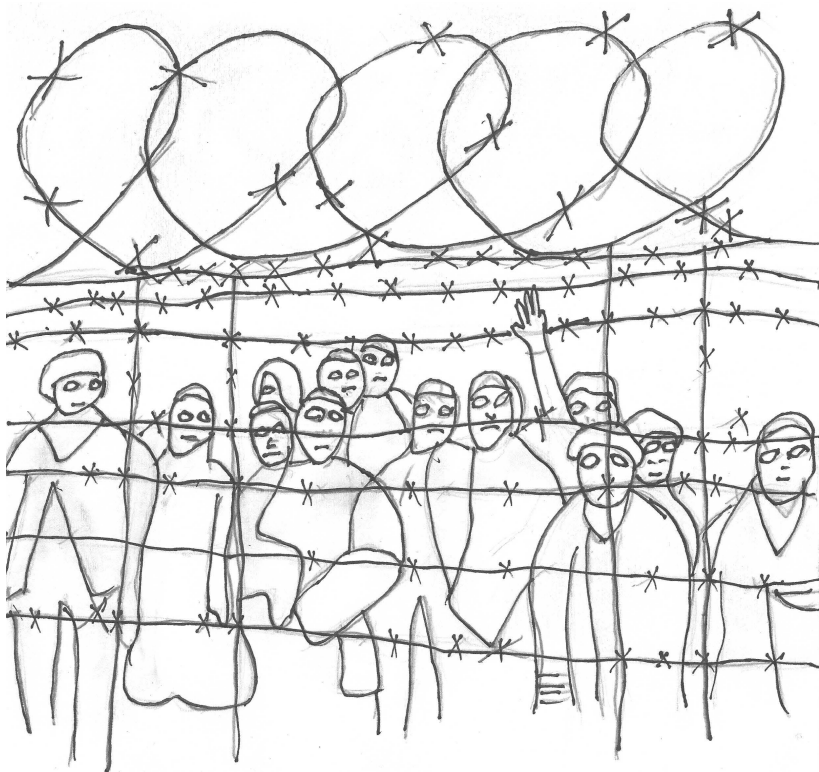
OSVIENČIM

Posledných dvadsať rokov som sa rozhodovala – ísť alebo nie. Každý rok som si kládla túto otázku, týkajúcu sa cesty do Osvienčimu. Už len myšlienka na to miesto vo mne vyvolávala veľkú ľútosť, ktorú som nevedela prekonať. Nápad ísť tam a pozrieť sa na miesto krutého zaobchádzania s ľuďmi som dostala minulý rok, pri písaní námetu na divadelnú hru Rómsky holokaust. Pôjdem! Rozhodla som sa. Moje zdravie nie je stopercentné, ale povedala som si, že to musím vydržať. Tak sa aj stalo. Bránu s veľkým nápisom Arbeit macht frei – Práca oslobodzuje – som prekonala v piatok 1. augusta 2019 ako 68-ročná. Bolo to také silné, že som nemohla udržať emócie a s prvými krokmi padali na túto Bohom ťažko skúšanú zem aj moje slzy. Príbehy preživších väzňov tohto koncentračného tábora zanechali v mojej duši také hlboké stopy, že ešte aj dnes sa mi pri spomienke na ne tlačia do očí slzy. Hlboký dojem vo mne zanechala prehliadka koncentračných barakov, kde boli vystavené predmety osobnej potreby deportovaných ľudí. Fotografie, ktoré boli zhotovené pri príchode vlakov, selekcia väzňov, dokonca ich vlasy... Veľmi na mňa zapôsobila prehliadka baraku, kde boli v pivnici v kobkách väznení tí, čo pomáhali Židom. Dnes hovorím všetkým, čo popierajú Osvienčim, že by mali v týchto kobkách stráviť nejaký čas. Práve na tomto mieste som cítila bolesť a prítomnosť ľudí, ktorí tu boli mučení a následne popravení. Pri prehliadke baraku, ktorý patrí spomienke na zavraždených Rómov, kde boli 2. augusta popravení všetci Rómovia z cigánskeho tábora, mi zvieralo srdce. Veľmi ťažko som znášala prehliadku plynovej komory. Zdalo sa mi, že duše ľudí, ktorých životná cesta sa tu skončila, sú všade prítomné. Nevydržala som a s plačom a veľkou bolesťou na srdci som odtiaľ vybehla.

Prehliadku som zvládla, aj keď som mala ubolenú dušu aj srdce. Cestou domov som rozmýšľala: Prečo? Prečo sú ľudia k ľuďom takí zlí? Veď každý je predsa smrteľník, nesmrteľnosť nikdy nikto nezíska. A to všetko len preto, lebo si jeden človek vymyslel nadradenú ľudskú rasu. No my všetci sme ľudia.

Nenávisť, nadradenosť a hlavne ľudská hlúposť však vystrkujú svoje pazúry aj dnes. Hoci som po návrate z Osvienčimu preslžila celú sobotu aj nedeľu, povedala som si: Áno, bolo to správne rozhodnutie. Bol už najvyšší čas, aby si to zvládla, psychicky aj fyzicky.

Aj keď hrôzy 2. svetovej vojny skončili pred 75 rokmi, nezbúdajme na ne, spomínajme na utrpenie ľudí, ktorí za našu slobodu obetovali to najdrahšie – svoj život. Spomínajme, nedovoľme si zabudnúť.

Lekkaleder hi oda ori, savi avel angalo tosara

Oswienčin

Duj deš berša gondolinahi - džav?,-nadžav?. Sako jekh berš phučahi dža? dav man pro drom ke Osviečima? Ma čak kana leperahi, bare pharipnaha gondolinahi pro oda than u mro pharipe s'ľa baro. Sar gondolinahi pro da kaj o doj džav, džav te dikhel kaj o manuša dživnahi andi bari briga. Kana irind'om vaš amaro teatro o Romano porajmos, phend'om mange džav!.Ma nas'om lek, sasteder te avka ge'om. U'ľa oda dive u me a'om pro than, kaj pe brana s'ľa irime - Buti mentinel- oda ma s'ľomahi Oswienčimate, s'ľa 1.augusto 2019, u mange sle 69 berša. Ase zorala emocia, save sle oda dive mig paš mande nasle. lepereribe le manušen, save sle ando oda tabori lengere lava mukle ande mande mig bareder pharipe u rovahi san brišind. A'ľam ando tabori kaj ando khera dikhahi o bala, pira, kučora, sa, so lile le manušenje so ale ando tabori. Bare phare mange a'ľa, kana ge'ľam ando kher, kaj sle phandle o manuša, save šegitinenahi le čvindenge. Sako jekh dženo, ko vakerel, kaj pe oda nakerlahi, sako mek džal, te dikhel, sar hi o doj, u meg le phanden te naphenen, kana le mukna. Kamahi te dikhel,kiti odoj ač'ľola.! Pro oda than mange gondolinahi, kaj o manuša, so odoj merde hi paše mande. Ando kher, so leperel le Romen, šunahi o rovibe te bari briga ande mro jilo. Savoren romen so sle ando tabori, murdarde ra'ľaha ando 2.augusto 1944. Kana ge'ľom ando kher, kaj tharnahi le manušen, dikhahi o doj e vođ'a manušen, save ale pro dživipe pro agor, odoj s'ľa agor lengere dromeha. Bare pharipnaha te rovibnaha de naš'ľom ari.

Dikhen, sar oda s'ľa phare, no me oda di'ľom!! So, s'ľa man dukhadi e vodi te o jilo. Kana a'ľom khere, preruňd'om duj divesa. Gondolinav te akanik. Soske hi o manuša ki peste erđ'ave. So kamen odoleha te keren. Isem jekhvar sako jekh dženo oddžala pro aver svito. Niko adaj naač'ľ'a. Te ada dive dikhav sar hi o manuša ke peste erđ'ave, sar amen le Romen nakamen. Avka pe di'ľhol, kaj pobisteren, te amen s'ľam avka sar joj

manuša. Naštik domukas, kaj oda so dikh'om ande Osviečima avel pale.

Nadomukas, kaj te pobisteras pe dukh, so dine odoj o manuša, kaj amen šaj te dživas amaro dživipe. Leperas te napobisteras.!

Každý má rád spravodlivosť, ak súdia iných

Sme Rómovia 21. storočia

Dovolím si začať citátom Martina Luthera Kinga, ktorý svoj prejav pred päťdesiatimi piatimi rokmi ukončil slovami: Snívam o tom, ako moje štyri malé deti budú jedného dňa žiť v krajine, kde nebudú posudzované podľa farby pleti, ale podľa ich charakteru. A teraz ruku na srdce. Kto z nás Rómov by si to isté neželal pre svoje deti aj dnes? Som presvedčená, že slová Martina Luthera sú stále aktuálne pre naše spolužitie s majoritou v krajine, kde sa v kolíske SNP zrodila fašistická strana podporovaná natoľko, že sa dostala až do Národnej rady. Čo na to povedať? Mnoho našich detí sa dostáva do situácií, z ktorých často nevieme nájsť cestu ani my dospelí. Malá Nelka, ktorá vyrastá v rómskej rodine vysokoškolsky vzdelaných rodičov, má problém, s ktorým si nevie rady. V prvej triede ZŠ, kam práve nastúpila s kamarátkami z materskej školy, má spolužiaka, ktorý nechce, aby Nelka sedela pred ním v lavici. Keď sa pani učiteľka opýtala prečo, Miško odpovedal: Lebo ocko povedal, že je cigánka. Pani učiteľka ho upozornila, že nie je cigánka, ale Rómka, a posadila malú Nelku do poslednej lavice, aby nik nemohol povedať, že pred ním sedí cigánka. Alebo Rómka? Pani učiteľka však nečakala, že Alenka, Nelkina kamarátka zo škôlky, vstane a obráti sa k Nelke. Nelka, aj tak si moja kamarátka. Zobrala si tašku a presadla si k nej do poslednej lavice. Tiež vám to pripomína Katku z poslednej lavice od maďarskej autorky Márie Halasiovej? Ale skutočnosť je presne taká. Nelka sedí v poslednej lavici, a netuší, čo doma povie rodičom o tom, čo sa jej stalo. Práve pani učiteľka ju veľmi sklama, pretože sa nepostavila na jej stranu. Veď z prvej lavice predsa videla celú triedu. Ako je možné, že teraz sedí úplne vzadu? Rozhodla sa povedať im to, keď sa vráti zo školy. No

pred školou ju čakal dedko, čomu sa veľmi potešila. Skôr než sa vybrali domov, zašli spolu do parku, kde v cukrárni predávali výborné tortičky, čo Nelka tak zbožňovala. Ale dnes jej akosi nechutili. Dedko si to hneď všimol. Neluška, prehovoril, čo sa s tebou robí, čo ťa trápi? Niečo nie je v poriadku doma alebo v škole? Nelka na dedka prekvapene pozrela. Ako to vieš? Ty si to počul od Alenky? Nie, len vidím, že ti tá dobrá tortička nechutí. Tak mi porozprávaj, čo ťa trápi? A tak Nelka začala dedkovi pomaly, pomaličky rozprávať, čo sa jej stalo. Dedka veľmi prekvapil postoj pani učiteľky, pretože ju poznal z čias, keď do tej istej školy chodili jeho dcéry, teda aj Nelkina maminka. Nevedel, čo si má o tom myslieť.

Keď sa vrátili domov, rodičia na nich už čakali, pretože Nelka s dedkom meškali. Čo vy dvaja, stratili ste sa po ceste? So smiechom sa spýtala mamka. Dedko len prikývol, prezul si topánky a potom spolu s Nelkou šli do jej izbičky. Bol piatok, úlohy sa dnes nerobili. Ale človeče si spolu museli zahrať. Víťazkou sa ako vždy stala Nelka. Nervozita z nej už opadla, a tak šťastne vybehla za rodičmi oznámiť výsledok hry. Dedko sa zámerne zdržal, aby sa s nimi mohol porozprávať o Nelkinom trápení. Keď zaspala, sadli si spolu k šálke bylinkového čaju, ktorý rozvoniaval po celom byte. Oci, čo sa deje? Opýtala sa dcéra, ktorá vedela, že otca niečo trápi. Vieš, každý z nás Rómov si musí vychodiť chodník svojho rómstva. A Nelka na tomto chodníku práve dnes urobila prvý krôčik. Agnesa s Martinom sa na deda začudovane pozreli. Ten im pomaly, tak ako Nelka jemu, vyrozprával, čo sa od nej dozvedel. Agnesa neskryvala prvotné rozhorčenie, no otec jej pripomenul, že takým istým sklamaním si kedysi musela prejsť aj ona sama. Ešte dlho do noci sa rozprávali. Neskoro večer išiel Martin odviezť dedka domov a, samozrejme, vysvetlíť babke, čo ich tak zdržalo.

Na druhý deň, v sobotu ráno pri káve si babka s dedkom pospomínali na časy, keď boli vo veku ich vnučky. Po vojne sa k sebe ľudia správali akosi ohľadupľnejšie, akoby ich to prežité trápenie spájalo. No dedko mal aj veľmi zlé, ba až čierne zážitky. Spomínal, ako prišiel so svojou mamičkou do mesta, kde bolo veľa domov a ľudí. Mamička musela celé hodiny

pracovať, aby uživila jeho aj seba. Pamätal si, že boli len oni dvaja. Dlhو nechápal, čo sa stalo. Raz sa v meste zastavil starý Róm, ktorý jeho mamu spoznal. Vedel, že mama ho o niečo veľmi prosila. No malý Jonáš, tak sa dedko volá, tomu nerozumel. Pochopil až neskôr, keď mu mama povedala, o čo ho prosila. Jonáš sa v čase, keď bola mamička v práci, zdržiaval vo dvore, kde bývalo veľa rómskych rodín. Tam s chlapcami hral futbal. Raz pri hre Jonáš nechtiac kopol loptu jednému z chlapcov do hlavy. Chlapec spadol, udel sa a pretieklo aj trochu krvi a plaču. Chlapecova mama však začala na Jonáša kričať a nadávať mu do nemeckých pankhartov. Chudák malý Jonáš. Nevedel, čo sa stalo. Veď on to nechcel. Nemohol predsa za to, že chlapec sa potkol a spadol. Ale už videl, že prichádza jeho mamička. Záchrana, pomyslel si. Mamka sa Jonáša opýtala, čo sa stalo. No mama zraneného chlapca ho nenechala odpovedať, hneď začala na jeho mamu vykrikovať slová, ktorým chlapček nerozumel. Mamka žene neodpovedala. Chytila Jonáša za ruku a odišli do svojho malého bytu. Dlhо bolo ticho. Potom mamka Jonášovi povedala, že sa viac nesmie hrať na dvore a má ju čakať doma v kuchyni. Nech si vraj urobí úlohy a potom nech si číta knižku, ktorú mu doniesla z práce. Malý Jonáš bol dobrý chlapec. Poslúchol mamku a na dvor viac nechodil. Keď sa však vracal zo školy, chlapci na neho pokrikovali Nemec, Nemec, pankhart. Bol z toho smutný, no mamičke nepovedal nič, lebo nechcel, aby bola smutná aj ona. Videl, ako sa trápila, keď Jožova mama hovorila tie slová. Raz, keď sa mamička vrátila z práce, oznámila Jonášovi, že sa budú sťahovať, pretože z práce dostala nové bývanie. Jaj, ako sa Jonáš potešil! Nikomu nič nepovedal, lebo mamička ho poprosila, aby o tom pomlčal. Prešiel týždeň a presťahovali sa do nového bytu, kde už mali aj izbičku a kúpeľňu. Aký len bol Jonáš rád! Kamarátov nemal, stále bol s mamičkou. No aj dnes si veľmi dobre pamätá, aké to bolo, keď nastúpil do novej školy. Pani učiteľka sa pekne porozprávala s mamičkou, potom ho zobrala za ruku a odvieďla ho do 3. A. Tam ho postavila pred lavice a predstavila ho žiakom, s ktorými mal chodiť do triedy. Usadila ho do tretej lavice, kde bolo voľné miesto vedľa plavovlasého chlapčeka

menom Ondřík. Jonáš ako malý nechápal, prečo je jeho mamička stále smutná, ešte aj vtedy, keď sa na ňu usmieval. Ani on to v novej škole nemal ružové. Starší žiaci naňho pokrikovali – cigán, cigán –, jeho to však až tak netrápilo, lebo vedel, že je cigán, tak ako je jeho mamička cigánka. Hlavne, že už nebol Nemec. Pani učiteľka postrehla, aký je Jonáš hudobne veľmi nadaný, a tak presvedčila jeho mamičku, aby ho zapísala do hudobnej školy. Mamička, aj keď nemala peňazí nazvyš, súhlasila, lebo vedela, že Jonáš má naozaj veľký dar. Tak sa Jonáš začal učiť hrať na husliach. Neprešiel ešte ani školský rok a Jonáša čakalo prvé školské vystúpenie. Hral prekrásne. Všetci mu tliekali, dokonca musel ešte čosi pridať. Vtedy s úsmevom prišiel k mamičke a povedal jej: Vidíš, mamička, to tliekali mne, mne cigánovi. V ten deň Jonáš dlho do noci premýšľal, ako to na tomto svete vôbec chodí. Nakoniec ho premohol spánok. V sne ho navštívil sám Ježiš. Usmial sa naňho a podal mu krásne veľké husle. Povedal: Ty, Jonáš, budeš raz veľký huslista a budú sa ti klaňať samotní králi.

Sako hi lošado kana sudinen aver, na le

S'lam o Roma, so dživas adaj the akanik

Kamav tumenge te phenel, sar phend'a o Martino Luther Kingo, savo anglal 55 beršende kerđ'a agor pri čhib lavenca- hi man suno, kaj mre štar čhave dživna jekheha diveseha ande phuv, kaj niko nadikhla pre lende, savi hi len cipa, čak dikhna pre lende, save avna manuša. U akanik Romale, den o vast pro jilo, ko tumendar oda nakamel vaše pre čhave?! Lače džanav, kaj o lava so phend'a o Luther Kingo ande ada svito hi anglal amende adadive buter sar barskana, kana the adaj, ando belčovo Slovačiko maribe uľa fašisticko rik, so pe restiľa the andi vlada. So pro da šaj phenav. Amare čhave pe butvar resen andi situacia, kana nadžanas the rodol o drom ni amen o phure. E tikni Nelka aribarel ande familia, kaj o dat, the e daj ari gele uprune sikľarde. Phirel andi sikli, kaj geľa the pre amalkinenca. Phirel odoj the rakloro, savo nakamel, kaj e Nelka bešel angal leste. Kana e meštrani phučľa, soske?

O rakloro odpheňďa, kaj leskero dad, pheňďa, hod hi e Nelka romni. E meštrani leske pheňďa, kaj the ov phirel ande sikli, u la Nelka thod'a te bešel ande paluno lovca. So e meštrani nužarlahi, lakeri amalkiňa la školkatar e Alenka uštiľa, boldiňďa pe ke Nelka, ov hi mri amaliňa, pheňďa. Liľa peske pri kapsa, the bešťa peske ke Nelka andi paluni lovca. The tumenge gondolinen pre knižka, kaj sľa e tikni Katka, so bešelahi andi paluni lovca? Avka hi. The adadive hi oda avka. E Nelka bešel andi palutni lovca, u nadžanel khere te phenel so pe lake andi sikli kerđ'a. Rušel pre meštrani, savi lake naastard'a e rik. Kana bešlahi anglal sa dikhlahi te šunlahi feder sar dikhel, te šunel palal. Sa oda kamlahi te phenel khere adadive. Angali sikli la užarlahi o papu, lošad'a leske. Dromeha ačhile po bokoľa, save e Nelka bare kamel, u adadive nasľa andi pri cipa, so o papu dikhľa. Neluška, phenel, so hi tuha, so kerel? phučel. Vareso nane lače khere, andi sikli? Dikhľa pre leste bare aťhorenca u sar oda džanes? Oda tuke pheňďa e Alenka? Na, mri tikni, čak

dikhav, kaj nakames tre lačhe bokoľora, phen mange so hi tuha. Avka e tikni Nelka polovke, polovkore ari pheňďa le papuske, so pe andi sikli kerďa. O papu sľa hoľame pri mešťrani, nadžanlahi leske andi godi, so kerďa. Pindžarlahi la but berša, sikľarlahi the la Nelkakera da. Kana ale khere, phučle lendar, so tumen nandžanen kaj ovkeren? Kaj sľananhi aso ideo? asavibnaha phučľa e daj te o dad. O papu čak asaďa, čiňa pe tele, taj geľa la tikňaha ando lakero kheroro. Odoj pe ekethane zabavinena, nakamplahi pe te sikľol, sľa piatko. O papu ačhiľa ke lende, kamlahi te vaker palo pharipe, so sľa la Nelka. Leskeri čhaj phučľa, so pe kerel? dikhav pre tute, kaj tut vareso ňuminel. Dik mri čhajori, sako jek Rom kempel te džal pre dromeha. U avka lenge polovkore, sar leske e tikni pheňďa so pe kerďa andi sikli. Bare sle rušte, čak o dad lenge pheňďa, kaj sako odolaha pregeľa. Mik but ande rat vakernahi ekhetane. Nasigeder rati geľa le papu te odležal o džamutro khere tej te phenel la babake, soske avka nasig o papu aľa khere.

Pro aver dive, sbotone, raľaha paš e kavica, lile peske o papu the e baba te leperen, sar oda sľa valamikor, kana lenge sle ati berša, sar la tikňake. Sľa palo maribe, o manuše sle ki peste feder, sar te avka, sar o pharipe saveha preko gele, len diňa pašeder ki peste. O papu peske pherlahi kaj phare, bare phare dživlahi. Leperlahi, kana ale pra daha te ovkerel ando foro, kaj sle but, te khera. But manuša, čak ov the e daj sle korkore. Leskeri daj phirlahi andi būti, kerlahi duj buľa, kaj len so duj dženen te parvarlahi. Jekvar pe ando reste phure romeha, savo pindžarlahi la da. Džanlahi, kaj pe e daj darľardľa, te le rome valaso molinlahi. O tikno Jonaši, avka pe vičinel o papu, nadžanlahi so o rom kamlahi. O Jonaši sľa korkoro angalo khera, kaj dživnahi te aver roma, kana sľa e dajp andi buti. Odoj bašavlahi le čhavenca fudbali. Jekvar peľa o fuddbali jekheske čhaveske ando šero, nakalahi leske, perďa pre phuv, čalaďa pe pro šero, u mukľa pe leske o rat. Le čhaveskeri daj kerďa bari vika, vičindľa leske ari, kaj hi nemciko phangarto. Čoro tikno Jonaši. Nadžanlahi, so pe kerďa. Isem ov o da nakamlahi. Naštik sla vaš o da, kaj o čhavo peľa. Čak dikhel, ma avel leskeri daj. Ov le nadela, gondolindľa peske. E daj lestar phučľa, so pe kerďa. Le

čhaveskeri daj namukl'a le Jonaši te odphenel. Kediña pe te vičingerel pre leskeri daj ase alava, save o Jonaši napindžarlahi. E daj le liŕa vastestar te odgele ando pro tikno kher. Dugo ideo napeŕa alav. Palek leske e dajori phend'a le Jonašiske, kaj ma buter te nadžar ari, mek la užarel ando kher, te kerel peske o ulohy. Palek mek genel e keŕva, so leske and'a. Ov s'ŕa lačo čhavo, šund'a la dajora ari ma naphirlahi. U kana avlahi pale la sikl'ard'atar, o čhave pre leste vičinclahi, nemco, nemco, phangarto. S'ŕa le baro d'aso pe vodi, čak la dake na phend'a, kaj lake te na avel pharo isem dikh'l'a, sar lake s'ŕa, kana pre late vičind'a e romni. Kana jekvar aŕa andari buti, te phend'a leske, kaj odžana, kaj rest'a la buŕatar aver, bareder kher, s'ŕa bare, bare lošado. Pregel'a jekh kurko u odgele ando nevo kher, kaj pe ma šaj te nad'aren. Savo s'ŕa čak lošado. Le Jonaši amala nasle. Kana geŕa ande sikl'ardi, bare lače peske leperel, sar e rani meštrani šukare vakerlahi la daha, pale kle liŕa vastestar u gele andi trieda 3 A. Odoj leha ačhiŕa anglal e lovca, pheŕd'a le čhavage, kaj lenca phirla andi sikli. Diña let e bešel ko rakloro parne balenca ko Ondriko. O Jonaši dugo ideo nadžanlahi soske hi la dajora aso d'aso, te akor, kana ov pre late asal. The leske nas'ŕa andi sikli sa jekh. Kerlahi pe leske, kaj pre leste o raklora vičinenahi cigaŕ, cigaŕ. U so, džanlahi, kaj hi rom, avka kaj hi romni leskeri dajori. No nas'ŕa ma nemco. E rani meštrani, kaj o Jonaši bare lačo šunel o bašavibe. Akor pheŕd'a leskera dake, kaj te džal andi sikli, kaj pe siklarela o bašavibe. Nasle len love, no e daj šund'a la meštraŕa, te andi sikli le diña. Avka o Jonaši phirlahi andi sikli, kaj bašavlahi pre lavuta. Na pregel'a jekh berš, te o Jonaši bašavlahi anglal o manuša. Leskero bašavibe s'ŕa bare, bare šukar. Savore leske tlieskinenahi, savore ačhiŕa upre. Akor o tikno Jonaši pheŕd'a la dake. Dikhes, dikhes daje, o da mange tlieskinen, mange le romeske. Oda rat o Jonaši naštik zasovlahi. Gongolinlahi, sar o da phirel palo svito. S'ŕa pre leste o da but, zasuf'a. Ando suno aŕa ki leste o Ježiš. Dikh'l'a pre leste, asaŕd'a te diña le šukar, bari lavuta. Pheŕd'a, Jonáš tu oveha baro lavutari, tuke dena pativ te o kiraŕa.

KLÁRA

Klára mala štrnásť, keď sa začalo hovoriť o tom, že cigánov budú posilať na nútené práce. Bývala s rodičmi v peknom domčeku. Otec bol šikovný kováč, známy v dedine aj v širokom okolí. Mama sa starala o domácnosť a o šesť detí. V dedine si ich vážili pre dobré správanie. Každú nedeľu celá rodina chodila do kostola. A práve v kostole sa mama dozvedela, že majú prísť Nemci s Ľudákmi, aby ich odviekli na nútené práce. Žena, od ktorej to mala, jej poradila, aby sa schovali. Otec vtedy mamu poslúchol a spolu s ostatnými cigánmi sa ukryli v lese. Tam si urobili prístrešky a ostali dva týždne. Keď sa zdalo, že už nehrozí nebezpečenstvo, pretože Nemci ani Ľudáci sa v dedine neukázali, vrátili sa domov. Unavené deti čoskoro zaspali. No nie naddlho. Ráno o tretej ich zobudila streľba, ba aj rachot tankov. Do ich domčka vtrhli Nemci a všetkých, tak ako boli a len s tým, čo si kto stačil vziať, odviekli do nákladného auta. Previezli ich do mesta na stanicu, kde tri dni čakali na vlak. Vyhladovaní cítili nesmiernu vďačnosť, ak im niekto pohodil aspoň kúsok jedla. Po troch dňoch ich nahnali do vagónov a odviezli do jediného koncentračného tábora na Slovensku. Tam ich rozdelili. Otec šiel s chlapmi na jednu stranu, mama s deťmi na druhú. Potom ich volali po mene, aby ich mohli ubytovať v barakoch. Všetci boli unavení a špinaví, ale úľavu nenašli ani v baraku, kde sa tiesnilo osemdesiat žien a detí. Na pričniciach už nebolo miesto, ale nejaké sa pre nich našlo na holej zemi, studenej od jesenného chladu. Strava v tábore bola veľmi biedna. Mama dostala štvrtku chleba a ani keby bola čarodejnica, sedem krajcov by z nej veru neodkrojila. Bývali blízko kuchyne, a keď z nej vyniesli nejaké odpadky, čo sa stávalo len zriedka, deti vybehli na kompostovisko, niečo z neho vyhrabať. Niekedy sa im podarilo priniesť šupy zo zemiakov, ktoré si opiekli na piecke v baraku. Ale aj to iba veľmi zriedka. Preto chodili žobrať do dediny, aby im dobrí ľudia čo-to dali. Nie všetci strážcovia k nim boli zlí. Našli sa aj dobrí, ktorí ich pustili do dediny pod podmienkou, že sa musia do určitej hodiny

vrátiť. Tak sa aj Klára so svojou jedenásťročnou sestrou vybrala po žobraní. Mali však tú smolu, že sa zdržali. Vrátili sa až po výmene stráží. A vtedy sa to stalo. Jej jedenásťročnú sestru zbili tak, že na tretí deň po bitke zomrela. Ju zobrali do strážnice a tam ju znásilnili. Nevedela, koľkí boli, len to, že keď ju zo strážnice vyhodili, mama s ďalšími ženami ju preniesli do baraka. Klára sa ako-tak zotavila. Mama musela pracovať na stavbe nemeckých protiletectkých krytov. Aspoň tam videla svojho muža a vedela, že je nažive. Pre veľký hlad a špinu sa v tábore rýchlo šírili vši a svrab. Deti začali chorľavieť a štyria Kláriní súrodenci ochoreli na týfus. Mama, ktorá sa o deti starala, ochorela tiež. Keď ľudácki strážcovia videli, čo sa v tábore robí, ušli. Na ich miesto nastúpili nemeckí dozorcovia. Tí všetkých chorých, ktorí ešte zostali, naložili do auta. Vraj ich vezmú do nemocnice. Keď sa týfus rozširoval aj naďalej a front sa blížil, dozorcovia tábor opustili. Rómovia, ktorí ešte v tábore ostali, sa rozutekali, každý tam, kam mohol. Klára vo svojom nešťastí a trápení stretla otca, ktorý bol vychudnutý na kosť a chorý. Aj oni dvaja sa vybrali na dlhú cestu domov. Po útrapách, ktoré počas putovania zažili, konečne došli do svojej dediny a opusteného, vyrabovaného domčeka. Dedinčania sa báli, aby od nich tiež nedostali týfus. Nakoniec ich preto zobrali do nemocnice, kde ich očistili parou. Mali šťastie – týfus pomínul. No otec si všimol, že s Klárou čosi nie je v poriadku. Keď zbadal, ako sa jej z chudého telíčka vydúva bruško, Klára po prvý raz otcovi rozpovedala, čo sa jej v tábore prihodilo. Predtým sa o tom nemala s kým porozprávať, lebo mamka už nebola. Otec ju vzal do náručia a spolu tíško preplakali noc. Ráno jej povedal: Nie, to dieťa nie je vinné. Vinní sú tí, ktorí to zverstvo spáchali. To dieťa nebude mať otca, budeš len ty a ono. Tak a už sa to vedelo. Klára bola tehotná. Krutý osud pre dievča, ktoré ešte nepoznalo prvý bozk, prvé pohladenie ani prvú lásku. A či ju vôbec niekedy spozná? V dedine ju odsúdili, hoci nevedeli, čo sa jej stalo. Vyhlásili ju za nemeckú flánderu. Bola z toho veľmi nešťastná, no otec stál pri nej. Keď sa priblížil čas pôrodu, povedal jej. Vieš, Klára, dcéra moja, už tu dlho nebudem, no keď sa ti narodí dcéra, daj jej meno Agnesa po tvojej

matke. Keď to bude syn, daj mu meno Jonáš po prorokovi, ktorý varoval ľudí pred zlými skutkami.

Tak prišiel na svet malý Jonáš, ktorý sa neponášal ani na jedného z jej príbuzných. Klára vedela, že nebude mať ľahký život. Otec chorľavel a rok po narodení Jonáša opustil tento svet. Pred smrťou jej však povedal, aby v dedine neostávala, vzala malého Jonáša a šla niekam ďaleko, kde ju nebude nik poznať ani súdiť. Ako otec povedal, tak Klára urobila. Poslúchla jeho slová a vydala sa na ťažkú cestu životom spolu s malým Jonášom.

E Klara

La Klarake sle 14 berša, kana pe kezdiňd'a te vakerel, kaj le romen kedna pro phare bu'a. Ovkerlahi la daha, the le dadeha ando šukar kheroro. Lakero dad s'la lačo hart'a, so leske nas'la paro. E daj s'la le čhavenca khere, sle šov. Ando gav len o gadže kamnahi, the vaš o da, kaj pe šukar ikrinenahi. Sako kurko savore phirnahi andi khangeri. U odoj e daj šuňd'a, kaj kedena le romen pro bu'a. E gadži lake pheňd'a, kaj pe te džan te garuvel. O dad la da šuňd'a, te savore the le romenca pe gele te garuvel ando veš. Odoj peske kerde kherore taj duj kurke preko užarde ando veša. Kana ma di'holahi, kaj ma novla nisos, o Nemci, the o gardisti pe nasikade, kedine pe khere ando gav. Savore roma the o čhavore sig zasute. Čak na s'la len dugo suno. Tosara len uštaďa baro livinibe, the bari víka. Ande lengero kher ale o Nemci, čhidine len savoren ari, avka, kaj sle u so peske ande sig lile pre peste, tradine len ari. Savoren romen, terne, phure the le čhavoren, ňuminde pro motori. Odlegede len ando foro ko vonato. Odoj užarnahi trin dive pro vonato. Sle bokhale, u kana lenge valako vareso čhidind'a, sig, sig pe palo da čhidena. Prekogele trin dive u len savoren tradine ando vonato the oglegede len ando tabori, so s'la jekh pro Slovačiko. Odoj len ulavle. O le dade pre jekh u la da le čhavenca pre aver rig. Palek len tradenahi ande baraky, kaj sle the aver romňa le čhavorenca. Nas'la than pro vodra, u ov peske arakhle than pre phuv. S'la šudro ejso. Nas'la so te hal. So len denahi, oda s'la kotor maro, e daj the ovlahi čohani, the avka nakerlahi lestar ehta koter. Ovkernelahi paš e kuchyňa, u kana ari phirnahi pro ganaj o čhave araknahi cipi le phuvunenca, so lenge e daj pek'la pro tikno bov ando barako. Nas'la oda but. O čhave phirnahi ando gav te mangavel so len ko so de. Na savore, so len vartalinena nasle erďave. Muklenahi le čhaven ando gav, no musaj te avle pale andi ori so lenge phenenahi. Avka the e Klara pra pheňaha odgele ando gav. Nas'la len bach, ale pale, kana sle ma aver vartaša. U akor pe oda kerďa. Lakera pheňa avka domárde, kaj pal o štar divesa mu'la. La lile ki peste ando kher, u odoj laha sute,

avka e Klara našad'a pri pativ. Nadžanelahi kiti džene sle, ari la čhidine le kherestar. Akor la odleged'a e daj the le džuvlenca ando barako. E Klara pe odolestar sar avka rest'a. E daj kerlahi le aver romnenca phari buti paš o drom. Vaš e bari bok, the melalipe ando tabori sle le manušen džuva, baro nasvalipe. O čhavore nasvalile elšebne. Akor mule the la Klarakere phrala, the e phen. E daj nasvali'a lendar. Kana o gardista dikhle so pe kerel,našte. Pre lengero than ale o Nemci. Lile savoren nasvalen po motori, kaj len ledžan ande špita'a. U čačo s'a aver. Savoren len ando veš livinde. Kana o nasvalipe barolahi, o Nemci andi dar našte. O roma so ačhile ando tabori našte sako pri aver rig, ko šaj džanlahi. E Klara ando pro d'aso arakh'a pre dade. O dad s'a bare šuko, the nasvalo. The avka pe so duj džene lile pro drom khere. Palo pharipe, so len s'a dromeha, ale khere. Lengero kher nas'a, sa s'a thardo. O gadže ando gav lendar daranenahi, tena the ov resen o nasvalibe. S'a len bach. Lile len ande špita'a, kaj lenge šegitinde. O nasvalipe odge'a. Oddad čak dikhelahi pre čaj, kaj nane sar pe te kamel. Phuč'a latar so pe kerel, so oda peroro pre lata. U avka leske e čaj phend'a so pe lake kerd'a.Naštik oda phend'a nikaske, e daj s'a muli,korkori nadžanlahi, so pe laha kerel. Akor la li'a o dad ki peste, sa lake ari phend'a. So duj džene preko rovlarde e rat. Ra'aha o dad phend'a. Na, o čhavoro vaš o da naštik. Šaj vaš o da ola manuša, so hi goreder sar o ruva, so tuke oda kerde. Le čhavore novla dad, oveha čak tu the ov. Avka savore džanenehi, kaj hi e Klara khamni. S'a oda baro pharipe vaš e čaj, savi nadžanlahi, so hi elšebno čumide, so hi kamibe. U pindžarla oda jekhvar? Ando gav niko nadžanlahi, so pe lake kerd'a. Savore pre lake vakernahi, kaj hi nemciko lubni. S'a lake o da bare pharo, no lakero dad džanlahi, so pe lake kerd'a, the ačlahi pale late. Kana a'la lakero ideo, o dad lake avka phend'a. Klára, mri čaj, me ma adaj but na ova. Kana ovla čajori, de la anav pale tri daj, Agnesa. Kana ovla čhavoro, de le anav Jonáš. Ovla sar o pro-roko,savo vartalinlahi le manušen anglalo erd'avipe. Avka u'a pro svito o tikno Jonaši, savo pe parsumoha pro roma. E Klara džanlahi, kaj le na ovla loko dživipe. O dad nasvali'a u ando jekh berš mu'a. Kana merlahi, la Klarake phend'a, kaj naáčhol

ando gav, mek lel le tikne Jonaši, the mek odžal dur, kaj la niko napindžarla u mek pal peste nisos nikaha navakerel. Avka, sar lake o dad pheńďa, kerďa. Šund'a leskere alava thaj ge'la pro pharo drom dživipeha ekethane le tiknore Jonáših.

Agnesa

Z malého Jonáša vyrástol vysoký, príťažlivý mladý muž, ktorý sa vďaka výchovy svojej mamy začlenil do spoločnosti iných mladých ľudí. Veľa čítal, študoval a intenzívne sa venoval hre na husle. Vedel, že ak chce niečo dokázať, musí to dokázať sám, svojou húževnatosťou, lebo ako mu mama vravela, musíš to urobiť dvakrát lepšie ako biely. Jonáš ako každý iný chlapec túžil po otcovi, ale mamka ho vždy odbila, veď nám dvom je takto dobre. Jonáš ukončil vysokú školu, dokončil doktorandské štúdium a stal sa z neho profesor na univerzite. Neskôr sa stal vedúcim hudobnej katedry. Bol husľový virtuóz a nemal núdzu o vystúpenia, nakoľko hosťoval vo viacerých hudobných telesách. No jeho láska k mladým ľuďom bola na prvom mieste. Raz, keď vystupoval na koncerte, sa zoznámil s krásnou Magdalénou. Bola krásna nielen telom, ale aj dušou. Ich vzťah trval dva roky, keď sa ho jedného dňa matka opýtala, kedy jej predstaví svoje dievča. Jonáša to zaskočilo, ani len netušil, že matka o jeho vzťahu s Magdalénou čosi vie. Na matkino naliehanie nakoniec porozprával, aká Magdaléna je a odkiaľ sa poznajú. To že je Magdaléna Židovka, mame nepovedal. Nevedel, ako ju prijme. Mama navrhla stretnutie na spoločnom obede u nich doma. Magdaléna sa toho obávala, lebo ani ona nevedela, ako sa má k pani Kláre správať. Nakoniec si povedala, že predsa tak ako k svojej mamke, pretože aj Magdaléna žila len s matkou. Pri prvom strohom stretnutí si dve ženy, ktoré Jonáš miloval, vymenili pár zdvorilých slov. Po obede si Klára sadla do kresla a rozhovorila sa o trochu viac než inokedy. Pýtala sa Magdalény, kde pracuje, ako si predstavuje svoju budúcnosť. Magdaléna vo svojej budúcnosti mala jasno už dávno. Jej budúcnosť je Jonáš. Vtedy sa Klára opýtala, čo na jej vzťah s Rómom hovorí jej mamka, veď sa nestávalo často, aby sa Židovka vydala za Róma. Jonáš sa pozrel na mamu, no nezmohol sa na jediné slovo. Nechápal, odkiaľ vie, že Magdaléna je Židovka. No Magdalénu otázka nezaskočila. Odpovedala, že jej mamička vie, aký je Jonášov pôvod a to utrpenie,

ktorým si prešli Židia a Rómovia počas vojny, bolo podobné. Klára vstala z kresla, podišla k Magdaléne a tuho ju objala. Som vďačná, že môj syn si vybral práve teba.

A tak sa Jonáš oženil a so ženou sa presťahovali do nového bytu. Mamka ostala bývať sama, no Jonáš s Magdalénou ju navštevovali aspoň raz do týždňa.

Raz Jonáš celý natešený oznámil mame, že Magdaléna je tehotná. Mamka sa veľmi potešila a požiadala Jonáša o rozhovor. Vtedy mu povedala, akým ťažkým osudom si prešla, ako prišiel na svet on, jej syn. Tiež mu povedala, ako veľmi ho má rada, ako ho ľúbi, len nevedela, ako mu to dať najavo, pretože tá bolesť bola v hĺbke jej duše príliš veľká. Vtedy Jonáš prvý raz videl mamu plakať, prvý raz ho pohladila a zovrela v náručí. Keď sa blížil čas narodenia vnúčaťa, Klára ochorela. V jej ubolenom tele sa prihlásila o slovo stará choroba, ktorú si doniesla z tábora. Zavolala si k sebe syna s nevestou a poprosila ich, aby dali dieťaťku meno po jej rodičoch. Ak to bude dievčatko, nech sa volá Agneska po jej nebohej mame, a keď to bude chlapec, nech sa volá Vojtech ako jej múdry otec. Narodilo sa dievčatko, a tak dostalo meno Agnesa. Klára sa ešte dožila toho, že si mohla dieťaťko privinúť a pobožkať ho na hlavičku. Svojho syna ako maličké bábätko nikdy neprivinula ani nepobožkala. O to viac lásky dávala malej Agneske. Jej život sa krátil. Vedela, že Jonáš má krásnu rodinu a je šťastný. Keď zaspala, prišiel k nej Ježiš a povedal: Teraz si už pripravená, zmierená sama so sebou. Už si odpustila všetkým. Je čas. Ráno vstala, počkala na návštevu Jonáša s rodinou, vyobjímala syna, nevestu, vnučku, spolu ešte pekne posedeli a s tým, že si trošku zdriemne, tíško opustila tento svet. Jonáš sa dlho nevedel zmieriť so stratou milovanej matky. No útechu a oporu našiel v Magdaléne a malej Agneske. Agneska robila rodičom radosť, bolo to dobré a usilovné dievčatko. Pre jej ryšavé vlásy ju všetci volali Ryška, čo sa jej nie veľmi páčilo. No bola rada, že ju nevolali Agnesa, pretože to meno sa jej vôbec nepozdávalo. Po skončení základnej školy, keď si mala vybavovať občiansky preukaz, oznámila rodičom, že by sa chcela dať premenovať z Agnesy na Adrianu. Otec sa veľmi nahneval a vtedy jej rozpovedal príbeh jej starej

a prastarej mamy. Agnesa sa cítila veľmi zahanbene, ospravedlnila sa otcovi za svoj nezmyselný návrh a celý deň premýšľala nad osudmi dvoch žien, ktoré jej boli blízke. Od tohto rozhovoru vždy hrdo upozornila priateľov, ktorý ju volali Ryška, že si želá, aby ju oslovovali jej rodným menom – Agnesa.

Agnesa úspešne ukončila gymnázium a vybrala si vysokú školu. Skúšky na ňu neboli práve najľahšie, ale ona ako vždy patrila medzi najlepších. Právo si vybrala práve preto, že sa doma rozprávali o postavení Rómov v spoločnosti a o tom, ako sa potláča ich rómstvo. Počas štúdia na vysokej škole sa sama stretla s prejavmi nastupujúceho neonacizmu v krajne. S rodičmi na túto tému veľa diskutovali. Najviac ju však hnevalo, že v štáte, ktorý hlásal demokraciu pre všetkých, teda aj pre Rómov, sa zaregistrovala fašistická strana verejne vyzývajúca k potláčaniu Rómov. Jej krédom bolo Biele Slovensko.

Bola v poslednom ročníku, keď do jej života vstúpil Martin. Bol Róm. Pochádzal zo známej hudobníckej rodiny a sám pôsobil ako operný spevák. O jeho tenor mali záujem na mnohých operných scénach. V zahraničí ho poznali oveľa lepšie než doma na Slovensku. Ale tak to už u nás chodí. Martin miloval starú rómsku hudbu, jej clivé, ale i temperamentné piesne. Prostredníctvom hudby ukázal Agnese aj druhú, chudobnú tvár Rómov. Ukázal jej život v osade, z ktorej pochádzal jeho dobrý priateľ muzikant Feri. Bola tam na návšteve práve vtedy, keď zopár rodu verných Slovákov, posilnených vyhlásením, že na parazitov robiť nebudú, organizovali pochod. Policajti vyzvali Rómov, aby zbytočne neprovokovali a nevychádzali na cestu. Agnesa sa vtedy cítila bezbranná. Uvedomila si, že jej tu nepomôžu zákony demokracie ani žiadna argumentácia ľudskej rovnosti. Keď sa vrátila domov, rozpovedala svoj zážitok z osady rodičom. Vtedy jej otec povedal: Vidíš, niečo podobné bola aj Hlinkova garda, ktorú spomínala moja mama. Si mladá, život máš pred sebou, nedovoľ, aby sa nad teba niekto čo i len trochu vyvyšoval len preto, že máš tmavšiu farbu pleti. A tiež nedovoľ, aby sa ubližovalo chudobným a slabým, pretože my Rómovia sme síce materiálne chudobní, no bohatí silou vôle, ktorú sme zdedili po našich predkoch.

E Agnesa

O tikno Jonaši bariŕa. Ačiŕa lestar ŝukar terno murŝ, so džanahi ekethane te dživel avrenca terne manuŝenca. Sa, so džanlahi le sikŕardŕa leskeri daj. But genlahi, te bara loŝaha baŝavlahi pre lavuta. Džanlahi te kamel valaso te doresel, musaj o da the kerel ov, korkoro. Leskeri daj leske vakerlahi, musaj o da te keres duvar feder sar o parno. O Jonaši sar te aver murŝoro, te ov kamlahi dade, e daj le odmarlahi, kaj hi lenge duj dženenge lače. O Jonaši ari phirađa upruny sikŕardi, kerđa peske te o doktorato. Ačiŕa te sikŕol pre upruni sikŕardi, te avka pe restŕa sar veduco katedrate. Sŕa lestar baro lavutari – virtvozo. Phirlahi palo celo svito, leskeri baŝavibe kamena te ŝunel savohre manuŝa. Jekhvar, kana baŝavlahi pro koncerto, pindžardŕa ŝukar čha, savi sŕa na čak ŝukar, sŕa te budžandi. Oda sŕa e Magdalena. Phirnahi ekhetane duj berŝa, kana lestar e daj phučŕa, kana lake anla te sikavel ola čha. O Jonaši nadžanlahi, so la dake te phenel, gondolinlahi, kaj e daj nadžanel la Magdatar. E daj kamlahi, kaj lake phenel katar pe pindžaren. Pro but, lake o Jonaši sa pheđđa, čak kaj hi Čvindi, napheđđa. Nadžanlahi, so avla kana pe ov duj džeňa dikhna. E daj leske pheđđa, kaj la te anel kurke pro dilo. E Magda pe daravlahi, sar la lela e rani Klara. Pro agor peske phendŕa, ovla, sar ovla, ova sar te khere, sar te ovlahi mri daj, vaš o da, kaj te ov dživlahi la daha korkori. Kana pe reste džuvŕa, so kamlahi o Jonaši, sle ke peste ŝukare. Palek, palo dilo, e Klara beŝŕa, kajando kreslo, taj bukeder sar avresar ačiŕa te vakerel. Phučŕa la Magdatar, kaj kerel, te sar dikhel pro dživipe. E magda ma čila džanlahi, so kerla, u ando lakero dživipe sŕa o Jonaši. Akor e Klara latar phučŕa, so pro Jonaši vakerel lakeri daj, kaj hi Róm, isem nane oda čak avka, kaj pe Čvindi aridel palo Rom. O Jonaši dikŕa pre daj, nadžanlahi leske pre godi, kathar džanel, kaj hi e Magda Čvindi. E Magda džanlahi, kaj pe o da phučela, odpheđđa, kaj lakeri daj džanel, u o da so preko birinde o Roma, sŕa aso, sar preko birinde o Čvindi. Akor e Klara uŝtiňa upre, liŕa la Magda pre pre koliňa, te pheđđa – palikerav, kaj peske mro čhavo

arakhľa tut Magdalenka. O Jonaši peske liľa la Magda romňake u odgeľa te ovkerel korkoro. E Klara ačhiľa korkori, čak o Jonaši phirlahi pal late sako kurko. Jekhvar aľa o Jonaši bare lošado, te pheňďa la dake, kaj hi leskeri romni khamni. E daj sľa lošadi, te phendľa le Jonašiske, kaj kamel leha te vakereľ. Akor leske pheňďa sava brigaha preko geľa, sar uľa pro svito ov, lakero čhavo. Pheňďa leske sar le kamlahi, te sar le kamel sar leske o da nadžanlahi te phenel, sar lakeri dukh sľa andi lakeri vodi bare bari. Akor o Jonaši dikhľa, sar leskeri daj rovel, sar le liľa pre pre koliňa, te čumidiňa pro čekat. Kana užarnahi, kaj avla pro svite o čhavoro, e Klara nasvaliľa. Aľa o nasvalibe, so peske andľa le taboristar. Akor vičin le čhave te la bora, te molindľa len, kaj te den le čhavore anav pal lakero dat, u kana ovla čhajori, mek pe vičinel sar lakeri daj. Mek hi anav Vojtech, sar lakero godaver dad, te Agnesa, sar lakeri lachi daj. Uliľa čhajori, resľa anav Agnesa. E Klara la liľa pro vasta čumidiňa la po čamora. Pre čhavore šoha načumidiňa. Náštik, na delahi lake. Pro savoro kamibe devkerlahi la čhajorake. Džanlahi, kaj pro svito ma but na ovla. Sľa lošadi, kaj hi le Jonaši lachi romni u šukar sasti čhajori. Kana zasučľa, aľa lake ando suno o Ježiš taj avka laka phendľa. Akanik ma šaj te oddžas, odmukľal savorengi, odmukľal te tuke. Ma sľal kisitime korkori peha. Raľaha uštiľa, užardľa pro Jonaši, la romňaha, te la čhajoraha, šukare vakernahi, u pal o dilo peske buka pašľiľa, taj ando suno odgeľa pro aver svito. O Jonaši nadžanlahi ando d'aso so te kerel. E dajori, so leske sľa elšebni pro svito odgeľa. Leskeri loš, te o kamibe sa liľa e tikni Agneska. Sar sľa bareder, kerlahi la dake te le dadeske loš. Andi sikli pe lače sikľarlahi. Savore la vičinenahi Loli, vaše lakere lole bala. Sľa te lošandi, lakero anav pe lake natecinlahi. Kana peske pal e sikli kampilahi te kerel sikavno lil, pheňďa la dake te le dadeske, kaj peske dela te irinel na Agnesa, čak Adriana. Akor o dad bare rušľa, pheňďa la Agnesake, sar aľa ko pro anav. Preko laka pheňďa sa, sar dživlahi lakeri baba, te leskeri baba. E Agnesa, kana oda šuňďa, bare pe ladžalahi, te celo dive gondolinlahi pre oda duj džuvľa, so lake sle lekpašeder. Geľa pal o dad, kaj lake te odmukel, kaj sľa asi dilini, te kamlahi aver anav. Palek kana lake valako phenelahi

Loli, gizdavo lenge odpheña, kaj la te vičinen Agnesa oda hi lakero anav. Avka o berša džan, u ov hi ma pre upruni sikli. Ande sikli s'la elšebni, Odoj sle manuša, save pre late dikhnahi maškar o angušća, u ov džanlahi, kaj pe nadel, kaj pe lendar nadarel. Pre soste bare rušlahi, oda s'la oda, kaj avel ando svito pale o fašisti. A'la ari e sera, savi vičinclahi lek goreder pro Roma lakero kredo s'la - parno Slovačiko. Khere but pal o da vaker-nahi, natecinlahi pe oda le dadeske, te la dake. Kana s'la e Agnesa pro agor ande sikli, a'la ande lakero dživipe o Martino. Te ov s'la Rom. Leskere dada sle bare lavutara, u ov s'la operno spevako. Ande aver nacia le pindžarnahi buter, sar khere. Ki amende oda avka phirel. O Martino bare kamlahi o phure romane di'la, di'la, so asteren e vodi, di'la save taven ando manuš o rat. O Martino sikad'a la Agnesake le bašavibnaha te o čoro romano muj. Sikad'a lake sar dživen o roma, save hi len heli. Avka pindžard'a le Feri, so s'la lačno lavutari. Jekhvar, kana sle le Feriha ando leskero gav, ale o manuša, so gondolinenahi, kaj hi lengero celo Slovačiko, vičinenahi pro roma, kaj nakamen te kerel buti, kaj hi paraziti. O porune so sle odoj, phende le romenge, kaj te džan khere, kaj te na provokinen. E Agnesa akor nadžalnahi, ko hi bina, soske o Roma kampen te džal khere, u o gadže, save pro Roma košen, šaj phiren te vičinen pal o gav. Džanlahi, kaj adaj našegitnela nisos kaj hi e demokracia, kaj hi o manušibe. Kana a'la khere, prekopheñd'a la dake, te le dadeske, so pe odoj kerd'a. Akor lake o dad pheñd'a, - dikhes, oda hi avka sar sle o gardista, so len leperlahi mri daj. Tu s'al terni, o dživipe hi angal tute, nadomuk kaj valako te ovel buter sar tu, čak vaš o da, kaj hi tri cipa kaleder. Nadomuk, kaj te keren o manuša avrenge na lače, džanes amen, le Romen, nane love, s'am čore, čak džanes, kaj s'am barvale zoraha, so rest'am amare dadendar.

„Bojte sa!“ hovorieval...

„Bojte sa!“ Takto začínal rozprávanie otec. Hovoril o tom, ako Rómovia žili v prvom slovenskom štáte. Všetci vieme, že Rómovia bývali za dedinou. Svoj život žili sami. Otec bol mladý muž, mal dvadsať rokov. Rómovia museli vykonávať ťažké práce, peňazí nemali, žili len z toho, čo im kto dal zarobiť. Do mesta mali zakázané chodiť, tam ich nič dobré nečakalo. Na obchodoch boli nápisy „CIGÁNOM VSTUP ZAKÁZANÝ“. A na krčmách „CIGÁNOV A ŽIDOV NEOBSLUHUJEME“.

Otec spomínal. Stalo sa to začiatkom jesene, potom čo Nemci vytlačili partizánov do hôr. V noci sme blízko nás počuli streľbu. Na úsvite do osady s krikom vtrhli gardisti spolu s Nemcami a všetkých nás vyhnali z domov. Mladých, starých, deti aj chorých. Vedel som, že je zle. Rýchlo som sa schoval a ako som vládal, utekal som k farárovi. Náš pán farár bol veľmi dobrý človek. Každému pomohol a Rómov mal rád, pretože boli veriaci a chodili do kostola. Keď som dobehol na faru, rýchlo som rozpovedal, čo sa v osade deje. Tam už brali stranou mladých chlapov. Starý pán farár sa rýchlo pobral do osady. Stal si pred tých mladých chlapov a opýtal sa: Čo urobili títo ľudia a kam ich beriete? Jeden spomedzi gardistov vytiahol pištoľ a ukázal na Rómov. Všetkých ich treba postrieľať! Farár odpovedal po nemecky: Keď ich, potom aj mňa. Nemecký veliteľ sa pozrel na farára a opýtal sa: Povedz, prečo ty, kňaz, toto robíš?

Prečo? Odpovedal otázkou starý farár. Toto sú moji ľudia, všetci sme božie deti, všetci máme jedného Boha. Veríme v jedného Boha, modlíme sa k nemu tak isto ako aj ty.

Nemec sa pozrel na kňaza, potom na Rómov a povedal: Máte veľké šťastie, ja sám verím v toho istého Boha ako vy a váš kňaz. Potom prikázal svojim vojakom, aby Rómov prepustili. Gardistom sa to nepáčilo, zlostne sa pozreli na farára a Rómom zakričali: Ešte nie je koniec! My sa vrátíme!

Všetci sme vedeli, že ozaj nie je koniec. Farár nám povedal, aby sme sa schovali, pretože gardisti sa vrátia. A tak sa aj stalo!

No o tom vám poviem inokedy.

Otec hovoril ďalej. Chcem vám povedať, že boli aj dobrí ľudia, ako náš pán farár. Starý farár po vojne odišiel. Nikdy som o ňom už nepočul. Ďakujem mu za mňa, za vás aj za vaše deti. A boli aj ľudia zlí ako gardisti, ktorí tu po vojne zostali. Všetci rýchlo prehodili kabáty a stali sa z nich obyčajní ľudia. No my sme vedeli... Bojte sa, keď sa dostanú k moci zlí ľudia, neviem, čo s vami bude. No verte mi, dobre nebude!

Môj otec už nie je medzi nami, ale jeho slová máme stále na pamäti. Nedopustíme, aby sa krivdy spáchané počas vojny, ešte raz zopakovali. Preto, Rómovia, nebojme sa!!!

„Daran tumen!“, vakerlahi....

„Daran tumen“, avkake liľa te vakerel o dad. Vakerlahi, san o roma dživnahi ando elšebno Slovačiko štato. Savore džanan, kaj o roma bešnahi telo gal. Korokore peske dživnahi pro dživipe. O dad sľa terno murš, sle leske duj deš berša. O roma musaj te kernahi phare buľa, love nasle, dživnahi čak odo lestar, so len ko diňa ando gav. Ando foro naštik phirnahi, odoj len nisos lačo naužarlahi. Pre boti sľa irime: CIGÁNOM VSTUP ZAKÁZANÝ. U o kočmi? CIGANOV A ŽIDOV NE-OBSLUHUJEME. O dad leperlahi dureder – oda sľa palo da, kana le partizanen ňuminde o nemci ando veša, akor oda sľa palo linaj. Kijarati šund’am, kaj pe paš amende livinel. Sľahi ma tosara, kana ale pro heli bara vikaho o gardisti the le nemcenca. Tradile ari le kherendar savore manušen, terne, phure, tikne the nasvale. Džanahi, kaj hi nalače, sig man garuđom u sar birinahi avka našahi ko rašaj. O rašaj ando gav sľa bare lačo manuš. Sakoneske šegitinlahi u le romem kamlahi, bo savore phirnahi ande khangeri. Kana aľom ko rašaj sig leske pheňđom so pe kerel po heli. Odoj ma kednahi te terne muršen pre rig. O phuro rašaj geľa pro romane heli. Ačhiľa peske angalo roma u phučľa: „so tumenge kerde odala manuša, kaj len kamen te len?“. Jegh andaro gardisti liľa ari e pištoľa u sikaďa pro roma: savoren len kampil te murdarer! O rašaj pheňďa nemcika: Kana len, palek the man. O nemciko raj dikhľa pro rašaj u phučľa: Phen mange, soske tu, o rašaj oda keres? Soske? Od-pheňďa o phuro rašaj, oda hi mre manuša, savore sľam devleskere čhave, savore hi amen jekh Del. Paľas jekhe Devleske, molinas amen savore ke leste. Avka sar the tu, korkoro. O Nemco akor dikhľa pro rašaj, palek pro roma, u pheňďa: Si tumen bari bach. Te me korkoro paľav odole Devle so te tumen tumare rašaha. Palek pheňďa pre slugadenge, meg muken le romen. O gardista pe mig maškar peste hoľame dikhle pro rašaj, le romenge vičinde -mig nane agor. Amen avaha pale! Savore džanasahi, kaj nane agor. O rašaj amenge pheňďa, kaj amen te džas te garuvel, meg o gardista avna pale. U ale. Oda tumenge

phena avrestar. O dad vakerlahi dureder. Kamav tumenge te phenel, kaj hi manuša lače, sar o rašaj. O phuro rašaj palo maribe odgeľa. Šoha ma pal leste našund'om. Palikerav leske vaš mange, vaš tumenge te vaš tumare čhave. U hi manuša erďave. Bare bibach. Sar o gardista, save palo maribe ačhile. But lendar prečhide o gada u sle lače manuša. Lače... Amen džanasahi....Daran tumen, kana pe resna ke zor akase erďave manuša, nadžanav so tumenca ovla. Pa'an mange, novla lače.Mro dad ma nadživel. Leskere alava hi ande amare kana džive. Nadomuken kaj oda so pe kerlahi ando maribe mig jek-hvar avel kamende. Vašoda o Roma nadaran.

Pracovný tábor

V dedine sa povrávalo, že chcú zriadiť pracovný tábor, kde by pracovali Rómovia starší ako štrnásť rokov. Ja som mal v tom čase sedemnášť. Práve vtedy som sa zaľúbil do dievčaťa, ktoré bývalo v neďalekej dedine. Otec mi vtedy povedal: Choď, nečakaj, čo sa bude robiť. Nikdy nevieme, čo s nami bude. Sú zlé časy a nič dobrého nás nečaká. Choď, hovorím ti, tu dobre nebude. Nebolo o čom rozmýšľať. V nočnej hodine som sa pobral cez hory do dediny, kde bývalo moje dievča. Ako chodili Rómovia po dedinách, prinášali novoty, čo sa kde deje. Hovorili, že u nás je už zriadený pracovný tábor. Vraj každé ráno na svitaní ich žandári brali na práce k železnici. Mali šťastie, že ich neskoro večer doviezli aj späť. Chúdence ženy. Radšej nič nejedli a aj z toho mála, čo mali, nechali deťom a mužom, aby pri ťažkej robote nezomreli od hladu. Ako som to počúval, bol som rád, že som ušiel od ťažkej práce.

No čo čert nechcel, do dediny, kde som bol, prišli žandári spolu s gardistami a pobrali všetkých chlapov, vraj treba pracovať. Písal sa rok 1942, v našej dedine už tábor nebol a ja som sa chcel vrátiť k rodičom. Ale ako sa hovorí, človek mieni, pánboh mení. Do auta brali chlapov aj z druhých dedín a miest. Už ani neviem, koľkí sme tam boli. Išli sme dva dni a jednu noc. Vôbec sme nevideli, kadiaľ prechádzame, pretože auto bolo zakryté plachtou. Keď zastalo, všetkých z neho vyhnali. Boli sme špinaví a hladní. Vtedy nám povedali, že budeme stavať železnicu. Robil som spolu s bratmi môjho dievčaťa. Práca bola ťažká, narobili sme sa ako kone. Bývali sme v starom kaštieli v Hanušovciach, kde nám vždy po práci dali najesť. A čo sme jedli? Ráno čiernu kávu a tri zemiaky. Na obed tri varené zemiaky v šupke. Nikdy sme nevedeli, či budú zhnité, alebo nie. Ale zhnité, nezhnité, keď bol hlad, zjedol som také, aké boli. To sa ešte dalo, ale keď nám dali rozvarenú fazuľu, všetkých nás boleli bruchá a kade sme chodili, tade sme hnačkovali. Večer nám dali dva zemiaky a za varechu čiernej kávy. Potom nás ztvorili do kaštieľa, kde sme spali na drevených doskách jeden

vedľa druhého. Najhoršie bolo, keď nás rozboleli bruchá. Nemali sme kde vykonať malú či veľkú potrebu. Nedalo sa nič robiť, museli sme použiť miskú, do ktorej nám dávali jedlo. Ráno sme výkaly vyhodili a utreli miskú s tým, čo sme mali. Bol som taký špinavý, ako nikdy predtým. Už som nemal ani topánky, robil som bosý a otrhaný. Žandári ako keby nemali svedomie, bili nás ako dobytok. To som ešte vydržal, ale raz mňa aj bratov môjho dievčaťa zobrali a zbili tak, že som na tele nemal kúska zdravej kože. Na hlavu nám natiahli vrece, obliali nás studenou vodou a traja žandári nás bili palicami. Bol som taký dobitý, že som nevládal stáť nohách. Nevládal som hovoriť ani plakať. Ráno sme museli ísť do roboty. Vtedy nás maďarský žandár, volal sa Kiss, poháňal bičikom. Zo všetkých žandárov bol ten najhorší. Na druhý deň, keď nám bolo lepšie, som povedal chlapom, že utečieme. Všetko sme prebrali. Nik o tom nesmel vedieť, aby sme sa neprezradili. Boli sme štyria. Ďalší týždeň sa mal raziť tunel a bolo treba dynamitom odpáliť kameň. Keď sa rúcala skala, mali sme sa schovať, no vtedy sme sa pustili do behu, čo nám sily stačili. Utekali sme dlho, nevedno kam. Bola už noc, keď sme sa ocitli na kraji lesa. Posadali sme si vedľa seba a rozhodli sa tam prenocovať. V jeseni panoval v lese chlad, a tak sme sa pritisli k sebe a zaspali od únavy. Najstarší z nás ráno povedal, že sa musíme rozdeliť, a tak som ako najmladší išiel s ním.

Gádže v tej dobe boli všelijakí. Niektorí dobrí, iní zlí. Nikdy nezabudnem, ako sme vo Fričovciach, na kraji dediny, prespali v stohu sena. Ráno nás tam našla gazdiná. Nerobila krik, nebála sa. Len nám povedala, že takto ďalej nemôžeme pokračovať. Povedala nám, že sa máme ísť umyť k studni, čo bola za domom. Potom nás zavolala dnu a dala nám čisté oblečenie po svojom nebohom mužovi. Povedala, že vie, čo sa robí a aj to, odkiaľ ideme. Takto sa ľahšie dostanete domov, povedala. Dala nám najesť a k tomu ešte jedlo na cestu. Aj takí boli gádže. Veľmi nám pomohla, lebo takto nás zobrali cestou aj na voz, a tak sme domov prišli rýchlejšie. Aký som bol rád, keď sa vrátili domov aj zvyšní dvaja z našej skupinky. Tešili sme sa z návratu, ale keď sme sa dopočuli, že opäť prídu žandári a gardisti

brať chlapov do táborov, všetci sme šli do hory, kde sme robili pri dreve. Horší ako žandári boli gardisti, ktorí chodili po dedine a vypytovali sa, kto sa vrátil z tábora. Vedeli sme, že doma ostať nemôžeme. Jeden z nás ale ochorel, takže sa nevládal ani pohnúť. Gardisti ho našli a chceli ho hneď vziať so sebou, no nevládal stáť na nohách, a tak odišli so slovami, že sa vrátia. Chudák. Večer sa vytiahol von a obesil sa na jabloni. Ráno ho našla jeho matka. Ešte žil, lež starý strýc povedal, že mu už niet pomoci a že za jeden, dva dni dokoná. Zomrel na druhý deň. Ostali po ňom dve dievčatká. Ako nám len bolo všetkým ťažko! My, čo sme ušli z tábora, sme mu ani nemohli ísť na pohreb, aby nás tam nechytily gardisti a neposlali nás späť do tábora. Žilo sa nám ťažko. Muselo prejsť ešte veľa času, než sme sa mohli vrátiť domov.

Gardisti po vojne žili s nami v jednej dedine, akoby sa nič nestalo. Ani jeden z nich nič nepovedal, neprosil o odpustenie. Len moja stará svokra, keď šla cez dedinu a videla niektorého z nich, si pred nimi odpľula so slovom - DIABOL -.

Butakero tabori

Ando gav pe vakerlahi, kaj kamen te kerel butiko tabori, kaj o doj kerna o roma phureder sar 14 berša. Man sle 17 berša. Akor man ma pindžarahi mra romňaha, savi ovkerlahi pro aver gav. O dad mange akor phend'a: dža, naužar so pe kerla. Šoha nadžanas so amenca ovla. O ideo hi na lačo. Nisos lačo amen adaj naužarel. Dža, veke rav tuke adaj ovla na lače. Nas'la so te gondolinel. Li'om man ra'ako kotor te ge'om upre le vešenca pali romni. Sar o roma phirnahi palo gava, varkernahi, kaj ando amaro gav hi kerdo o tabori. Sako ra'aha tosara, phiren o porune, te traden le romen pe phari buti. O roma hašinen o drom, te kernahi o bu'fa pašo sastruno drom. Sle len bach, mer sako rati len ande pale ando gav. Čore romňa. Feder ov nisos na hana, te len s'la buka so te hal, muknahi le romenge, te le čavenge, tena te meren bokhaha po phare bu'fa. Sar oda sa šunahi, s'lomahi lošado, kaj naš'om kathar phari buti.

So o beng nakamlahi. Ale o porune te le gardistenca ando gav, kaj s'lomahi, te amen le muršen savoren lile ando motori, kaj kempel te kerel. Akor pe ma irinlahi o berš 1942, ando amaro gav ma o tabori nas'la, u me man kedahi pale ko dat, te ki daj. Čak sar pe phenel, manuš kamel, o del nadel. Ando motori kednahi gav gavestar le muršen. Ma nadžanav, kiti džene odoj s'amahi. Gele amenca jekh dive, te rati. Nisos nadik'am kathar džas. Po motori s'la pochtan. Kana ačhi'la o motori, o porune amen traden ari, savoren. S'amahi savore melele, te bokhale. Akor amenge phende kaj keraha pašo trastuno drom. Me te mre šogorenca kerasahi ekethane. Oda s'la buti phareder sar vašo grasta. Ovkerasahi ando phuro kaštieli, ando Hanušovci. U sar ovkerasahi? Kana amen ande pali buti, dine amen te hal. So? Ra'aha kali kava te phuvune. O dilo sle tade phuvune trin, te la cipaha. Šoha nadženahi, te ovna lače, te novna krle. Krle, te na krle, kana s'la bogh, ha'om te ase. Oda s'la mig lače. No, kana amenge ande fizol'ni, savoren amen dukhlahi o pera, te savore džene kathar phirasahi, odoj hinasahi. Rati amen denahi duj phuvune, te kali kava. Palek ge'am ande, kaj amen kerde

ando khera te paš'ovahi jekh paše aver. Leggoreder s'ľa akor, kana amen dukhnahi o pera. Nas'ľa kaj te džal, kaj te hinel, ani kaj te mutrel. Amen hinasahi, te mutrahi ando čaroro, so amenge devkernahi te hal. Ra'aha oda čhivahi ari, khosahi le gadeha, u palek odolestar pijahi kali kava. Kerahi ando oda ande soste a'om. Ma s'ľomahi aso pharado, te melalo, sar šoha na. Pro pre man nas'ľa nisos, kerahi pernango. Le porunen nas'ľa vodi, marnahi amen sar guruvnen. Oda mik ikrahi,. Jekhvar man, te le šogori lile, te marde avka, kaj nas'ľa pri mri cipa sasto thanoro. Pro šero mange cidine o gono, čhivle pre mande pani, taj le kopalenca trin džene marnahi pal mande. S'ľomahi aso domardo, kaj nabirinahi te ačhel pro pre. Nabirinahi te vakereľ, nabirinahi te rovel. Ra'aha musaj te ge'ľam andi buti. Akor o ungriko poruno, vičintlahi pe Kiš, amen mig tradelahi andi buti le kopalenca. Oda s'ľa leggoreder poruno so odoj s'ľa. Pro aver dive, ma amenge s'ľa feder, phend'om le šogorenge, kaj athar te de našas. Sa prekolil'am. Odolestar naštik džanlahi niko, tena amen preko phenel. S'ľamahi štar džene. Pro aver kurko pe kerlahi o drom maškaro bare bara, sigeder len ari te marel u palek o bara kamplahi te rozmareľ. Kana o bara marna, kampla amen te garuvel ando veš, akor de našťam. Našahi korkore nadžanahi kaj, te savo ideo. S'ľa ma rati, u amen a'ľam pro agor le vešeske. Akor bešťam tele, kaj odoj prekosovaha. S'ľa ma ejso, te ando veš s'ľa šil. Jakh amenge naštik kerd'am, akor suťam jekh paš aver sar ruva. Ra'aha o phureder šogori phend'a, kaj naštik našas savore štar džene ekhetane. Našaha duj taj duj. Sar phend'a, avka s'ľa. Me ge'ľom leha. Džasahi deš divesa. O gadže sle jekh lačhe, jekh erd'ave. Šoha napobistera, sar ando gav Fričovce, amen cidiňam ando khas pašo kher po agor gavestar. Ra'aha amen odoj arakh'ľa i hulani. Nakerd'a vika, čak amenge phend'a, kaj naštik džas avka paleder. Vičind'a amen ande, phend'a, kaj amen te džas te thovel ki hanig andi bar. Diňa amen te urdel sa šužo pre amende. Phend'a, kaj džanel, so pe kerel, te kathar de našťam. Avkake lokeder avna khere. Phend'a. O rond'a amenge diňa, pal lakero mulo rom. Diňa amen te hal, te habe diňa te amenca. Te akase sle o gadže. Bare amenge šegitind'a, bo amen lile te po verda te a'ľam sigeder

khere. Savo s'omahi lošado, kana ale khere te aver šogora. Savore s'amahi lošade, taj kana šunasahi, kaj phiren o porune palo gav našahi amen te garuvel, tena amen len pale pro bu'fa. Goreder sar o porune, sle o gardisti, save phirnahi sar džukela palo gav, te phučnahi, ko a'fa pale le butendar. Amen džanasahi, kaj naštik ovas khere. Me te le šogorenca, phirahi te kerel ando veša. Jekh šogori nasvali'fa, ačhi'fa khere, kaj le arkhle o gardisti. Kamenahi le te lel peha, čak nabirinlahi te ačhol pro pre. Akor odgele le lavenca, kaj avna pale. Čoro šogori. Rati pe cidind'fa ari, taj odoj pe umblad'fa pri phaba. Arakh'fa le ra'faha i sasa. Mig s'fa dživdo, no o phuro bači phend'fa, kaj ma leske nane te šegitinel, kaj savore te užaren, jekh duj dive, te merla. S'fa terno, pre aver dive mu'fa. Muk'fa adaj duj čajoren. Saj amenge oda s'fa pharo. Amen, so denaš'am andaro tabori, leske naštik ge'am pro temetiši, tena amen astaren o gardisti, te bičhaven amen pale pro bu'fa. Phare pe dživlhi, mig but ideo prekoge'fa, te amen šaj ge'am khere. O gardisti palo maribe dživnahi amenca ando jekh gav, te sa s'fa lače. Nisavo lendar naphend'fa, nakamahi, odmuken. Čak mri phuri sasa, kathar phirlahi palo gav, u len dikhlahi, akor angal lende čhungerlahi, le lavenca Benga.

Scenáre na motívy poviedok

Sme Rómovia 21. storočia, Rómsky holokaust

Chcem iného muža

I. SCÉNA

ROZPRÁVAČKA

Úvod: */tma, hudba/* na javisku sa pomaly rozsvetuje svetlo, v obývačke za stolom – manžel hrá na klavíri a žena žehlí */hudobný podmaz – príjemná hudba/*

Rozprávačka: */sedí za barom na barovej stoličke a popíja víno/*

ROZRÁVAČKA: Poznáte to, roky utekajú a šediny pribúdajú, aj kilečká. Žena bola stvorená pre krásu a všetko krásne... To, že my ženy sme z Venuše a muži z Marsu, potvrdzuje aj tento príbeh. A tiež fakt, že Eva mala byť stvorená ako prvá, pred Adamom, pretože vynaliezavosť, ale hlavne predstavy ženy ako takej nepoznajú hranice. Obzvlášť v 21. storočí, keď človek už vie rozkázať aj prírodným zákonom. Pani Ruženka prehovára svojho manžela na zmenu imidžu, nakoľko po 40-ročnom manželstve nie je spokojná, ako jej manžel zostarol. Zub času na ňom zanechal výrazné známky starnutia. A keďže Vianoce sú za dverami, chce si dopriať nevídaný darček pod stromček.

RUŽENKA: Vidiš, Jožo môj, už len pomaličky a ide to s nami dole kopcom.

JOŽKO: Akým kopcom, prečo by sme mali chodiť po kopcoch?

RUŽENKA: Ty zasa počuješ, čo chceš! Myslím na to, že by som sa mala poobzerať po nejakom chirurgovi!

JOŽKO: Chirurg? A načo nám bude chirurg? Veď zuby ti opravili pred pol rokom, slepák mi vybrali pred pätnástimi rokmi. A ty máš aj nový kĺb...

RUŽENKA: Aj susedky Žofka a Cecilka boli minule na pedikúre aj v solárku. A vraj sa im na chodníku prihovorili nejakí dvaja mladí fešáci. Vidiš, keď sa o seba starajú, sú aj **akraktivne!** Keď ťa ten chirurg dostane pod ruky, tak mi budú baby závidieť!

JOŽKO: Prečo by ti mali závidieť?

RUŽENKA: Prečo? Však uvidíš! Dnes sa robia s ľuďmi zázraky, len počkaj, aký budeš fešák, keď to bude za nami!

JOŽKO: Za nami? A čo ak sa to nepodarí, čo keď ma skaličia? Mamó miro, oda man bares dukhala! Ja nie som fešák? /pozrie sa do publika/ A čo by mohli na mne naprávať?!

Ruženka: /prestane žehliť, podíde k nemu/

RUŽENKA: Jožko, phenav tuke, že niečo musím už s tebou spraviť! Brucho ti narástlo od piva. Vlasy biele, brada biela, no a čo som ja nejaká pani Santaklavsova? Ved' už minule ma zastavila učiteľka z materskej školy, že či by si neprišiel deťom urobiť Mikuláša. Pozri sa na mňa! Cítim sa na takých tridsaťpäť. Ale pri teba mám pocit, že mám už sto!

Jožko: /kývne rukou a ide si sadnúť na gauč, číta si/

RUŽENKA: Tu dilineha! Ja sa tu môžem aj rozkrájať, ústa mi nezastanú a ty ma ani nepočúvaš! Cecilka aj Žofka mali pravdu, idem im zavolať a ty zatiaľ zapni počítač, aby sme našli na fejsbukos nejakého dobrého experta, chirurga. Varesaves lačhes ovrošis!

JOŽKO: /spev/ Nasvali hi, nadžanav so la dukhal, Devla miro ker tu laha vareso...jaj Boze, jááááj spomožin la romňake. La romňake thaj la god'ake! jaj Boze, jááááj spomožin la romňake. La romňake thaj la god'ake!

RUŽENKA: Prosím ťa, radšej buď ticho a nerozprávaj hlúposť. Zapni počítač, lebo tá žehlička pristane na tvojej hlave! /v ruke už drží mobil/ Halooo... Ahoj, Žofka! Áno, ja som... Áno, príd'te... Moja, zavolaj aj Cecilke...

Ruženka: /*sadne si na gauč k mužovi aj s mobilom v ruke/ Tento obraz sa zachytí na fotke a premieta sa cez dataprojektor!*

ROZRÁVAČKA: Kým sa susedky chystajú k svojej *kámoške*, pán Jozef zapína počítač. O pár ulíc v jednom bare sedí iný pán – expert, odborník na krásu –, sleduje na Facebooku správy a odpovedá záujemcom o vylepšenie imidžu. Telefón mu v jednom kuse vyzvára. „Vážená slečna Kocúrková, vaša mamina je síce už v pokročilom štádiu staroby, ale aj v deväťdesiatke sa dajú pery bez problémov vylepšiť botoxom. Platí akciová cena, keďže máme čas vianočný, a ak sa preukážete preukazom dôchodcu, tak to máte len za krásnych päťtisíc eur.“ Dámy a páni, ktorí tu sedíte, ruku na srdce, nedali by ste sa na to? Posuniem vám číslo na môjho známeho.

António - manažeris: /*sedí pri bare vedľa Janky, na stole pivko/*

ANTÓNIO: Haló, áno, tu je António, ako vám môžem pomôcť? Chcete, aby váš manžel... Koľko má rokov? Nepočul som dobre... Ahá, tak sedemdesiat. Áno, samozrejme, že áno aj brucho. Ja mám šesťdesiatpäť, a keby ste videli, ako mištes vyzerám. /*kráča na javisko/ No dá sa to na splátky, samozrejme. Na desať splátok? No to v žiadnom prípade. Ja nie som homkredit, prosím vás, aj keď sú Vianoce. Maximálne na dve. Panč ezera dnes a päťtisíc zajtra! /*pozrie sa do obecnstva, posunie si slnečné okuliare nižšie na nose/ Milujem svoju prácu! A viete, prečo ju mám rád? Lebo pomáham robiť ľuďom krajšími... Haló, áno, tu je António. Ako? Našunav tumen mištes. /*nastáva tma/***

/tma, hudba – veselá rómska/

***

II. SCÉNA

Obývačka – prichádzajú susedky

RUŽENKA: Ahojte, ženušky...

CECILKA: Tak a sme tu! No neuveríš, koho sme stretli po

ceste! Ten sused vedľa vás, tak ten sa na nás pozeral, poze-
rááál. /tajomne/ Začala som sa aj trochu báť. Pozeral sa, že mu
skoro oči z jamiiek vypadli.

JOŽKO: Veď je slepý!

ŽOFKA: Veď hej, ale aj tak bol nejaký zvláštny, len sa tak po-
zeral a pozeral... Však, Cecilka?!

RUŽENKA: Dievčence, sadkajte si, ponúknite sa. /podáva im
kávičku a koláče/

ŽOFKA: Tak ako, moja, ideme teda na to. Konečne si sa roz-
hodla!

JOŽKO: Ona sa rozhooodla!

ŽOFKA: No, moja, ako sa tak pozerám, ja by som na tvojom
mieste hľadala fakt dobrého odborníka, pretože bude mať
s tvojím mužom čo robiť!

CECILKA: No a lacné to tiež nebude určite! Hovorila mi totiž
známa od Beátinho otca, synovho bratranca, ktorý má krstné-
ho, ten sa rozviedol a zobral si tretiu ženu, tá má štyri sestry
a že jedna z nich bola takto so svojím mužom a stálo ju to päť-
tisíc korún.

JOŽKO: Veď už máme desať rokov evrá!

RUŽENKA: No dobre, dobre, ty god'aver. Poďme to **vydug-
lovať!**

Majko – synovec: /prichádza na javisko/

MAJKO: Starká, ahoj, dobrý deň...

RUŽENKA: Majko, vnúčik môj, ideš práve včas, pomôžeš
nám **vydugliť** nejakého dobrého chirurga?

MAJKO: Chcela si povedať **vygúgliť**, starká. /smiech/ A načo
potrebuješ chirurga?

RUŽENKA: Nepýtaj sa a hľadaj!

/ošetky ženy sa nahrnú k notebooku/

ŽOFKA: Tento sa mi páči! Vyzerá ako **BRAT** Pitt!

MAJKO: Teta Žofia, veď to je **BRAT** Piit a vedľa neho je jeho
sestra Andželina. /smiech/ Aha, aha, starká, už niečo mám...

Pán António Všemocný, 0906 345 888.

CECILKA: Ten **BRAT** Pit vyzeral predsa len lepšie, tento tu má nejaké veľké brucho. Neskúsime radšej toho Piťíka?

RUŽENKA: Haló, haló... Tu je pani Ruženka, viete, kamav aver muršes, chcem iného muža, teda nie, chcem svojho muža, ale aby bol ako nový. Viete, ako to myslím... Áno, áno, operáciu... Tak mal by byť o takých pätnásť rokov mladší, s krásnymi hustými vlasmi a, samozrejme, aj **facebs** aby mal veľký... Prepáčte, ako sa to volá? Biceps? Aha... dobre, dobre, tak sa teda zastavíme u vás... A, prosím vás, koľko to bude asi stáť? Tu, tu... tu... tu...

ŽOFKA: To by bolo super, keby mal tvoj muž miery 90, 60, 90, no nie?

CECILKA: Nie, to majú ženy, lepšie by bolo, keby mal 90, 60, 90. Videla som to v telke, keď dávali miss a ten moderátor povedal, že to sú ideálne miery, že aj on má také doma!

Jožko: /medzitým si ľahne na gauč a zaspí/

MAJKO: Starká, starká, keď už je reč o mierach, tak dedo akurát zamieril do hajan.

/stmieva sa – svetlo na Janku/

ROZRÁVAČKA: Samozrejme, návšteva ostala, kým sa všetko nepojedlo, nepopilo a nepoohováralo všetko živé v okruhu sto kilometrov od ich blízkosti. Ženy pozabudli, že v izbe pri počítači je aj Majko a rozoberali teda operáciu skrz naskrz, slovami ostrejšími ako ten najostrejší skalpel, ktorý drží chirurg v rukách. Keď sa podrobnejšie dostávali k meritu veci, teda k zákroku, pani Ruženke pomaličky dochádzalo aj to, čo sa môže stať. Ale keďže chcela byť pred kamošakmi „in“, nenechala to na sebe znať. Keď je návšteva konečne na odchode, prichádza si po syna Ruženkina dcéra.

DCÉRA: Ahojte, čo tu robili tie dve? Zase...

MAJKO: Ale, starká ich zavolala, aby sme pohľadali chirurga pre dedka!

DCÉRA: Mami, čo je s otcom?

Majko: /rapuje – sprievod na klavíri/

RUŽENKA: Pozri sa na neho, veď spí, nič nikdy neurobí, len spí. Je, spí, pozerá televízor alebo si hrá na tom svojom **kvalí-riku**. Pozri sa na neho. /priblížia sa k otcovi/ Vidiš, aký je už starý? /Jožko zachrápe/ A aj strašne chrápe! Musím ho zmeniť, chcem, aby bol mladší, silnejší a krajší.

DCÉRA: Mami, veď to je super nápad! Aj ja musím dať svojmu Tiborovi operovať hlavu. Nebude síce múdrejší, ale krajší by mohol byť! Vieš čo, vyskúšame to na ocinovi a dikaha so pes ačhela... A koľkože to bude stáť?

MAJKO: Mami, veď to je jasné. Päťtisíc korún a bude ho ope-rovat' BRAT Pitt. /smiech/

RUŽENKA: To budem vedieť až zajtra. Mám sa stretnúť s tým Antóniom. To ti je jeden veľmi šikovný pán...

DCÉRA: Mami, a čo keby sme ho dali radšej operovať do Viedne, veď tam je to aká špica! Na Slovensku lekári... smrrrrr!

RUŽENKA: No a čo si ty myslíš, dcéra moja jediná? Veď lístky na vlak nám dôchodcom platia hijaba len u nás. A šilingy tiež nedávajú zadarmo!

MAJKO: Šilingi? Tými tak platil BRAT Pit, keď mal desať rokov. /smiech/

/tma – prestavba/

***

III. SCÉNA

Ordinácia

ANTÓNIO: Počúvaj, Feri, dnes príde jedna baba a tá chce mať zo svojho muža mladého chlapa. /smiech/

EMÍLIJO: Prečo ma nevoláš Emílijo, ani ja ti nehovorím Pa'lo. Noooo, tú operáciu musíme celú poňať tak **apokalyptisticky!**

ANTÓNIO: Čo to znamená?

EMÍLIJO: To netuším, ale znie to tak **obrodne**, nie?

ANTÓNIO: Preto s tebou rád pracujem, lebo si taký **keratívny!**

EMÍLIJO: Koľko od nich vytiahneme? Sú Vianoce, ľudia viac mňajú.

ANTÓNIO: Čo ja viem, vyzerá to tak, že chce stoj čo stoj mať z chlapa zasa funkčného čháva. */smiech/* Navrhujem ti, priateľu môj, desaťtisíc euri.

EMÍLIJO: Mištes! Veď minule sa mi jedna operácia podarila, ani neviem, ako som to urobil, ale možno sa naňho tiež usmeje šťastie! Dôležitá je autotechnokratická štruktúra bijoflexiky toho ktorého pacienta. Ak sa mi podarí botox dostať cez žilnaté anoxie až ku kostnej drieni, tak má šancu a, samozrejme, za predpokladu, ak mu srdce bude biť aspoň raz, dvakrát za pol hodinu, tak to určite dá!

Medzitým v čakárni

Ruženka sa s Jožkom tlmene rozpráva, hovorí len Ruženka, Jožko počúva, pritakáva. Čakáreň je oddelená od ambulancie predelom.

Sestrička 1 je výtvor plastického chirurga (prsia, pery, nohy).

Sestrička 2 je uhladená dáma.

/Sestrička 2 prichádza do ordinácie/

SESTRIČKA 2: Pán Antónia. */obtierá sa okolo Antónia - sexi/* Prišla pani Žigová so svojím manželom.

EMÍLIJO: Nech vojde.

SESTERIČKA 1: Pani Žigová, pán Žiga, pán doktor vás už očakáva. Nech sa páči, vojdite ďalej!

RUŽENKA: Dobrý deň, pán doktor. */podáva ruku Antóniov/*

ANTÓNIO: Lačo d'ives. */pobozká jej ruku/* Ja nie som doktor, som Antónia, telefonovali sme spolu včera. Som manažeris, toto je môj kolega, **apostolitický** chirug, pán Emílijo Chuanes Suarez Dilino.

RUŽENKA: Ahá, a toto je teda môj manžel Jožo z hrbu, tiež

niekedy dilino.

EMÍLIJO: Sadnime si, prosím. */tiež im podáva ruku/*

RUŽENKA: Pán doktor, prosím vás, my by sme chceli s manželom podstúpiť tú operáciu. Aby bol pružnejší, silnejší, aby mal zasa vlasy na hlave, no jednoducho, aby bol o takých pätnásť rokov mladší, ale aby takto nielen vyzeral, ale aj sa tak cítil, rozumieme si, však?

EMÍLIJO: No, pani, urobím, čo bude v mojich silách. Všetko, čo budete chcieť.

RUŽENKA: */potešená pozrie na lekára/* Ozaj, pán doktor? Všetko, čo chcem?

ANTÓNIO: Emílijo urobí všetko!

RUŽENKA: Tak pozrite! */obráti sa k Jožkovi/* Jožo, vstaň! */ukáže na neho/* Pozrite, pán doktor, aký má nos, nedalo by sa s tým niečo? */obráti sa k doktorovi/*

EMÍLIJO: Dalo!

RUŽENKA: A čo uši? A vlasy?

EMÍLIJO: Aj uši, aj vlasy.

RUŽENKA: A brucho?

EMÍLIJO: Aj brucho, všetko, všetko sa dá!

RUŽENKA: Jožko môj, postav sa hore. */Jožko sa postaví, tvári sa nechápavo, všetci sa a pozrú na jeho nižšie partie a potom do hľadiska, Ruženka sa pozrie Jožkovi na brucho, rukou prejde nižšie, pozrie na doktora a pýta sa/* Ozaj všetko, aj to sa dá?

EMÍLIJO: No, pani moja, aj to sa dá.

RUŽENKA: Pán doktor, neviete si predstaviť, aká som rada! Viete, nemusí byť ako Rambo, ale tak trošku medzi Kolínikom a Rytmosom, to by mohlo byť!

ANTÓNIO: */usmeje sa na Ruženku/* Pani Žigová, budete mať manžela, ako si želáte. Pochopil som, troška z Kobilníka, trošku Ramusa!

RUŽENKA: No čo povieš, Jožo miro?

JOŽKO: Veď dobre, bude, ako povieš ty, romňi miri.

EMÍLIJO: Príďte, prosím, zajtra o siedmej ráno aj s manželom na predoperačné vyšetrenia a poobede ho budem rezať, teda operovať! A prineste si ráno moč!

RUŽENKA: Mne sa veľmi ráno nedarí. No viete...

JOŽKO: Môj moč!

RUŽENKA: Ahá? No zbohom! To bude ale noc...

EMÍLIJO: Sestričky! */vstúpia obe sestričky, lekár sa k nim obráti/* Sestričky, odveďte pána Žiga na izbu, pripravte ho na zákrok, vysvetlite mu, čo budeme robiť a zajtra sa môže začať s premenou.

Ruženka sa lúči s Jožkom a sestričky ho odvádzajú popod pazuchu, každá z jednej strany. Ruženka ostáva s manažerisom a doktorom.

ANTÓNIO: Pani Žigová, nebojte sa! Ubezpečujeme vás, že váš manžel bude v tých najlepších rukách. A teraz prejdeme k tej podstatnejšej veci. Polovicu peňazí poprosím teraz a polovicu po zákroku, teda zajtra!

RUŽENKA: Pán António, povedala som môjmu Jožovi: Jožo, nech to stojí, čo stojí, budeš ty ešte za iného chlapa. A pán doktor! Viete si predstaviť, čo potom, ako mi budú Cecilka so Žofkou závidieť? Nooo, len aby ste z neho urobili poriadneho chlapa!

ANTÓNIO: Nielen ony, aj ja vám budem závidieť. Jertisaren, ako budete platiť? Lovami?

RUŽENKA: Pravdaže v hotovosti. Už som to pripravila! */vyberie z kabelky peňaženku, vyplatí Antónia, rozlúči sa/* Spolieham sa na vás, pán Emílijo, ste taký **obrodník** v týchto veciach!

EMÍLIJO: Áno, som **obrodník**. Ale trošku to potrvá, myslím tú **rekonvalikáciu** po zákroku.

SESTRIČKA 1: Pán doktor, prišiel pán Fazuľka, kvôli tej **reklamácii**, aj so svojou manželkou.

ANTÓNIO: Chceli ste povedať, že kvôli **inkarnácii**, nie?

SESTRIČKA 1: Áno, jertisaren, samozrejme, kvôli tej **kremácii**!

/tma – svetlo na Janku/

***

IV. SCÉNA

ROZRÁVAČKA: A je to tu! Rečiam neostalo dlžné nič. Na druhý deň ráno predoperačné a šup, chlap bude ako vynovený, cubi dup... Pán Jozef celú noc nemôže zaspať a rovnako, ale z iného dôvodu, aj jeho manželka. Pán Jozef miluje spev a hudbu, preto si zaumieni, že do nemocnice si musí stoj čo stoj zobrať aj saxofón! Je ráno, manželia absolvovali, čo mali. Pán Jozef leží na operačnom stole a Antóniovi v dlani šušťí už desať päťstoeuroviek – a zajtra bude ďalších desať. Čo manuš – človek nespraví pre krásu či životnú zmenu. Nechajme sa teda prevapíť, ako to celé dopadne. Myslíte si, že ja to viem? Neviem, pretože režisér hru nacvičoval na etapy a predstavte si, na poslednej skúške ma nechcel mať a záver mi teda, rovnako ako vám, prezradí finálna scéna...

V ordinácii – /ofáčovaný Jozko sedí v kresle – ofáčovaný je mladý muž, akože omladnutý Jozef/

Z druhej strany prichádzajú do ordinácie manželka s vnukom, dcérou aj s chirurgom – manažerisom a so sestričkami...

RUŽENKA: Som taká zvedavá, Bože môj!

ANTÓNIO: Takže, pani Žigová, dielo sa vydarilo. Váš manžel nestratil zbytočne ani kvapku krvi.

EMÍLIJO: Pán Jozef, nastali síce menšie komplikácie, keď sme vás museli oživovať a vtom nám vypli prúd. */otočí sa k sestričke/* Aby som nezabudol, sestrička, uhradte, prosím dnes tú faktúru za elektriku aj za vodu.

Opona sa odstráni a...

DCÉRA: Mami, keď ocino teraz vyzerá oveľa mladšie, mám ho volať stále oco?

MAJKO: */pobehne k dedovi/* Dedo, môžem si s tebou spraviť selfi? Veď ty vyzeráš normálne lepšie než ja, si zabil, bratuu-u...

EMÍLIJO: Ako sa cítite, pán Jozef?

JOŽKO: Sa cítim nejako zvláštne. Tak silnejšie a...

Spev za sprievodu klavíra, hrá na saxofóne a na plátne sa premietajú fotografie. Po scéne sa prejde krásny mladík v saku – mladý Jozef. Hrá hudba, ale už moderná, ktorá zvýrazňuje fakt, že pán Jozef

sa opäť stal mladým mužom!

RUŽENKA: Čo? Čo ste s ním urobili? Kde je môj Jožko?

EMÍLIJO: Autotechnokratická štruktúra bijoflexiky sa vydari-la!

RUŽENKA: Jožko, si to ozaj ty? /odpadne – dcéra, Majko a sestričky ju ratujú/

***

V. SCÉNA

Bar: Rozprávačka – Ruženka a Cecilka

Javisko: António sedí v kresle

ROZPRÁVAČKA: Fakt, že pán Jozef vyzerá fantasticky a aj sa tak cíti, dostáva situáciu niekam, kam pôvodný plán pani Ruženky, nie práve domyslený do detailov a dôsledkov, vôbec nesmeroval. To, že pri pohľade na svojho muža odpadla, nie je ničím zvláštnym. Mne a ani vám, pani, čo sedíte v druhom rade, sa to nemôže stať, však... /napije sa/ Mať vedľa seba krásneho mladého muža je síce zbožným želaním každej dámy v pokročilom veku, ale veci nie sú len o chrápaní, ale aj o argumentovaní a veľmi často o používaní zázračného slovka **migréna**. Manželove krásne husté vlasy Ruženku pri pohľade do zrkadla doslova frustrujú a vyvolávajú v nej niekoľko otáznikov. Preto sa rozhodne skočiť si s kamarátkou na pohárik, aby sa s ňou poradila.

RUŽENKA: Toto tak predsa nemôže zostať! To nie je mysliteľné. Dukhal man o šero kalestar čhavale so kerava? Keď som ho uvidela, skoro som odpadla! Vieš si prestaviť, že budeme večer ležať vedľa seba a... Devla miro!

CECILKA: Veď si aj odpadla, či? Madara čhaje! Neboj nič, veď keď sa zotmie, tak mu povieš, že ťa bolí hlava a vec je vybavená!

RUŽENKA: No a to ma bude bolieť šero každú noc?

CECILKA: Fakt je ten, že vyzerá ako BRAT PIT. Veď keď nejde voda ku Gándhímu, tak musí ísť on k nej... Nebolo by

predsa len lepšie, keby ho zasa operovali a pridali mu zopár rokov späť?

Pani Ruženke zvoní mobil a na druhej strane javiska sedí António.

RUŽENKA: Á, pán manažeris... Počúvam... Áno, ďakujem, už mi je lepšie. Nie, neudrela som si hlavu pri tom páde... To je **lepatia**... No práve sa o tom rozprávam s kamarátkou. Áno, ako ste to vedeli? S týmto som naozaj nepočítala. Čo mám urobiť? Vy s tým máte bohaté skúsenosti.

ANTÓNIO: Pani Žigová, asi by hádam bolo lepšie, ak by som ešte niečo **zarobil**, teda bolo by lepšie, ak by som **urobil**, navrhol niečo, čo váš problém vyrieši. Čo keby ste sa dali operovať aj vy? Boli by ste mladšia a nemuseli sa vyhovárať na **migráciu!** So tumen phenen pre kada?

RUŽENKA: **Migráciu** spomínala pred chvíľočkou aj moja kámoška. To je skvelý nápad! Kedy by som mohla prísť?

ANTÓNIO: No, máme toho teraz viac a...

RUŽENKA: Nech to stojí, čo to stojí... chcem tú operáciu už zajtra!

ANTÓNIO: /pozrie sa do hľadiska/ Milujem svoju prácu. /uškrnie sa/ Tak dobre, že ste to vy, tak vám dám zľavu... desaťtisíc!

CECILKA: No, so phend'a, čo povedal?

RUŽENKA: Že mi dá zľavu na moju operáciu. /zamyslí sa a do hľadiska povie/ Ale veď toľko som platila za Jozefa!

CECILKA: Hovorila som ti to, mali sme ísť za tým Bretom Pittom!

Tma

V. SCÉNA

NÁVRAT k prvej scéne:

Ruženka sedí na pohovke vedľa Jozefa aj s mobilom v ruke. Tento obraz sa zachytí na fotke a premieta sa cez dataprojektor, tentokrát fotky.

- *Neznáma mladá žena sa prechádza krížom cez javisko.*

- *Pristúpi k nej mladý Jozef a o chvíľočku spoločne odchádzajú.*
- Na javisko prichádza maličké, cca 4-ročné dievčatko, poskakuje, spieva si Kali Rosita a odchádza za spevu z pódia.
- Na dataprojektore sa zobrazí mimino!

Svetlo na javisku zasvieti aj na publikum!

Jozef sa zobúdzza na to, ako Ruženka kričí.

RUŽENKA: Nie, nie, nie, už dosť, to som už veľmi malinká, halóóó! Prestaňte s tým, pán doktor! Nie, už nie!

JOŽKO: Ruženka, láska moja, zobuť sa, zobuť, už je dobre... No, bol to len zlý sen!

RUŽENKA: Panebože, panebože, ja som zaspala a... /*zdvihne sa, chytá manžela za ruku, pohladká ho po tvári a spoločne idú dopredu k divákovi*/

RUŽENKA: Čhavale, mne sa sníval taký živý sen, keby ste ho videli!

Dataprojektor zobrazuje fotografiu, na ktorej sa dvaja straší ľudia držia za ruku, „motoo“...

Spev – manželia sa pritúlia k sebe

Všetci herci prichádzajú na javisko, zoradia sa na obe strany:
/Ruženka, Jozef, António, Emílijo, sestričky/

TE KAMEL BARES BUTEDEVAR PES DEL, NUMA KAJ TUMARO JILO KAMIBNAHA TE LABOL, ČAK JEKHVARES!

/ostatní účinkujúci/

IÚBIŤ SA DÁ VEĽAKRÁT, ALE MILOVAŤ IBA RAZ!

Koniec

ON a Ona

Postavy: rozprávač, Bučko, Mária, vnuk Marek, dcéra Julka, prevádzkarka kúpeľov, servírka, Sekereš – kultúrny referent, Zuzana, recepčná, Máriina sestra, sestra p. Bučka, žena, Dušan, hosť, hosť – vyrývač

Úvodná 1. scéna

Rozprávač: Pred kúpeľným domom práve zastalo strieborné Alfa Romeo, z ktorého vystúpili cestujúci – Rómovia. Starší pán, mladá žena a chlapec. Z kufra auta vybrali batožinu a vošli do kúpeľného domu. Starší pán krívajúc prešiel s mladou ženou k recepcii, aby sa prihlásil k nástupu na kúpeľnú liečbu. Odovzdal všetky potrebné doklady. Kým na recepcii vybavovali všetko potrebné, išli si starší pán, mladá žena a chlapec sadnúť do bufetu.

Servírka: Dobrý deň, čo vám prinesiem?

Marek: Dedo, a máš dosť peňazí? Lebo tu sú naozaj brutus ceny!

Bučko: O to som sa postaral. Pozri, Marek, v tom kufri sa isto niečo nájde. Ako inak mám v kúpeľoch dodržať pitný režim a nevysušiť sa?

Julka: No, oci, s tým pitným režimom to nepreháňaj, aby si nemusel predčasne ukončiť liečenie a neposlali ťa domov!

Marek: A ty nevieš, že dedo si vie rozvrhnúť pitný režim?

Recepčná: Pán Bučko, už máte všetko vybavené!

1. hosť: A to čo?

2. hosť: Myslíte týchto tu?

1. hosť: No áno, vyzerá to tak, že tu máme novú osadu. Už sú všade!

2. hosť: To si teda užijeme, poznáš ten vtip? Príde malý róm-sky chlapček domov do osady a vysmiaty hovorí svojej mamičke: Mamí, mamí, dnes sa pani učiteľka na hodine hudobnej výchovy rozplakala. – Fíha a prečo? – No vieš, začali sme spievať „Keď nás budú milióny“.

Recepčná: Pán Bučko, máte izbu číslo 412, tu sú kľúče! Na izbe už máte aj spolubývajúceho. Prajem vám príjemný pobyt.

Julka: Ocko, daj na seba pozor!

Marek: Dedo, a nie že budeš celý čas ležať v posteli. Bolo by už načase, aby si si nabalil dáku piráni. Kočku.

Julka: Ty prestaň! To sa nepatrí...

Bučko: Môj vnúčik vie, čo je pre mňa dobré. Kočka je kočka!

Záver prvej scény

Rozprávač: Tak sa náš Bučko rozlúčil s rodinkou, zobral batoh a šiel sa zložiť na izbu, kde sa zvítal so svojím spolubývajúcim. Ten sa s ním vzápätí rozlúčil, pretože ho čakali ďalšie procedúry. Bučkovi sa pozdával, bol to celkom príjemný pán. Po odchode spolubývajúceho si vybalil veci, ktoré mu starostlivá dcérka nabalila, aby mu nič nechýbalo. Bol spokojný, pretože naozaj na nič nezabudla. Keď už bolo všetko na svojom mieste, sadol si do kresla a začal pozorne čítať pokyny, ktoré dostal na recepcii. Ako prvé na programe bolo stretnutie nových pacientov, ktoré sa konalo v spoločenskej miestnosti. Ešte si trošku posedel a potom sa tam pobral. V spoločenskej miestnosti sa ich zišlo niekoľko, keďže v kúpeľoch bol nástupný deň.

Prevádzkarka: Dobrý deň, na úvod sa predstavím. Moje meno je Kováčiková Danka a som prevádzkarka v našich kúpeľoch. Dovoľte, aby som vás privítala a popriala vám príjemný pobyt. V našich kúpeľoch liečime pacientov s pohybovými ťažkosťami, pacientov s poruchami tráviaceho traktu ako aj pacientov so srdcovo-cievnyimi ochoreniami. Všetkým, samozrejme, poskytujeme liečebné procedúry, ktoré vám predpíše lekár pri vstupnej prehliadke. Procedúry sa snažte dodržiavať, podobne ako aj kúpeľný poriadok, ktorý je v každej izbe. S otázkami ohľadom ubytovania sa môžete obrátiť na mňa. O váš voľný čas je postarané a v skratke vás s ním oboznámi kolega pán Sekereš.

Sekereš: Tak vás teda všetkých vítam aj ja. Kolegyňa ma už predstavila, volám sa Sekereš Jožko a som kultúrny referent. V skratke vás oboznámim s programom, ktorý sme pre vás pripravili. Ako prvý vás čaká zoznamovací večierok spojený

s hudbou. Ďalej to budú výlety do blízkeho okolia. Program je vystavený na nástenke. Ak by ste chceli vedieť niečo viac, nájdete ma v kancelárii číslo 2, hneď vedľa recepcie.

Prevádzkarka: Ďakujem, chcem vám oznámiť, že zoznamovací večierok sa koná dnes o 19:30. Postaráme sa o príjemnú atmosféru. Do tanca ako aj na počúvanie vám bude hrať živá muzika. Ak máte otázky, prosím, pýtajte sa!

Žena: Chcem sa opýtať, ako je to s diétou? Je možné dať si aj diétne jedlo? Viete, aby nemalo veľa kalórií!

Prevádzkarka: Samozrejme, môžete si vybrať z bohatej ponuky a stravovať sa zdravo. Domov sa vrátite s postavou supermodelky!

Sekereš: Ešte vás chcem informovať o našej liečivej vode, ktorá je skutočne zázračná a údajne sa z nej chudne. Treba ju len okúsiť a sami sa presvedčíte! Ale, prosím, s mierou, pretože jej účinky sa môžu prejaviť aj inak.

Prevádzkarka: Ak už nemá nik žiadne otázky, stretneme sa na večierku o 19:30, tu v spoločenskej miestnosti. Pekne sa upravte, dajte sa do gala. Uvidíme sa večer!

Záver druhej scény

3. scéna

Rozprávač: Pacienti sa rozišli. Niektorí sa pobrali do bufetu, iní sa vrátili na izbu alebo sa vydali na malú prechádzku. Bučko sa pobral do haly, kde bol televízor. Pri jednom stole už sedel aj jeho spolubývajúci, tak si k nemu prisadol.

Servírka: Dobrý večer, páni, čo to bude?

Bučko: Ja by som vás poprosil malé pivo a borovičku. A čo si dáte vy?

Dušan: Ja si dám kávu a kábečko!

Bučko: Ja som Marek z Banskej Bystrice.

Dušan: Dušan z Levíc. Prišiel som si doliečiť polámané kosti z havárie. Bola to škaredá búračka, nebolo hádam jednej kosti, čo by nebola zlomená.

Servírka: Nech sa páči, páni, na zdravie!

Dušan: Na zdravie.

Bučko: Na zdravie! Ja som si prišiel preliečiť boľavé kolená, to vieš, stavba nepočká. Celý život som bol stavbár, leto, zima a ty na nohách! Nachodil som sa po lešení viac než dosť! Teraz na starobu sa kĺby ohlasujú čoraz bolestivejšie. A ten futbal! Ako sa vraví, športom k trvalej invalidite! Ale vieš čo? Na izbe mám domáce zásoby, niečo ochutnáme...

Záver tretej scény

4. scéna

Rozprávač: Bučko s Dušanom sa vrátili na izbu, kde sa začali pripravovať na zoznamovací večierok. Každý sa snaží vyzerať dobre – štramácky. V spoločenskej miestnosti sa začali pomaly schádzať kúpeľní hostia. Pri jednom stole sa usadili Bučko, Dušan a dve ďalšie dámy.

Prevádzkarka: Dobrý večer, vážení hostia! Dovoľte, aby som vás privítala na našom zoznamovacom večierku a popriala vám veselú zábavu. Pre tých, ktorí ste prišli neskôr, volám sa Kováčiková Danka a budem sa o vás starať.

Sekereš: Taktiež vám prajem príjemný pekný večer a dúfam, že sa dobre zabavíme.

Bučko: Som Marek Bučko z Banskej Bystrice a konečne aj dôchodca.

Mária: Teší ma, volám sa Mária a pochádzam z Galanty. Som učiteľka slovenčiny na gymnáziu v Galante.

Dušan: Moje meno je Dušan, bývam v Leviciach a som podnikateľ.

Zuzana: Zuzana, meno moje. Som zo Zvolena, tesne pred dôchodkom, ktorého sa neviem dočkať.

Prevádzkarka: Milí hostia, nech sa páči, hudba hrá, môžeme si zatancovať a zaspievať!

Bučko: Donedávna som aj hrával na zábavách a svadbách – no, Mária, zahrám niečo pre vás, ale aj pre vás, kamaráti. Len idem za muzikantmi a dohodnem sa s nimi na pesničkách, súhlasíte?

Mária: Budem veľmi rada, ale mám na vás prosbu. Keby ste pre mňa niečo zaspievali?

Bučko: Vážení, aj ja by som sa chcel podieľať trošku na tejto našej výbornej zábave. Prvú pieseň venujem pani magistre,

pani učiteľke Márii z Galanty, a to vlastnú pieseň, nuž počúvajte.

Bučko: Ďakujem a, samozrejme, všetkých vás pozývam na tanečný parket!

2x pesničky – pomalá hudba – tanec s Máriou

1. hosť: Pozri sa, ako sa ten cigán rozŕahuje a balí nám našu kočku.

Bučko: Páni, no teraz mi povedzte, o čo vám ide. Viete, počul som vaše poznámky...

1. hosť: Si dobrý muzikant aj dobre spievaš, ale nebudeš nám baliť naše ženy, rozumieš?!

Bučko: No, páni, to si od vás vyprosujem! Vy mne diktovať nebudete, čo mám alebo nemá robiť, jasné?! Páni, ja sa tu s vami nebudem zhadzovať, poriešime si to zajtra, dobre?

Mária: Ale, ale, už dosť, všetko som počula! Poďte tancovať, pán Bučko, a vy dvaja sa môžete hanbiť!

1. hosť: Pre teba je lepší cigoš než ja? Veď počkaj!

Záver štvrtej scény

5. scéna

Rozprávač: Hostia sa rozišli, no Bučko a Mária zostávajú, pokračujú v rozhovore, ale nakoľko je už pokročilá hodina, odchádzajú s tým, že sa ráno stretnú pri raňajkách. Bučko odprevadí Máriu, pri rozlúčke sa objímu a dajú si bozk na líce.

Dušan: Čo myslíš, koho dostaneme k nášmu stolu?

Bučko: Bol by som rád, keby to bol niekto príjemný, s kým by sme sa mohli porozprávať.

Zuzana: Áááá, dobré ráno, práve k tomuto stolu smerovali naše kroky.

Mária: Dobré ráno. Som rada, že sa tu budeme takto stretávať.

Dušan: Čo poviete na včerajší večierok?

Mária: Bola som veľmi prekvapená, aký krásny hlas má pán Bučko.

Bučko: Milé dámy, viem, že tykanie by mala navrhnuť dáma. Dúfam, že sa neurazíte, ale tykajme si!

Zuzana: Nie som proti, potykajme si!

Mária: Marek, veď ty si ma predbehol!

Dušan: A ja to len uzavriem, dievčence. Zuzka a Mária! Veľká škoda, že zajtra mi končia kúpele.

Záver piatej scény

6. scéna

Rozprávač: Títo naši kúpeľníci sa pobrali každý na svoju procedúru, no ešte predtým sa dohodli, že po ich skončení sa stretnú v krásnom parku pred hotelom. Tak prešlo pár dní, stretnutia boli častejšie a medzi Bučkom a Máriou sa utvorila tenká nitka vzájomnej náklonnosti. Mária bola vydatá matka dospelého syna a mala tri vnúčatá. Marek Bučko bol vdovec, otec jednej dcéry a mal jedného vnuka. Pomaly sa blížil koniec ich pobytu. Mária a Marek sa zblížili natoľko, že ich vzťah prerástol v hlboký cit. Ani jeden nepočítal s tým, že vo svojom veku ešte môžu zažiť lásku. Lúčenie je veľmi ťažké, Mária sa neubrání slzám a Bučko neskrýva smútok.

Recepčná: Pán Bučko... Nech sa páči, a verím, že sa k nám ešte vrátite.

Bučko: Áno, ďakujem. A verte mi, že sa sem ešte istotne vrátim!

/otočí sa k Márii/

Budeš mi veľmi chýbať, viem, že sa to nedá oddialiť, ale sami dobre vieme, že všetko sa už skončilo. Ale vieš, nemohol som spať a stále mi chodí po rozume melódia a text tej piesne.

/začne spievať/

Mária: Toto všetko viem, ale verím, že to nie je koniec. Urobím všetko preto, aby sme boli spolu!

Julka: Ocko, prosím, mohol by si sa venovať aj vlastnej rodine?

Bučko: Julka, toto je moja Mária...

Mária: Rada vás spoznávam, veľa som o vás od vášho otca počula.

Julka: Teší ma! Ocko, rozlúč sa, už nás čakajú!

Záver šiestej scény

1. scéna

Rozprávač: Dvaja ľudia sa rozišli, každý sa vrátil do svojho domova. Marek Bučko odišiel so svojou dcérou, Mária do Galanty so svojim synom. Po návrate domov sa Marek Bučko rozhodol, že o vzťahu s Máriou sa porozpráva so sestrou. Tá však bola rozhodnutá, že bratovi Máriu vyhovorí.

Adelka: Braček môj, daj si povedať, tá žena nie je pre teba! A ešte k tomu je vydatá! Myslíš si, že opustí manžela?! A čo jej rodina?! Ved' vieš, čo si myslia gádzovia o nás Rómoch. Aj keby sme boli zo zlata, vždy budeme menej ako oni.

Bučko: Vieš, Adelka, Mária je iná. Mala by si ju lepšie spoznať...

Adelka: Ale, braček, sám si mi to veľakrát povedal: Rom Romeha, gadžo gadžeha!

Bučko: /zvoni mu telefón/ Haló... Mária! Áno, áno...

Rozprávač: Aj v Máriinej rodine sa toho veľa udialo. Po príchode z liečenia sa dozvedá, že jej manžel má milenku, a preto podala žiadosť o rozvod. Zdôverí sa o svojom vzťahu sestre.

Soňa: Mária, uvedom si, je to Róm, bez vzdelania, poznáš ho sotva mesiac. A ešte ani nevieš, ako žije.

Mária: Pozri, Soňa, mám dosť rokov na to, aby som konečne začala žiť svoj život. Môj skoro ex má titul pred aj za menom. A ako to s nami dopadlo? Na sklonku života ostanem sama.

Soňa: Máš svoje deti, vnúčatá a ja tu budem pre teba!

Mária: Deti už majú vlastnú rodinu a ty máš toho tiež dosť.

Soňa: Dobre, ale ešte pouvažuj, ved' uvidíš, ako na teba budú všetci pozeráť.

Mária: /Mária berie telefón do ruky a volá Bučkovi/ Marek, to som ja, Mária. Prídem, čakaj!

Záver siedmej scény

2. scéna

Rozprávač: Mária a Marek sa dohodli na spoločnom stretnutí. Spolu so svojimi rodinami sa stretávajú v kaviarni, aby sa všetci navzájom spoznali.

Bučko: Vedel som, že prídeš. /objímu sa s Máriou/

Mária: Vidiš, Soňa, toto je Marek.

Bučko: A to je moja dcéra Julka.

Soňa: Som Soňa a ako sa zdá, asi budeme rodina.

Julka: Tak na to si už budeme musieť zvyknúť.

Rozprávač: Marek Bučko sa rozhodol prežiť s Máriou spokojnú jeseň svojho života. Obaja žijú svoj život plný vzájomného porozumenia a úcty. No nezabúdajú ani na svoje deti. Občas ich navštívia a tešia sa z pekného života, ktorý vedú len On a Ona. Lebo aj o tom to je.

Romano porajmos - Rómsky holokaust

Pred hrou: báseň rómskeho spisovateľa s vojnovou tematikou

I. DEJSTVO

svetlo - pološero

Muzikant: *pieseň – kláves/v pozadí znie pieseň – live motív, na motívy Schindlerov zoznam*

Ježiš: *vchádza na pódium – biely bodák – bez textu – urobí kríž smerom k divákovi a odchádza zavinutý v bielej plachte*

svetlo - plné, *v pozadí premietnutý obrázok obývacej izby*
Teta Evka sedí za stolom v obývačke, popíja čaj, svetlo sa rozsvetuje na celé pódium.

Babka Maková: Mala som pätnásť rokov, keď Martin Luther King ukončil svoj prejav slovami: „Mám sen o tom, ako moje štyri malé deti budú jedného dňa žiť v krajine, kde nebudú posudzované podľa farby pleti.“ Ruku na srdce, kto z Rómov v tejto krajine by si neželal to isté? Narodila som sa a žijem v kolíske SNP a bohužiaľ, dožila som sa dňa, keď fašizmus na Slovensku, nielen v Banskej Bystrici, prekvitá. Dostal sa až do Národnej rady...

Do izby vbehne Nelka a za ňou ide Majko.

Nelka (vnučka): Babka, babka zajtra idem prvýkrát do školy, vieš o tom?

Babka: Nelinka, anjelik, akožeby som to nevedela, veď aj aktovku som ti kúpila... Majko, a ty ako? Tešíš sa na spolužiakov?

Majko (vnuk): */podráždene/ Nerieš, prosím ťa, starká...*

Babka: A prečo, vnúčik môj? Ty sa netešíš?

Majko: Starká, naozaj sa nechcem rozprávať o škole a o mojich šibnutých spolužiakoch.

Nelka: Ja sa veľmi, veľmi teším aj na nových kamarátov!

Majko: */ironicky/ No, len sa teš...*

Babka: Deti moje milované, škola je dobrá na to, aby ste boli vzdelaní a našli si dobrú prácu tak ako vaši rodičia... a aby ste v nej mali veľa kamarátov.

Do izby vchádza dedko so saxofónom v ruke.

Dedko: Ahojte, deti. Dobre, že ste tu, chcel som vám zahrať moju novú pesničku.

Babka: Daj deťom pokoj, dedo, rozprávame sa o vážnych veciach.

Dedko: Ved' aj toto je vážne. Snívало sa mi, že hudba zmenila ľudí na celom svete.

Majko: Fakt, dedo? Ja si myslím to isté, lebo keď rapujem, tak mám pocit, že mi ľudia rozumejú viac, teda aspoň tí mladí.

tma - boďák na uja Cyra vľavo: pieseň - spev kláves, saxofón

Rozprávačka: prichádza z publika a už počas chôdze textuje, sadne si vpredu na ľavej strane - boďák na rozprávačku vpravo: text

Malá Nelka, ktorá vyrastá v rómskej rodine vysokoškolsky vzdelaných rodičov, ale aj so starými rodičmi, má tiež staršieho brata. Obidvaja však majú problém, s ktorým si nevedia rady. V prvej triede základnej školy, kam práve nastúpila s kamarátkami z materskej školy, má spolužiačku, ktorá nechce, aby Nelka sedela pred ňou v lavici. Keď sa pani učiteľka opýtala prečo, Katka odpovedala: „Lebo ocko povedal, že je cigánka.“ Pani učiteľka ju upozornila, že nie je cigánka, ale NELKA! Majko je už deviatak a nevie sa dočkať, kedy odíde na strednú, pretože od prvej triedy mu spolužiaci dávali pocítiť, že je iný, že je cigán... Bol však natoľko inteligentný, že si vytvoril vlastný svet a postupne sa mu darilo lámať predsudky aj u niektorých rovesníkov. Najviac však neznáša jedného z učiteľov. Volá sa Pištík a je to matematikár.

tma - prestavba scény/v pozadí znie hudba, live motív

***

II. DEJSTVO - súčasnosť

v pozadí je premietnutý obraz školskej triedy

svetlo: v triede, školský stôl, stoličky: 6 ks

Bea: Čaute všetci. /tí, ktorí sedia, sa odzdravia – Majo, Saška, Vojo prichádzajú postupne a sadajú si do lavíc/

Maľko: Ty kokso, zasa škola?

Saška: Ten pravý sa ozval, čo je v škole raz za rok. /všetci spolužiaci smiech/

Do triedy vchádza učiteľ.

Pišťík: /razantne vojde/ Vztyk! Dobrý a biely deň sa praje!

Nikolas: /v pozore vstane/ Aj vám krásny a BIELY DEŇ, pán učiteľ!

Miška: Dilino raklo!

Tiborko prichádza po zvonení, podíde k učiteľovi.

Tiborko: Zaspal som, prepáčte.

Pišťík: Ako vždy po zvonení...

Maľko: Sadaj, moreee.

Domino: Lačhes. /dajú si „high five“/

Pišťík: Aj tento posledný rok vás budem učiť matematiku. Niektorí z vás máte čosi v hlave, viacerí však skončíte na úrade práce.

Lea: Pán učiteľ, ale moja mamina mi povedala, že sa môžem stať kýmkoľvek, ak si za tým pôjdem.

Pišťík: Hlavne odkáž svojej matke, aby včas uhradila peniažky za obedy, aj tak ich máš len za jedno euro!

Maľko: Klasika, cigoši!

Tiborko: Sklapni, dilino!

pieseň ROM/postavia sa na lavice

boďák svetlo červené: postaví sa na stoličku a usb kľúč. *Majko – rap*

boďák svetlo modré: postaví sa na stoličku a usb kľúč. *Vojo – spev*

bodák svetlo červené: postaví sa na stoličku a usb kľúč. *Domino – rap*

svetlo

Do triedy vojde Evka ml./učiteľka telocviku – komické oblečenie.

Učiteľka telocviku: Prepáč, Jožko môj, len na sekundičku...
Deti, na hodine telesnej výchovy dnes nemusí cvičiť Berkyova,
Balog, Bučko, Záslavová ani Mako...

Dominika: No ako inak, naši neprispôsobiví nemajú ani na úbor...

Do triedy vchádza Marián – ujo Labuda/riaditeľ školy.

Riaditeľ: Pozdravujem vás všetkých. Nejako vás je tu veľa...
A ten bordel, čo to má znamenať, kde je upratovačka? Za čo ju
platím? Ihneď mi tú osobu zavolajte!

Učiteľka telocviku: Zasa Horváthova, Kandráč, Záslav ani
Mako nemajú prezuvky! /nahne sa za oponu a kričí/ Pani Žigová,
pani Žigová... poďte rýchlo do 9.C!

Do triedy prichádza upratovačka s vedrom a metlou.

Riaditeľ: Pani Žigová, čo má toto, prosím, znamenať? To aj
doma máte takéto bordely?

Upratovačka: Pán riaditeľ, veď ja som dnes ráno zmývala
všetky triedy.

Riaditeľ: Asi nie tak, ako ste mali, pani Žigová! Asi vás vráti-
me späť na úrad práce a asi si už nikdy v našom meste nepo-
zmývate!

Pišťík: Čo som vám pre chvíľkou hovoril, žiaci – úrad práce.

Upratovačka: Tu sa môže Róm aj roztrhať, vždy budete nes-
pokojní! /odchádza so šomraním/

Riaditeľ: Deviataci, prišiel som vám oznámiť, že o 13:30 má-
me besedu s výchovným poradcom ohľadom stredných škôl.
Chcem vás tam do nohy vidieť, tak sa po škole láskavo neroz-
chádzajte!

Do triedy vojde učiteľka dejepisu.

Učiteľka: Jáj, ako vás je tu veľa v tejto triede. Stalo sa niečo? Ja len, že mám o chvíľočku s deťmi hodinu a chcela som im povedať, že nás dnes navštívi pani Maková. Budem sa s ňou rozprávať o jej nebohom otcovi, ktorý bol v koncentračnom tábore a bojoval aj proti Nemcom.

Pišťík a telocvikárka: Čože???

Riaditeľ: Poprosím vás, kolegovia, opustíme triedu, nech sa môže začať ďalšia hodina...

muzika - kláves, tón zvonenia

Učiteľka dejepisu: /zvoní jej mobil/ Áno, áno, pani Maková, idem po vás dole... O malú chvíľočku medzi nás teda príde pani Adelka. Žiaci, buďte, prosím, slušní a úctiví. /odíde a vráti sa aj s Evkou st., sadnú si/

Maková: Dobrý deň, po našom lacho d'ives. Volám sa Adelka, mám xy rokov a chcem vám vyrozprávať jeden príbeh. Bolo to už dávno, mala som sedem, keď k nám do osady prišli gardisti a moja mamička ma vzala za ruku. Keď sme došli k vlaku, potešila som sa, že ideme na výlet...

vzadu nastane tma - svetlo na muzikanta, ktorý bude vpredu na pravom kraji/ modrý boďák

hudba: *Čhajori romaňi* - muzikant - spev, prvá sloha + refrén - do tmy...

Prichádza rozprávačka: rozprávačka, sadne si do jednej z lavíc - svetločervený boďák: text - hudobný podmaz

Píše sa rok 1944 a vo svete vyčíňa II. svetová vojna - hrôza, strach, utrpenie, smrť a beznádej... Židia či cigáni v tomto čase nie sú ľudia, a preto ich treba použiť na ťažké práce a potom nahnať do plynových komôr, rovno zastreliť alebo upáliť priamo pred ich domovmi...

V čase, keď vypuklo Národné povstanie, sa v bystrických horách ukrývali partizáni, ktorí hrdinsky bojovali, a medzi nimi aj Rómovia. No našiel sa aj Róm, ktorý v ruke síce nedržal zbraň, ale aj napriek tomu bojoval proti ľudskej hlúposti a pocitu nadradenosti... Zvíťazil so svojím saxofónom v ruke.

hudba: *Čhajori romaňi* - muzikant sólo na saxofón, len refrén - do tmy

III. DEJSTVO

tma – prestavba scény – v pozadí znie hudba, live motív
v pozadí je premietnutý obraz rómskej osady

tma – II. svetová vojna/návšteva nacistov v rómskej osade/decká
v krojoch

Deti sedia na zemi... na zemi sedí aj žena s dieťaťom v náručí.
Zbitý mládenec leží pri liečiteľke – drabe. Staršie ženy sú pri
väčšom kotle a varia. Draba – liečiteľka a pri nich stojí žena
s fajkou v ruke. Dvaja gardisti prídu s nemeckým lekárom,
keď osadníci dotancujú.

hudba – usb kľúč + tanec – v osade je veľmi živo...

Vajda: */prichádza/ Romale aven imar čit, soske avke zorales
gilaven. Práve sa vraciam z dediny, včera sa mohlo stať ešte
horšie, ako sa stalo s Dominom! Bol som v krčme a dozvedel
som sa, že...*

Chlapec: Vajda, sam terne u rado khelas thaj gilavas... Ved'
sme mladí, nič zlé sme predsa nespravili!

Žena s fajkou: Ale spravili, spravili. Prišli sme na tento svet
ako cigáni, devlikane čhavore sam... Nane amen gadžikano
sokašis!

Dievča: Nestačilo im včera? Tak som sa bála.

Dievčatá: Aj my sme sa báli.

Chlapec s dievčaťom: Hopa, čipa, hopa, čipa... */začnú akoby
tancovať/*

Vajda: Phend'om tumenge, prestaňte a zaraz! Vidíte, ako do-
tancoval včera Domino? */leží pri Soni a ona mu dáva obklady na
zranenia/*

Liečiteľka: Madara, to sa zahojí, si ešte mladý. Pozrite, Rómo-
via, pán nám pomôže!

tma – **Ježiš** vchádza na pódium – biely bod'ák – *bez textu* –
urobí kríž smerom k divákovi a odchádza zavinutý v bielej plachte
svetlo – teta Soňa pokračuje v texte: Drží nad nami svoju
ochranu!

Vajda: V krčme som sa dozvedel, že dnes určite zase príde ten slizký podvraťák Fero s mladým Mišom, čo sa zapredali Nemcom!

POCHODOVANIE! Do osady vchádza Fero, Mišo /kocká/ aj chalani... Jožo príde neskôr /oblečení v uniformách – ak budú, ak nie, tak len biele košele zapnuté až po krk, s obuškami a zbraňami/

Mišo: Taaaaak ako, cigáni? Zaaaasa žechiete naaaaašich psov, vy pchaaaasce?

Fero: Vajda, pod' sem! Povedal som ti včera, že dnes príde vzácna návšteva až hentam z Berlína. Je to pán lekár a volá sa Toood! Chce vyšetriť vaše malé cigánske nepodarky aj týchto mladých povaľačov a darmožráčov. /ukáže prstom na decká/

Vajda: /podíde k Ferovi a chytí ho za plece/ Fero, poznáme sa od malička, veď sme spolu vyrastali, hrávali sme futbal... Aj som ti na svadbe hral na saxofóne.

Fero: Čo si to dovoľuješ, ty prašivý cigán, okamžite daj tú ruku zo mňa dolu! Aký som ti ja kamarát?

Mišo: Vy deeeementi, čo tu len tak poooooosedávate? O chviiiiíííku už buuuudete sedieť vo vlaaaaaku, v prveeeej trieeeede. /smiech/

Medzi chalanmi nastáva konflikt.

Vajda: Čhavale preačhen!

Liečiteľka: Šund'an amare vajdas!

Na javisko prichádza Jožko, teda doktor aj s chalanmi – gardistami, zahajujú si vzájomne.

Nemecký lekár: Guten Abend, mein Freund, ja trochen rozpravat po vašom... Volat sa Tod a byt doktor. Ja pomoct ludom. Íst so mnou a vaše dety... budú ony modre oká mat!

Žena s dieťaťom: /zdvihne sa s bábätkom v náručí/ Romňale šund'an les, kamel amenge te lel amare čahvoren! /začne fest romanes chaosovať a robiť chaos/

Fero: Nepočuli ste, cigáni? Prineste svoje deti sem ku mne!

Mišo: Taaaaak čoooo, stee hluuhluuuchí aaaabo čoooo?

Žena s fajkou: Šunen romale, džas savore thaj le čhavorenca, vajda, povedz im...

Vajda: Aven romale, zoberte aj deti!

Nemecký lekár: Nein, nein! Horen Sie nicht? Nur die Kindern! Muže, žena do druhý nakladak a stare postrilat! Aber schneller!

svetlo – v osade počuť plač, krik, gardisti ich ženú z javiska – modrý boďák len na rozprávačku a červený na Cyra a malú Nelku

Rozprávačka: Rómov z osady berú k železničnej stanici, kde už čaká vlaková súprava plná žien a mužov – Židov, Poliakov aj cigánov. Nikto z nich ani len netuší, čo ich čaká, aj keď už počuli o pracovných aj koncentračných táboroch. Kolesá vlaku sa pomaly pohýnjajú, smer Avšic Birmengav.

hudba – kláves – spev: Ausvichate – *červený boďák na vajdu s jeho malou vnučkou*

Rozprávačka: */medzi refrénom textuje/*

Holokaust... utrpenie, ktoré na ľudstve zanechalo ničivú krvavú stopu, čo nikdy nevymizne. Smrť jedenástich miliónov ľudí... okolo šesť miliónov Židov. Tretina celkovej židovskej populácie. Viac než jeden milión tvorili deti. Práve deti boli hlavným cieľom nacistov. Údajne preto, aby nevyrástli a nestali sa „hrozbou“.

Rómovia, rovnako ako Židia, boli „nepriateľmi rasovo čistého štátu“. Nacisti a ich spolupracovníci zabili celkom 220 000 až 500 000 Rómov – asi štvrtina až polovica všetkých Rómov v Európe v tom čase.

„Cigánsky“ tábor v Auschwitz-Birkenau neprežilo 20 000 – 21 000 Rómov a Sintov z rôznych krajín. Mnoho našich predkov zahynulo nielen v koncentračných táboroch, ale boli upálení i vo svojich domovoch v neďalekej Nemeckej, na Kališti, v Lutile, Detve, Dúbravách...

hudba – kláves – sólo saxofón – červený bodák na vajdu a jeho malú vnučku

TMA

***

IV. DEJSTVO

prestavba scény – v pozadí je premietnutý obraz školy, pred ktorou sedí pani Maková, učiteľka dejepisu a žiaci

Maková: Bola som síce len malé dievčatko, keď nás nahádzali do vozňov ako nejaký dobytok, ale ani po vojne neprešiel večer, keď by som nezaspávala so strachom. Nie je rána, v ktorom by som sa nebudila s pocitom, že na mňa kvapká dažďova voda z deravého plechu nad mojou hlavou. Nieto dňa, keď si pred každým sústom jedla, ktoré si dám do úst, nepomyslím na svojho brata, sestru, ktorí mi dávali svoje kúsočky, kôrky z chlebíka tvrdé ako kameň, aby som neplakala od hladu...

Vojo: Teta, a ako ste to celé vlastne prežili?

Lea: Teta, ja vás tak obdivujem...

Dominika: Bože, baby, veď my sa tam pôjdeme pozrieť s našou triedou, máme tam mať na budúci týždeň exkurziu. Toto je fakt že kulové, ja si to postnem cez Instagram a dostanem toľko lajkov...

Nikolas: Rozprávka pre malé deti... Kde bolo, tam bolo...

Maťko: No ja určite nepôjdem obzerať nejaké staré pece! Videl som na YouTube – nudaaaaa.

Nikolas: A ten smrad, aký tam musí byť, ako spálené špekačky.

Majko: Chceš na hubu? Ty magor vymletý!

Saška: Krava jedna!

Domino: Veď počkaj, cez prestávku ti povie moja romácka pravačka inú rozprávku.

Maľko: A kazia vzduch svojím smradom, tie špekačky.
/smiech/

Majko: Jasné, my zapáchame, vôňu čiernej kože cítiť na kilometre, nechceme pracovať, my nechceme robiť, my chceme len zadarmo LOVE, z úradov práce vieme brať, však?!

hudba – *pieseň Love*

Chalani začnú rapovať. Chodia pomedzi spolužiakov aj okolo učiteľky.

„stroboskop“ svetlo: usb kľúč. *Moderná rapová pieseň zameraná proti rasizmu.*

usb kľúč – *spev*

usb kľúč – *rap*

Učiteľka dejepisu: Nikolas, Richard, za dvere! Prepáčte mi, prosím, pani Maková. Sú to ešte len deti.

Nikolas: No vy mi určite rozkazovať nebudete! Ja počúvam len svojho otca a ten stále hovorí, že cigáni sú paraziti a poberajú len sociálne dávky.

Maková: Aj my sme boli malé deti, pani učiteľka, keď nám na kabátiky prišivali čierne trojuholníky.

Betka: Teta, prečo čierne trojuholníky?

Oliver: Lebo cigoši sú Transformeri.

Učiteľka dejepisu: A už mám toho dosť! Oliver, tiež za dvere!

Maková: Židia boli označovaní žltou hviezdou a my, Rómovia, čiernym trojuholníkom.

Saša: Bože, to muselo byť strašné. */Maľo urobí na sintáku zvonenie/*

Do triedy vchádza Mišo – ich triedny učiteľ aj s chlapcami, ktorých učiteľka poslala za dvere.

Michal: Prepáčte, pani Maková, kolegyňa mi včera spomínala, že prídete na besiedku. Volám sa Michal a som učiteľ. Bol som v kancelárii u pána riaditeľa, aby som mu vyhovoril zámer prepustiť našu pani upratovačku. Pokračujte, prosím, a vy, chlapci, sadnite si do lavíc. Po tejto hodine nás čaká triednická hodina, tam sa porozprávame...

Tma

V. DEJSTVO

prestavba scény - v pozadí je premietnutý obraz koncentračného tábora

pološero - podmaz live song - kláves

Rozprávačka: Rómov z osady, a nielen z tej bystrickej, ale aj z blízkych obcí, naložili do vagónov ako dobytok a koľajnice smerovali na juh Poľska, do najväčšieho nacistického vyhladzovacieho tábora Auschwitz-Birkenau (Osvienčim). Tesne pred oslobodením ruskými vojakmi sa v jeden letný augustový večer oslavovalo... Nemci už vedeli, že túto vojnu nedotiahnu tam, kde ju chceli mať, a preto osnovali plány, ako naložia so všetkými v tábore - plynové komory... V ten večer však mal nemecký lekár narodeniny a, samozrejme, nemohla chýbať hudba, preto si dal zavolať muzikanta, saxofonistu vajdu a jeho vnučku a stalo sa toto:

Herci sú oblečení v pásikavých pyžamách za oponou/koncentračný tábor

SVETLO žlté - scéna: obývačka - oslava nemeckého lekára

Vajda: spev - čhajori romaňi /v pozadí za oponou/

Do izby, teda za oponu, ide vojak.

Mišo gardista: Komm mit mir, du und auch die Kleine! /ukáže na vajdu a na jeho vnučku/

V izbe sedia gestapáci, mladá žena v krásnych šatách aj ďalšie dve dievčence, Fero, nemecký lekár a zabávajú sa. Prichádza Mišo s vajdom.

Hudba, do ktorej sa textuje po celý čas: rakúsky valčík

Nemecký lekár: Ahá, Main Zigeuner kam, môj cigánik prišiel! Hrat, ty hrat nám pod noha, dneska mat narodenie. A ty, ma-la, tancuj, tancuj! Tanz! /ukáže na vnučku vajdu/

Vajda: Áno, a akú pieseň si želáte? /začne smutnú/

Nemecký lekár: Ty hlupyyyyyyyyy, ved hovorit, ze ja mat dnes narodenie, reskuuu, reskuu! Verstehes du nicht?

Veľká zábava, všetci sa postavlia a tancujú - **svetlo stroboskop** - Fero akože vyjde von s Mišom zapáliť si cigaretku

Svetlo na prednej časti javiska

Fero: Tí sprostí cigáni ani len netušia, že sa nedožijú rána.
/smiech/

Mišo: No to veru netušia! Niekedy je mi ľúto, že míňame toľko plynu – keď nám príde účet... */obidvaja ešte väčší smiech/*
Vrátia sa k stolu.

Nemecký lekár: */už je opitý a sedí vedľa Nemky, ktorá je však pôvodom Židovka a nikto to o nej nevie/* Zigeuner, keď ja dnes tie narodenina mat, chcela ty nejake želanie, splnit ti ho! Komm hier zu uns!

Vajda: Pán doktor, do počul som sa, že dnes v noci chcete všetkých pozabíjať.

Fero: Kde si to počul? Blbosť, komu by potom robil modré oči? Čo ty, mudrlant?! */smiech/* Ja som myslel, že si vypýtaš pár krajcov chleba. */smiech/*

Tma vzadu, teda v izbe

SVETLO - červený bodák do strednej časti javiska – ide nemecká žena-Židovka – **súbežne s ňou** ide dopredu **aj rozprávačka/sú k sebe otočené chrbtom/** – malá vajdova vnučka sedí na kraji javiska v strede pred nimi a drží veľký čierny trojuholník

Nemecká žena-Židovka: Volám sa Gertrúda, teda Sefardi... Mala som pätnásť, keď gestapo vtrhlo do nášho domu, hrala som na pianu. Rodičov aj brata na mieste postrieli a mňa vzali so sebou. Ujala sa ma jedna nemecká grófka, vybavila mi iný rodný list. Po čase zomrela... Jej syn bol kapitán a brával ma so sebou do nóbel nemeckej spoločnosti. Ten starý Róm tak krásne spieva a hrá na saxofóne a tá malinká ako krásne tancuje. Nedovolím, aby zomreli a s nimi aj ich talent.

Obe odídu, vnučka Gertrúda do izby.

SVTELO JEMNE DOZADU!

Rozprávačka: Ako sa tak zabávali, v jednej chvíli, keď už boli všetci skoro na mol opití, podišla k vajdovi a malej vnučke a oznámila ctenej spoločnosti, že ich berie do kuchyne, aby sa mohli najesť. Rýchlo rozkázala nemeckému vojakovi, aby ešte zavolať na pomoc niekoľkých Rómov – boli to Rómovia z bystrickej osady – a poslala ich na nákladné auto, ktoré od-

chádzalo pre proviant. Podplatila vodiča, aby Rómov odvie-
dol do lesa, tak sa zachránili...

***

VI. DEJSTVO

prestavba scény – v pozadí je premietnutý obraz školy
pološero – podmaz live song – kláves

Škola

Maková: A tak sa stal jeden zázrak. Prišli sme domov asi po deviatich dňoch pešej chôdze, aj nás niekoľkokrát vzali na korbu áut... Po ceste domov sme stretávali už aj ruské tanky, dokonca jeden americký a ten vojak mi dal žuvačku. Nevedela som vtedy, čo to je. Dodnes cítim jej chuť na jazyku. Moji rodičia ma dali do školy, potom som sa stretla so svojim mužom, založili sme si rodinu a odsťahovali sa z osady do mesta. Dnes mám už krásne vnúčatá a jedno z nich sedí medzi vami. Majko môj...

Majko príde k starkej a objíme ju.

Drahé moje deti, farba kože vám nepovie, čo je človek zač, aj keď je Róm, môže sa stať vašim najlepším kamarátom, kamarátkou... Nehádzte nás, prosím, všetkých do jedného vreca len preto, lebo v správach, v novinách alebo na internete čítate o neprispôsobivých. Aj v tých osadách, ktoré máme dnes, žijú ľudia, deti, ktoré si nevybrali, kde a komu sa narodila. Potrebujú dostať šancu na lepší život. Boh nás má všetkých rovnako rád.

Michal: Vážená pani Maková, bolo nám veľkou cťou, že ste dnes prišli medzi nás. Pred dvoma rokmi som založil občianske združenie a s kamarátmi z radov Rómov sa snažíme realizovať rôznorodé projekty práve pre mládežníkov, aby nerómska mládež spoznávala tú rómsku a nevnímali Rómov len cez sociálne siete, neobjektívne spravodajstvo v médiách...

SVETLO – bodák modrý

Majko: */ide dopredu, bodák naňho/
Mám sen!*

VŠETCI ŽIACI SA POSTAVIA NA MIESTE – spoločne: ON MÁ SEN!

Ako jedného dňa moji učitelia pochopia, že rovnako ako nerómski žiaci aj my sme z mäsa a kostí, že nie sme paraziti, ale...

VŠETCI ŽIACI: ĽUDIA!

Mám sen, že ich rodičia a starí rodičia nebudú živiť fašizmus.

VŠETCI ŽIACI: Fašizmus!

Mám sen, že nerómski spolužiaci nebudú podporovať rasizmus.

VŠETCI ŽIACI: Rasizmus!

V triede je ticho – nastane tma – dataprojektor /video pochody, vyjadrenia politikov/

SVETLO – BOĎÁK MODRÝ v strede:

Chlapec: NIE NA STRÁŽ!!! A, PROSÍM, LEN ZA BOHA...

SVETLO – BOĎÁK BIELY v strede:

Na javisko vyjde Ježiš, postaví sa pred chlapca – boďák na neho /oblečený v bielej košeli a v bielych nohaviciach, k nemu príde malá vnučka s veľkým čiernym trojuholníkom/

SVETLO BOĎÁK ČERVENÝ v strede:

Príde vnučka a postaví sa pred Ježiša: /drží „Z“ a potom otočí trojuholník a na ňom je červené veľké srdce/

V škole sa ku mne Katka nesprávala pekne, povedala mi, že som cigánka. Neviem, čo to je? Ja som predsa Nelka...

Keď som ju pozvala na svoje narodeniny a hrali sme sa s mojou bábikou, prestala mi hovoriť cigánka. Som Nelka a ona je Katka!

Rozprávačka: /sedí medzi divákmi, bude mať miesto pri kraji dole/ – BOĎÁK BIELY

Druhý august je medzinárodný deň spomienky na holokaust Rómov. Zároveň je to príležitosť, aby si všetci pripomenuli a uznali, že aj Rómovia boli v čase druhej svetovej vojny vystavení deportáciám a likvidácii. Rómskym holokaustom označujeme pokus nacistického Nemecka a jeho spojencov o vyhladenie všetkých Rómov v Európe! V rómskom jazyku

používame na označenie holokaustu slovo „porajmos“, čo v preklade znamená „požieranie“.

Žiaci jeden po druhom zastanú po Ježišovom boku, raz zľava, raz sprava, a čítajú mená zavraždených Rómov: zoznam mien

-

Rozprávačka príde na pódium:

Na židovskom cintoríne vo Zvolene boli pochovaní zavraždení rómski muži z obce Dúbravy, ale i muži a ženy z Banskej Bystrice.

Deti zoberú so sebou stoličku a postaví ju pred seba, po jednom čítajú mená zo zoznamu zavraždených v II. svetovej vojne.

Elena BUČKOVÁ

Gejza KLINEC

Terézia BUČKOVÁ

Emil BUČKO

ANNA BUČKOVÁ

Peter KLINEC

Juraj KLINEC

Matej BUČKO

Koloman KLINEC

Gustáv BUČKO

Štefan BUČKO

Vojtech KLINEC

Matej BUČKO

Potom prídu starší herci:

- Pred 23 rokmi upálili skinhedi mladého Róma Mária Gorala v Žiari nad Hronom.

- Malá Natálka z českého Vítkova má popáleniny na 80 % tela, rómskemu dievčatku a jej rodine podpálili dom zápalnými fľašami neonacisti, dievčatko absolvovalo 5 operácií.
- Vyjadrenie predstaviteľa vlády SR v médiách: „Lebo ako sa na Slovensku hovorí: som rozbitý ako cigánska hračka.“
- Do NR SR sa dostala krajne pravicová strana, ktorá svojím programom oslovila najmä mladých voličov, a jej predseda dokonca kandiduje za prezidenta našej krajiny.
- Podľa vyjadrení viacerých poslancov Národnej rady v ČR i SR bol koncentračný tábor len mýtom!
- Fašistické zverstvá v Osvienčime musia byť mementom, na ktoré ľudstvo nesmie nikdy zabudnúť, ani dnes, keď mládež inklinuje a sympatizuje s ľuďmi, ktorí holokaust popierajú a vedia len biele Slovensko!

spev

Tma - klaňáčka - KONIEC

Rómske príslovia a porekadlá použité v knihe

1. Zlaté dvere otvárajú každý dom
2. Do muža vstupuje láska očami, do ženy ušami
3. Po smútku prichádza šťastie
4. Keď dáte Rómovi bohatstvo, pýta si chlieb
5. Objím hada a on ťa poštipie
6. Kto hľadá, nájde
7. Keby všetci ťahali svet jedným smerom,
prevrátil by sa
8. Zlodej je presvedčený, že všetci kradnú
9. Srdce vyjaví pravdu
10. Čím starší muž, tým dlhšia noc
11. Čo nejde od srdca, nejde k srdcu
12. Deti vám povedia, čo robia,
dospelí to, čo videli alebo počuli
13. Nie všetko je také, aké sa zdá
14. Najtemnejšia hodina je tá,
ktorá predchádza úsvitu
15. Každý má rád spravodlivosť, ak súdia iných